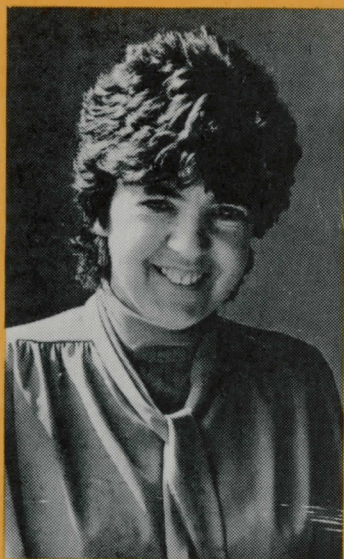

CVETKA KOCJANČIČ

U P O R N I K
S

Č O P I Č E M

Izseljenstvo, nekdanje in današnje, je tudi sklop duševnih stisk, o kakršnih se le redko pogovarjamo, pogosteje pa so predmet pisateljskih zanimanj. Želja po golem preživetju, iskanje boljšega kruha, avantura, to so pogosto le površinske sestavine tega pojma. Kaj pa je v ozadju, v globinah? Odgovore na ta vprašanja zapletene osebnosti nekega izseljenca je skušala razvozlati tudi avtorica pričujoče življenjepisne povesti, zasnovane na številnih pogovorih z izseljencem, samoukim slikarjem, ki preživlja težavno življenjsko pot, tako značilno za slehernega »iskalca boljšega kosa kruha«, ob eksistencialnih

Cvetka Kocjančič

UPORNIK S ČOPIČEM

**Življenjska pot slovenskega izseljenca
in slikarja Andreja Štritofa**

Ljubljana 1990

CIP - katalogizacija v knjigi
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

886.3(71) – 312.6

KOCJANČIČ, Cvetka

Upornik s čopičem : življenjska pot slovenskega
izseljenca in slikarja Andreja Štritofa / Cvetka
Kocjančič ; (uredil Jože Prešeren).

– Ljubljana : Slovenska izseljenska matica, 1990

Cvetka Kocjančič
UPORNIK S ČOPIČEM

Izdala in založila
Slovenska izseljenska matica
v Ljubljani

Uredil
Jože Prešeren

Opremil
Miran Stopar, 2000 d.o.o.

Tisk
Prepisovanje in razmnoževanje Edó Usenik

© 1990 by Cvetka Kocjančič
Richmond Hill, Ont., Canada

Izid knjige je omogočil Republiški komite za kulturo Slovenije

I.

Stari parnik Melita, namenjen v St. John v New Brunswicku, je zamujal že štiri dni. Potniki, ki so čakali na dolgo vožnjo v Antwerpnu, povečini mladi, samski fantje, so postajali zaskrbljeni in nestrpni. Agenti, ki so jim organizirali izselitev v Kanado, so jim povedali, da bo ladja odplula že štiriindvajsetega marca. Na ta dan bi morali začeti svojo dolgo pot preko Atlantskega oceana, pa se ladja še štiri dni ni nikamor zganila. Potnikom ni nihče razložil te nepričakovane zamude.

V spodnjem delu ladje si je veliko potniško kabino delilo osem Slovencev, ki so spomladi 1925. leta potovali z drugim organiziranim transportom v zahodno Kanado, da bi tam delali na poljih ali pri železnici.

Ko so po letu 1924 Združene države Amerike zaprle vrata novim priseljencem, je Kanada postala dežela upanja tisočem mladih mož, presežku slovenskega kmečkega prebivalstva, ki niso mogli dobiti dela nikjer drugje. Ker slovenska domovina ni mogla preživljati vseh svojih sinov so bili prisiljeni zapustiti očetnjava in oditi s trebuhom za kruhom, kot pravi stari slovenski pregovor. Ni jih preveč skrbelo, kam gredo, samo da so se rešili tegobnega občutka, da so v breme svoji družini, svoji deželi.

Slovenski potniki, namenjeni v Kanado, so se seznanili že na ljubljanskem kolodvoru, kjer je bilo vseh trideset možakov nameščenih v poseben vagon mednarodnega vlaka. Sprevodnik jim je obljubil, da bo skrbel zanje, dokler ne pridejo v Antwerpen. Seveda niso bili deležni nobenih posebnih ugodnosti, ne spalnih vagonov, ne postrežbe, kakršna je danes v navadi na dolgih progah. Na to dolgo pot so se pripravili, kot so se kmečki ljudje običajno pripravili na dolgo romarsko pot – založili so se z domačim kruhom, s prekajenimi klobasami in s steklenicami domačega vina. Hrano do Antwerpna so si namreč morali preskrbeti sami, od tam naprej pa je bilo poskrbljeno.

Ko je stara parna lokomotiva z jokajočim žvižgom naznanila potnikom na ljubljanskem kolodvoru, da se bliža čas odhoda, so slovenski fantje zapeli:

„Oj, zdaj gremo,
oj, zdaj gremo,
nazaj še pridemo . . .“

Samo s petjem so lahko zadržali solze, ki so jim silile v oči, ko so se poslednjič poslavljali od sorodnikov.

Potovanje preko Evrope se jim je zdelo dolgo kot večnost. Še zlasti jih je

vznemirjalo, da se je vlak tako pogosto ustavljal. Kljub neprespanim nočem in drugim nevšečnostim so prišli v Antwerpen dobre volje. Polni upanja in pričakovanja so se vkrcali na ladjo, ki naj bi jih popeljala čez veliko lužo v obljubljeni deželo.

„Je barčica pripravljena,
ti hola drija di drom,
na morje je postavljena,
ti hola drija di drom . . .“

Odrin, odrin od kraja proč,
ti hola drija di drom,
ne boš me vidla ljubca več,
ti hola drija di drom . . .“

S to staro slovensko ljudsko pesmijo so slovenski izseljenci izražali svoja čustva, ko so se pripravljali na dolgo pot v neznani svet. Da bi jim vsaj kdo razložil, zakaj je prišlo do zamude. Po štirih dneh nestrpnega čakanja so bili že čisto prepričani, da je z ladjo nekaj narobe. V mislih so poromali na drugo stran oceana. Ugibali so, kakšno bo življenje v novi deželi.

„Da bi vsaj že danes odpfli!“ je vzdihnil Andrej. „Ne zdržim več tega čakanja.“

„Potrpljenje je božja mast, so večkrat rekli metliški župnik,“ je pripomnil Matija s svojega vogala kabine.

„Da, s to mastjo so nas Slovence mazali, odkar so se naši predniki priselili izza Karpatov,“ je odvrnil Andrej. „Naši ljudje so potrpežljivo čakali, kdaj jih bo Bog osvobodil jarma vladajočih evropskih narodov, od Rimljanov in Frankov do Turkov in Germanov. Sedaj pod srbskim kraljem Karadjordevićem se nam ne godi nič bolje. Bogati pri koritih si polnijo žepe z zlatom, medtem ko ljudstvo strada. Vedno je bilo tako in vedno bo. Če ti ni všeč, lahko greš. Vrata so ti na široko odprta.“

„V Ameriki bo veliko bolje. Slišal sem, da tam nimajo kraljev. Ljudje si sami izvolijo svoje voditelje,“ se je vmešal v pogovor Miha, ki si je nabral to svojo modrost pri povratnikih iz Amerike.

„To je res,“ je pritrdil Ivan Premožar. „Vsak ameriški državljan ima enako možnost, da postane predsednik države. Toda biti mora hudičevo pameten in sposoben . . . in bogat.“

„Kakšna pa je razlika med Kanado in Ameriko?“ je vprašal mož z močnim ribniškim naglasom.

„Baje je v Kanadi več Indijancev,“ je odvrnil Andrej. „Na glavarstvu v Ljubljani so me vprašali, ali se ne bojim, da me bodo Indijanci v Kanadi napadli.“

„Naš metliški župnik so večkrat povedali, da je slovenski misijonar Baraga odšel pred sto leti v Ameriko in da je živel med Indijanci, pa se mu ni

nič slabega zgodilo. Indijanci so ga zelo vzljubili,“ je ponosno povedal Matija.

„Kakšni pa so Indijanci?“ je zanimalo Ribničana.

Preden mu je Ivan utegnil odgovoriti, je Lojze že ponudil svoje mnenje:

„Podobni so Ciganom, le da ne kradejo in ne prosjačijo okrog ljudi. Živijo globoko v gozdovih in se preživljajo z lovom in ribolovom. Delo jim ne diši, plešejo pa radi.“

„Indijanci že niso pritepenci kot Cigani,“ ga je popravil Ivan. Živel so v Kanadi, še preden so tja prišli belci. Niso krivi, če niso tako civilizirani kot beli prebivalci. Nekateri pravijo, da Indijanci sploh niso slabi, le da se radi držijo bolj zase. Sicer pa vam ni treba skrbeti, ker verjetno ne boste imeli kaj dosti opravka z njimi.“

„Kakšni ljudje pa so torej Kanadčani?“ je hotel vedeti Ribničan, ki ni nikoli prej razmišljal o Kanadi. Zanj so bili vsi, ki so živeli preko Atlantskega oceana, Amerikanci. Šele sedaj se je zavedel razlike med Kanado in Združenimi državami Amerike.

Ivan, ki je bil že prej enkrat v Ameriki, mu je poskušal to razliko razložiti:

„V Kanadi živi veliko Angležev, zato je še vedno angleški dominion. Baje je prvi odkril Kanado neki angleški raziskovalec, za njim pa so prišli Francozi in so večji del te dežele proglasili za Novo Francijo. Potem so Angleži in Francozi četrto stoletja tekmovali, kdo bo prevladal na tem ozemlju. Tako so Angleži ostali v večini in razglasili ozemlje za angleški dominion. Angleškega kralja zastopa v Kanadi guverner, medtem ko ministrskega predsednika demokratično izvolijo državljani. V Kanadi je tudi veliko Francozov. Potomci Francozov še vedno govorijo svoj jezik. So bolj tako, kot smo bili mi pod Avstrijo, brez lastnih pravic.“

To je bilo vse, kar je Ivan vedel o Kanadi.

„Že dolgo je od tega, ko sem bil v Ameriki,“ je opravičeval svoje nepoznavanje ameriške zgodovine. „Bil sem komaj petnajst let star, ko smo se vrnili na Notranjsko. V Ameriki smo kar dobro živeli, samo mamó je mučilo domotožje. Ni se mogla privaditi življenju v tuji deželi. Veliko večerov je prejkóala in nenehno je želela, da bi lahko šla domov. Doma je bila tisti čas vojna. Njena mati in oče sta bila doma sama. Nikogar nista imela, da bi jima pomagal; to je mamó najbolj mučilo. Tako ji je oče obljubil, da se bomo vrnili domov, kakor hitro bo konec vojne. Hišo smo našli prazno. Moj ded in babica sta umrla v zadnji zimi, so nam povedali sosédje, ki so nevoščljivo gledali mamó. Tudi očeta so pripombe sosédov motile, toda on si je znal kupiti prijatelje v vaški gostilni, vsaj dokler je imel še kak ameriški dolar. Ko je denarja zmanjkalo, je šlo vse narobe. Mati je delala doma in na polju, medtem ko se je oče utapljal v vinu in žganju. Ameriški prihranki so pošli, prodal je smreke in hraste; ko ni bilo več lesa, je začel prodajati zemljo, kos za kosom. Nekaj let pozneje se je ponesrečil in umrl.“

Fantje so pazljivo poslušali, ko je Ivan nadaljeval svojo življenjsko zgodbo:

„Nekega dne mi je mati predlagala, naj kmetijo prevzamem jaz. Želela je, da bi se oženil, da bi bilo kaj življenja v hiši. Po enem letu sva se z Mici poročila. Moja Mici je pridna in iznajdljiva žena. Kar dobro nama je šlo, le očetovih dolgov nisva mogla odplačati. Ničesar nisva mogla prihraniti. Spoznal sem, da ni rešitve, in sem se odločil, da se vrnem v Ameriko. Ker že malo razumem jezik, sem si mislil, da mi ne bo težko dobiti dela. V Ameriko me niso sprejeli, zato sem se odločil za Kanado. Ni važno, sem si mislil, kam grem, samo da se čimprej lahko vrnem.“

„Tudi jaz sem šel v Kanado iz podobnih razlogov,“ je začel pripovedovati svojo življenjsko zgodbo Andrej. „Oče mi je umrl, ko mi je bilo pet let. V oporoki mi je zapustil hišo in posestvo. S pomočjo vaškega župana je mati nekako uspela, da je bil testament ovržen. Županu se je oddolžila tako, da je mene poslala k njemu za hlapca, ker ni imel svojih otrok. Moj mlajši brat je ostal pri materi, ki si je doma dobila deklo. Očetovo posestvo ji je zadostovalo za pet, deset let. V tem času se je zadolžila na vsak kos zemlje, na hišo in na hlev. Ko sem se vrnil iz vojske, je hotela, naj prevzamem kmetovanje. Nisem hotel prevzeti materinih dolgov, po drugi strani pa nisem želel, da bi očetova hiša prišla v tuje roke. Spomnil sem se na očeta, ki mi je pred smrtjo zaupal vso svojo posest. Še pet let mi ni bilo, ko je oče želel, da nadaljujem družinsko kmetovanje in tradicijo. Materine besede *zdaj je odvisno od tebe* so mi zvenele kot obtožba. Bil sem enaindvajset let star in popolnoma odgovoren za svoje življenje. Če pokažem kmetiji hrbet, bo za vedno izgubljena. Še spomin na Štriftofovo domačijo bo preminil. Če ne poskusim rešiti kmetije, nisem vreden svojega imena, sem si mislil. Tako sem se nekega dne domislil Amerike. Tam bi si zaslužil denar za odplačilo dolga. Tako bi ustregel očetovi zadnji želji in obdržal kmetijo. Eno leto sem delal v štajerskih gozdovih, da sem si prislužil denar za pot. Potem sem zvedel, da Amerika ne sprejema novih priseljencev. Še za Kanado mi je bilo težko dobiti papirje. Veliko Slovencev je čakalo, da bi lahko odšli v Kanado. Meni je bilo vseeno, kam grem, samo da imam zagotovljeno delo, dobro plačo in streho nad glavo. Šestdeset dolarjev na mesec, poleg hrane in stanovanja, se mi zdi zelo dobra plača. Če ostanem v Kanadi dve leti, lahko prihranim dovolj za odplačilo dolga, pa še par volov si lahko kupim povrh.“

Sredi pogovora je Andreja prekinil Lojze:

„Poslušajte, fantje, motorji so že vžgani. Zdi se, da bomo kmalu odpluli.“

Na svojem prvem potovanju čez ocean se je Lojze naučil razločevati zvoke ladijskih motorjev.

Kabino je napolnila čudna tišina.

„Puh—puh . . . puh—puh . . .“ je odmevalo iz velikega dimnika. Potnikom se je to zdelo kot prijetna pesem, ki jih bo spremljala vso pot v novi svet.

V navalu navdušenja so pozabili na stavko mornarjev, kakor tudi na strah, da parnik ni več varen za dolgo pot preko Atlantika. Vsi so se zbrali na

palubi, da bi se poslovili od starega sveta. Ženske so jokale, moški so mahali z rokami, čeprav jim v pristanišču ni nihče odzdravljaj. Kot da bi se poslavljali od domovine, od vsega, kar so ljubili, od vsega, kar jim je bilo prijazno in domače. Tako se je tisoče in tisoče izseljencev poslavljal pred njimi. Reke Evropejcev so odtekale v obljubljeni deželo.

Staro antwerpensko pristanišče je počasi izginjalo za njimi. Že nekaj časa so pluli, ko so slovenski fantje med bolj razgledanimi potniki opazili čudno navdušenje.

„Na levi je Francija, na desni pa Anglija,“ je mornar razložil Ivanu, ko so pluli čez Angleški kanal. Ivan je to novico hitro prevedel svojim slovenskim sopotnikom. Kmečkim fantom ni bilo kaj dosti mar za to. Anglija jim je bila tako tuja kot luna, le to so vedeli, da so Karadjordjeviči v prijateljskih stikih z angleškim kraljem. Tudi Francija jim je bila tuja. Slišali so le to, da so francoski vojaki v Napoleonovih časih ropali po njihovi domovini. Tako je bila zgodovina zapisana v spominu kmečkih ljudi.

Ladja se je enakomerno pozibavala. Potniki na palubi so opazovali velike bele valove, ki so se lesketali v svetlobi zahajajočega sonca. Nikjer več ni bilo videti suhe zemlje. Z zahajajočim soncem so slovenski potniki izgubili zadnjo toploto doma. Na palubi je postalo preveč hladno, zato so se zatekli v svoje kabine.

Iz pletenega kovčka, v katerem je bilo vse njegovo premoženje, je Ribničan potegnil steklenico domačega žganja in ga ponudil sopotnikom:

„Ni ga boljšega zdravila za dušo in telo, kot je prava domača slivovka.“

Steklenica je poromala iz roke v roko, vsakdo je potegnil dolg požirek. Nazadnje jo je Ribničan zaprl in spravil nazaj v svojo košaro.

Spet so začeli peti:

„Oj, zdaj gremo,

oj, zdaj gremo,

nazaj še pridemo . . .“

Nobeden izmed slovenskih potnikov ni nameraval za stalno ostati v Kanadi. Premožar se je hotel vrniti k mladi ženi in ostareli materi. Andrej je hotel kmetovati na očetovi domačiji. Ribničanu se je tožilo po vaškem življenju. Vsak izmed njih je imel svoj vzrok za odhod v tujino, vsi pa so imeli enak cilj: zaslužiti nekaj denarja in se čimprej vrniti v domovino, kjer so živeli njihovi očetje in dedje.

Življenje njihovih prednikov ni bilo lahko. Vse svoje življenje so težko garali, samo za božič in veliko noč so se lahko do sitega najedli mesa in belega kruha, sicer so natepavali močnik, ješprenj, krompir in kislo zelje. A to kmečkim fantom ni bilo dosti mar. V svet jih je potisnila bojazen, da bodo izgubili svojo krpo zemlje. Ameriški dolarji so jim pomenili edino upanje za odplačilo dolgov.

Drugi dan so srečali francosko ladjo, ki je plula proti Evropi. To je slovenske fante kar nekam užalostilo. Pomislili so, kako se bodo nekega dne tudi oni vračali domov. Razmišljanje o vrnitvi jih je odvrčalo od

resničnosti. Nikoli prej niso razmišljali, kako bodo začeli novo življenje v tuji deželi. Zakaj bi se mučili s temi nepotrebniimi podrobnostmi, so si mislili, ko je bilo zanje že vse lepo organizirano. Hrano in stanovanje so imeli zagotovljeno, dobro plačano delo tudi. Le česa naj bi se bali?

Andrej, Metod in Ivan so imeli delovno pogodbo z istim kmetom iz Saskatchewan. Tudi Lojze je potoval v Moos Jaw, toda k drugemu kmetu. Drugi štirje Slovenci so šli v Novo Škotsko, vsaj tako je pisalo na njihovih *afidavitih*. Tudi oni so imeli na kmetijah zagotovljeno delo in jih zato prihodnost ni preveč skrbela. Vsi so bili navajeni težavnega kmečkega dela in se zato niso ničesar bali.

Slovenski potniki sprva niso občutili morske bolezni. Vsaj dokler so imeli še kaj žganja, so se počutili dobro. Z žganjem so si zdravili negotovost, glavobol in želodčne težave. Nekaj časa so tiho trpeli, za slabo počutje so krivili ladijsko hrano, drugačno od tiste, ki so je bili vajeni doma.

Plovba po odprtem morju je bila zelo težavna. Velika potniška ladja se je premetavala po valovih, tako da potniki niso videli skozi okno nič drugega kot zeleno bele peneče valove. Več dni se ni nihče upal na palubo. Še mornarji so bili zaskrbljeni, saj so le redkokdaj pluli po tako razburkanem morju.

Slovenci so ostali v svojih kabinah, blizu posod za bruhanje. Iz sosednje kabine je bilo slišati otroški jok in žensko kričanje. Počasi se je kričanje poleglo, otroški jok se je utapljal v pomirjujočem žebranju rožnega venca.

Valovi so z neizmerno močjo pljuskali ob ladjo. Pokanje zarjavelega železa je zvenelo kot poslednji krik tega morskega velikana, ki se ni mogel več upirati sili narave.

Tako je devetega aprila Andrej v strahu preživel svoj dvaindvajseti rojstni dan.

Italijanske potnike je tolažil gospod Antonio, ki je potoval v Toronto, da bi tam vodil italijansko župnijo. Da bi potolažil preplašene potnike, je gospod Antonio povabil vse katoličane v ladijsko jedilnico, kjer je imel posebno mašo. Ob tej priložnosti je iz svetega pisma bral, kako je Jezus pomiril vihar na morju.

Proti popoldnevu se je nevihta polegla in morje se je nekoliko umirilo.

„Vidite, naše molitve so pomagale,“ je rekel Matija svojim slovenskim sopotnikom.

„Da. Pomagale so tako, kot vaške procesije proti toči,“ je smeje odvrnil Andrej. „Še se spominjam, kako sem ob taki priložnosti kot ministrant nesel velik lešen križ. Na kamniti poti sem se spotaknil in padel s križem vred po tleh. Ne spomnim se, kdo me je pobral, ne kdo je nadaljeval moje opravilo. Varuj nas suše in toče, Gospod, so čebljale ženske, ko se je procesija vila proti hribu s kapelo matere božje. Kot omamljen sem hodil za njimi. Naslednji dan je bila huda nevihta. Kot oreh debela toča je uničila vse pridelke. To je bila božja kazen za vse nas, so šepetale vaške ženice, ker je smrkavec tresčil s križem ob tla.“

„Rad bi vprašal duhovnika,“ je Andrej nadaljeval svojo zgodbo, „če je bilo kaj resnice v teh obtožbah, pa se nisem upal več prikazati predenj. Nič več ne morem biti ministrant, sem se upiral županu, svojemu gospodarju. Rajši vam pasem krave in ovce, samo za ministranta me več ne silite! Končno se je župan vdal in od takrat naprej sem vsak dan hodil zgodaj zjutraj na pašo, namesto da bi šel v cerkev. Osamljen sem se večkrat spraševal, zakaj me je Bog tako kaznoval. Na smrtni postelji me je moj oče izročil Bogu v varstvo. S slabotnim glasom mi je dal zadnja navodila: Bodi dober in na Boga ne pozabi! Naj te Bog vodi in varuje, ko mene več ne bo, da bi skrbel zate!“

„Kot ministrant sem občutil božjo bližino. Skodelica čaja in kos belega kruha z duhovnikom po maši, nekaj kovancev konec meseca in prijazne, tolažilne duhovnikove besede so mi bile kot božji blagoslov. Mati mi je obljubljala, da bom tudi jaz lahko postal duhovnik, ko dorastem. Desetletnemu dečku mi je bilo v spodbudo upanje, da bom tudi jaz nekoč ljudem bral zgodbe iz tiste slavne knjige in da jim bom lahko pomagal še na različne druge načine, tako kot jim je pomagal moj stric duhovnik. Po tisti nesrečni procesiji so se moji upi, da bi kdaj postal duhovnik, porušili.“

Matija iz Metlike ga je vprašal: „Kakšen katolik pa si, če ne verjameš v čudeže?“

„Ne verjamem v vse tiste zgodbe, ki jih ljudje spletajo okrog čudežev,“ je odvrnil Andrej. „Hočete slišati o čudežu, ki naj bi se zgodil v cerkvi v Vodicach?“

Vsi so prisluhnili.

„V Vodicach je bila neka Johanca, ki je šla vsak dan v cerkev in je trdila, da je od Boga poklicana. Vsako nedeljo se ji je med mašo podedila po čelu kri, kar je simboliziralo Kristusovo trpljenje, ki mu ga je povzročila trnjeva krona. Novica o čudežnem dogajanju je prišla v vsako, še tako zakotno vas v Sloveniji. Ljudje so množično romali v Vodice, da bi počastili Johanco, ki je kmalu postala izvedenka za vse nebeške stvari. Naivne kmete je najbolj zanimalo, kako se godi njihovim pokojnikom in so Johanco največ o tem spraševali.

– Vaša mati hudo trpi v vica. Če plačate šest maš, jo lahko rešite, je svetovala zaskrbljenemu romarju.

Drugim, bogatejšim romarjem, je Johanca predlagala deset maš za rešitev pokojnega sorodnika.

Žalostni vdovi je naročila, naj daruje za cerkev deset sveč. Za vsakega je imela primeren nasvet.

Nekega dne jo je mlad fant izzval, naj pove, kako se godi njegovi materi.

– Vaša mati je še vedno v vica . . .

Preden mu je utegnila povedati, koliko mora darovati za cerkev, da bo rešil materino dušo, ji je mladenič odvrnil:

– Pošteno se motiš. Moja mati doma zajtrk kuha.

Johanca je bila zmedena. Tudi v cerkvi je bila naenkrat velika zmeda.

Mladi fantje so se hoteli maščevati Johanci za njeno prevaro, s katero se je igrala z najbolj svetimi čustvi vernikov. Kmalu so ugotovili, da je imela pod košatimi kostanjevimi lasmi napeljane plastične cevke, napolnjene s telečjo krvjo, ki se je s pritiskom na cevko pocedila po Johančinem čelu.

O tem je govorila vsa vas, še zlasti, ko je vaški mesar priznal, da je Johanci dostavljal svežo telečjo kri. Mladi duhovnik iz Vodice je vztrajal, da ni nikoli podvomil v resničnost teh čudežev. Samo nekaj starih ženic mu je to verjelo, toda oblast ga ni hotela kaznovati, da ne bi bilo javne sramote. Johanca je za vedno izginila iz Vodice.“

Slovenski potniki so si v svoji kabini pripovedovali še vrsto drugih zgodb in anekdot. Z boljšim vremenom se je mednje spet povrnila dobra volja. Enoličnemu pozibavanju in ladijski hrani so se kar nekam privadili. Lojze in Metod sta se najbolj domače počutila v ladijski kantini. Prijatelji so ju svarili, naj ne zapravljata denarja za pijačo, pa ju to ni zaustavilo. Andreja je Ivan v prostem času učil angleščino.

Bilo je čudovito nedeljsko jutro sredi aprila, ko sta Ivan in Andrej opazila pred ladjo rjave lise. Sprva Andrej ni mogel verjeti svojim očem, potem pa je na vse grlo zakričal:

„Glej, kopno! Amerika!“

„Kanada!“ ga je popravil prijatelj. Tudi on se je oddahnil, da je bilo njihove dolge morske poti konec.

Preden so razločno videli pristanišče St. John, so se vsi potniki zbrali na palubi. Želeli so pozdraviti deželo, ki jim je ponudila delo in dobro plačo v času, ko jih je revščina prisilila, da so zapustili svojo domovino.

II.

Praznično oblečeni, s svojimi značilnimi črnimi klobuki in pletenimi kovčki, so slovenski potniki v St. Johnu zapustili ladjo. Še preden so okusili prostost in svobodo nove domovine, so se morali vsi potniki javiti v imigracijskem uradu.

„Fantje, pripravite denar in afidavite,“ je Ivan tolmačil uradnikovo zahtevo.

Iz notranjega žepa suknjiča so fantje hitro potegnili denar in dokumente.

Metod je prevrtal svoje žepe in razočaran ugotovil, da mu je od kanadskega denarja ostalo le še pet dolarjev. Kaj, če ga bodo zavrnil, je pomislil. Resnično mu je bilo žal, da je na ladji tako brezskrbno popival.

Andrej in Ivan, ki sta imela s seboj nekaj več denarja, sta mu hitro priskočila na pomoč, tako da je tudi Metod lahko cariniku pokazal obveznih petindvajset dolarjev.

Ivanu, ki je v imenu slovenskih potnikov govoril v angleščini, je prijazni carinik dal vrsto navodil, kako priti do železniške postaje. O tem, kako priti v Moos Jaw, jim ni znal povedati.

„Še nikoli nisem slišal za Moos Jaw,“ jim je priznal. „Gotovo je nekje na drugem koncu Kanade, v Saskatchewanu.“

„Ga bomo že našli,“ je rekel Ivan.

„Želim vam srečno pot in da bi bili kar najbolj zadovoljni v naši novi domovini. Upam, da vam bo v Kanadi všeč,“ jim je voščil uradnik.

Na kolodvoru so se slovenski fantje razdelili v dve skupini. Več kot mesec dni so bili skupaj kot ena sama družina. Koliko osebnih zgodb so delili s svojimi tovariši, koliko strahu in bojazni so pretrpeli skupaj! Na ladji, v skupni kabini, so si bili tako blizu. Niti pomislili niso, da se bodo ob koncu plovbe za vedno razšli.

Zdaj je bil ta trenutek tu. Ivan, Andrej in Metod bodo še precej časa ostali skupaj. Čakala jih je ista dolga vožnja z železnico na drugi konec Kanade. Ostali štirje so bili skoraj na cilju. Za poslavljanje ni bilo kaj dosti časa. Pristrčno so objeli drug drugega in si obljubili, da se kmalu spet vidijo. Bog sam ve, kje in kdaj – s tem si niso belili glave, saj se jim je zdelo čisto mogoče, da se bodo med seboj obiskovali.

Na kolodvoru je bil pravi živžav. Kot da so se vsi ladijski potniki zgnetli sem. Priseljenci iz različnih držav so se sporazumevali z rokami, uradnikom so moleli afidavite in jih spraševali, kako priti v zaželeni kraj.

Medtem ko se je šel Ivan na železniško postajo pozanimat glede nadaljnjega potovanja, so ostali trije čakali pred kolodvorsko restavracijo. Mimo je prišel prodajalec sendvičev in jih silil, naj se pripravijo na dolgo vožnjo.

„Dobri, poceni sendviči!“ je kričal.

„Yes, sir!“ se je hitro odzval Lojze in pomolil prodajalcu desetdolarski bankovec. Prodajalec mu je v zameno dal deset sendvičev.

„Fantje, imamo srečo!“ je navdušeno prihitel povedat Ivan. „Transkontinentalni vlak pelje še nocoj v Saskatchewan.“

„Vse gre kot po maslu,“ je pripomnil Lojze. Poglej te sendviče! Tudi zate bo dovolj.“

Končno so našli pravi vlak. Sprevodnik je bil z njimi zelo prijazen. „Čez kaki dve uri se bomo ustavili za eno uro. V kolodvorski restavraciji si boste lahko kupili večerjo. Naj vas posebej obvestim? “

„Hvala! To ne bo potrebno,“ se je oglasil Lojze. „Smo že kupili sendviče.“

„Torej so vas pretkani kramarji že prevarili,“ je zamrmral sprevodnik. „Koliko ste pa dali za enega? “

„Dolar.“

„Za deset dolarjev bi v trgovini dobili že toliko hrane, da bi jo težko nesli. Pazite se, fantje, tu so najrazličnejši ljudje, ki jim gre samo za denar. Prav nič jim ni mar, če iz ubogega neznanca izžamejo poslednji dolar.“

Fantje so se samo spogledali in kar nekam sram jih je bilo, da so že ob prvem samostojnem koraku na tujih tleh nasedli. Pozneje, ko se je oglasila lakota, so segli po sendvičih, ki so imeli zanje grenak priokus.

Izkušnja jih je izučila, da so bili v prihodnje previdnejši.

„Ne bodo nas več dobili na led,“ je modroval Andrej.

„Še nekaj dni, potem bomo pa že imeli boljšo hrano. Jajca s slanino za zajtrk pa govejo pečenko za večerjo. Mesa in jajc nam na farmi ne bo manjkalo,“ je ugibal Lojze.

„Kaj pa vino? “ se je oglasil Metod, ki je bil kar nekam potr. .

„V Ameriki največ pijejo pivo in viski. Viski je njihova narodna pijača, kot pri nas žganje,“ je razložil Ivan.

Misli na vse te zemeljske dobrrote in enakomerno pozibavanje vlaka so zazibale slovenske potnike v sladek sen. Spali so sede, naslonjeni drug na drugega, dokler se ni začelo daniti.

Vožnja z vlakom se jim je zdela v primerjavi z vožnjo iz Ljubljane do Antwerpna zelo dolgočasna. V Evropi so jih povsod ob železniški progi pozdravljale prijazne vasice; delavci na njivah so se zravnali in mahaje z roko pozdravili potnike v mimovozečem vlak. Vsak kos zemlje, naj bo njiva ali gozd, je bil lepo obdelan. V Evropi je bilo tačas že vse zeleno. Zrak je dišal po sveže preoranih njivah in pomladnem cvetju.

V Kanadi niso občutili takega prijaznega okolja. Kakor hitro je vlak potegnil s postaje, ni bilo nikjer videti žive duše. Pokrajina je bila še vsa

pokrita s snegom, ki je bil ob progi kar črn od saj. Gozdovi so bili zaraščeni, kot da vanje še nikoli ni stopila človeška noga. Nihče ni v njih pobiral dračja in grabil listja. Kaj pa bi tudi z njim? Živini tu ni nihče nastiljal. Skozi okna so slovenski potniki videli ogromne ranče, kjer je živina spuščena gazila po snegu in pulila seno iz velikanskih jasli na prostem.

„Uboge živali!“ je vzdihnil Andrej. „Kako surovo ravnajo z njimi! Doma smo tako pazili na živino, da se ne bi prehladila, tu pa krave kar v snegu ležijo.“

Nekaj milj stran je bila druga farma in za njo tretja . . . Slovenski fantje so kaj hitro ugotovili, da so kmetije drugačne kot v Evropi. Tu ima kmet vso zemljo okoli svoje domačije. In koliko je te zemlje! V Evropi je drugače. Tam so hiše tesno razvrščene okrog vaške cerkve, kot piščeta okoli koklje. Na eni strani vasi so vinogradi, na drugo stran gozdovi in polja, razdeljena na posamezne njive, od katerih vsaka pripada drugemu kmetu. Tak način kmetovanja je manj gospodaren, a daje ljudem občutek skupnosti.

„Življenje na tej farmi mora biti grozno dolgočasno,“ je ugotovil Metod. „Saj ni nikjer nobenih sosedov. Doma ob večerih fantje stopimo skupaj in zapojemo pod vaško lipo ali pa se možaki dobe v gostilni. S čim neki se kmetje zabavajo tu?“

„Če ne bo gostilne, pa zapravljaj ne boš,“ se mu je porogal Lojze.

Ivan in Andrej sta se samo nasmehnila: ne enemu ne drugemu ni bilo mar za zabavo. Razmišljala sta, kako bi prihranila kar največ denarja. Čim manj možnosti, da ga zapravita, tem bolje.

Število potnikov je bilo že veliko manjše, ko je vlak sopihal preko kanadske prerije. Na vlaku je bilo dovolj prostora, da so lahko fantje zaspali po klopeh. Bilo je sončno jutro, ko so se prebudili. Neskončna ravnina, ki se je na obeh straneh proge razprostirala v nedogled, je spokojno ležala pod debelo plastjo snega. Pokrajina se jim je zdela tako dolgočasna. Nikjer živega človeka.

Končno so prišli do prvega naselja. Slovenski priseljenci so se čudili, kaj neki počno kmetje s toliko zemlje.

„To je dežela pšenice,“ jim je povedal Ivan, ki je bil že nekoliko seznanjen z ameriškim načinom življenja.

„Toliko zemlje ne more preorati sto konj,“ je ugotovil Metod, ki je večino svojih mladih let preživel kot hlapec na veliki kmetiji. „Kako pšenico požanjejo in omlatijo, si pa sploh predstavljati ne morem.“

Čudne ameriške kmetije so ostale vsem štirim uganka.

Ko se je vlak ustavil v Regini, so šli vsi štirje v restavracijo na kosilo. Metod, ki ni imel denarja za hrano, se je nekaj časa izgovarjal, da ni lačen, pa so ga prijatelji pregovorili, da je šel vseeno z njimi.

„Štirikrat svinjino in fižol!“ je naročil Lojze po angleško in se rahlo nasmehnil Andreju in Ivanu, kar je pomenilo, da bodo za Metodovo kosilo vsak nekaj prispevali.

Štiri tedne so potovali skupaj. Med potjo so si delili vse svoje dobrrote.

Res, da je Metod po neumnosti zapravil svoj denar, ker je prepogosto zahajal v ladijsko kantino, toda z nečim se je revež moral tolažiti, strah ga je bilo te nove zemlje, novih ljudi . . . V vseh svojih triindvajsetih letih ni potoval dlje, kot z gospodarjem na semenj v Šentjerneji in na božjo pot na Žalostno goro. Oklepal se je domačije, kamor je bil kot otrok poslan za hlapca. O svojem vzroku za odhod v tujino ni dosti govoril. Verjetno ga je bilo še razmišljanja o tem strah. Na kanadskih tleh se je Metod čisto spremenil. Ko je srečno prispel na to stran oceana, je imel takoj več upanja, da se bo čez nekaj let spet podal na pot čez veliko lužo, tokrat nazaj v svojo domovino, k svojemu dekletu, ki mu je naskrivaj obljubila zvestobo in ki je edina verjela, da le kanadski dolarji lahko Metoda rešijo večnega hlapčevstva. Da, čez dve, tri leta se vrne in si kupi doma lepo kmetijo. Potem se z Mino poročita. Njegovi otroci bodo odraščali na njuni kmetiji in mu jih ne bo treba ponujati za hlapce surovim kmetom, ki ne poznajo usmiljenja za tuje otroke.

Metod je to svojo življenjsko zgodbo dolgo držal le zase, ko pa jo je končno razkril prijateljem, se je takoj bolje počutil. Prvič v življenju je občutil lepoto in veličino prijateljstva. Njegova lastna mati ga ni razumela tako, kot ga razumejo ti fantje, oziroma možje, s katerimi se pozna komaj dobre štiri tedne.

To je bilo njihovo zadnje skupno kosilo, zato so si ob hrani privoščili tudi kozarec piva. Upali so, da bodo naslednji obrok hrane dobili pri svojih novih gospodarjih. Gospodinja verjetno že ugiba, s čim naj postreže ljudem, ki so prišli iz daljne evropske dežele, da bi delali na njihovi kmetiji. Prav gotovo jim bo postregla s praznično večerjo, so razmišljali.

Počasi so srebali pivo, ko je Andrej nenadoma opazil, da vlaka ni več na peronu.

„Ti in tvoja angleščina!“ se je zadrhl na Ivana. „Pa si rekel, da bo vlak stal tu tri ure!“

„Tako je rekel sprevodnik.“

„Kaj pa, če ga nisi prav razumel?“

„Bolje bi bilo, da bi ostali na vlaku,“ je pripomnil Metod.

Vmes je posegel še Lojze: „Fantje, zdaj smo jo pa skupili. Tu bomo morali ostati čez noč. Kmet nas bo na postaji čakal danes, ne jutri. Če nas ne bo tam danes, lahko dobi druge delavce.“

„Tako hitro pa tudi ne bo dobil drugih ljudi,“ ga je potolažil Ivan. Če bi jih lahko dobil, nas ne bi iskal po Evropi. Če nas ne bo čakal na postaji, bomo že nekako našli pot do njega.“

Proslavljanja njihovega zadnjega skupnega obroka je bilo naenkrat konec. Sprli se ravno niso, ker je Ivan skoro napol priznal svojo krivdo in jim obljubil, da jih bo pripeljal do cilja. Šel je do postajnega načelnika, da bi se pozanimal, kaj jim je storiti. Preden mu je utegnil razložiti, kaj se jim je dogodilo, je zaslišal obvestilo:

„Potniki za Moos Jaw, Medicine Hat . . . vstopite, prosim!“

Presrečen je pohitel k prijateljem in jim povedal: „Nič še ni izgubljenega. Pojdimo hitro na vlak. Naš vlak je še vedno na peronu.“

Ni bilo časa za vprašanja in razlago. Pozneje so izvedeli, da je Regina eno največjih železniških križišč v Kanadi. Medtem ko so jedli, je vlak zapeljal na stranski tir, kjer so nekatere vagona odklopili in vlaku dodali druge vagona.

Ivan je bil spet na čelu skupinice slovenskih priseljencev. Nihče se mu ni opravičil za nezaupanje; pa tudi on ni nikogar obtoževal. Le žal jim je bilo, da niso v restavraciji piva do konca popili. Na vlaku so se pogovarjali samo o pivu, ki je ostalo v kozarcih. Modrovali so, da jim kmalu ne bo več manjkalo piva in hrane tudi ne.

Sonce se je že pripravljalo na zahod, ko so v Moos Jawu izstopili. Bili so edini potniki, ki so izstopili na tej postaji. Tu naj bi jih čakal kmet. Spraševali so se, kako naj ga kličejo. Če bi ga klicali gospodar, bi to pomenilo, da so njegovi hlapci. To jim še doma ni prijalo, kaj še, da bi šli tisoče in tisoče milj daleč za hlapca človeku, ki ne zna niti njihovega jezika in ki ne pozna njihovih navad. Ne, hlapci že ne bodo. Delavci bodo, ne hlapci. Vsaj tako piše na njihovih afidavitih. Lojze je predlagal, naj delodajalca namesto gospodar kličejo *boss*.

Ozirali so se okrog postaje, da bi kje ugledali svojega novega delodajalca. Nikogar ni bilo videti, razen razcapanega možaka, ki je sedel na vozu pred postajo. Rdeče skuštrane lase, ki so mu segali skoro do ramen, je imel delno pokrite z otroško čepico. Košata rdečkasta brada je bila umazana in razmršena. Njegov površnik je bil tako umazan, da je bilo komaj slutiti nekdanjo zeleno barvo. Obut je bil v velike gumijaste škornje.

„Morda je to njegov hlapec?“ je hitro ugotovil Andrej. „Le kje naj najdemo njega?“

Prepričani, da jih bo mister Green, ki je bil na afidavitih zapisan kot njihov delodajalec, čimprej našel, so potrpežljivo čakali pred postajo.

Mož na vozu je prišlece nekaj časa opazoval, potem pa je leno stopil z voza in se jim počasi približal:

„Hočete delo?“

„Yes! Yes!“ so pritrdili vsi štirje hkrati.

„Čakamo gospoda Greena,“ je v polomljeni angleščini povedal Ivan.

„Kdo pa mislite, da sem jaz?“ se je možakar nejevoljno porogal. Nato se je postavil pred Andreja, ki je bil videti kot najmočnejši, in ga posebej vprašal: „Hočeš delo za trideset dolarjev na mesec?“

Andrej je kar prebledel od presenečenja. Iz zadrege ga je rešil Ivan:

„Obljubili ste šestdeset dolarjev na mesec. Tako piše v afidavitih. V afidavitih je zapisano, da boste plačali šestdeset dolarjev. Še vlada je to potrdila.“

„Požvižgam se na vlado,“ je rekel možak. „Trideset dolarjev plačam, to je moja zadnja ponudba.“

Andrej se je počutil ponižan in osramočen, predvsem pa ogoljufan. Že od

rane mladosti so ga poniževali, sramotili in goljufali, pa je vse potrpel, ker je bil otrok. Zdaj je bil odrasel moški. Prostovoljno je prišel v to deželo, da bi bil svoboden in spoštovan, pa je padel v past preračunljivemu sleparju.

„Ne, če od lakote poginem, se ne bom prodal temu nepoštenemu človeku za tako smešno nizko ceno,“ je bil njegov odgovor.

„Kaj pa ti?“ je vprašal Ivana. „Hočeš ti delati za petindvajset dolarjev na mesec?“

„Pravkar ste rekli trideset dolarjev.“

„To je bilo zanj. On je večji in močnejši. Zate plačam samo petindvajset.“

Ivan je hitro preračunal, da bi ob taki plači moral ostati v Kanadi najmanj pet let, in ne samo dve, kot je predvideval.

Tudi Lojze ni hotel delati za manj kot polovico obljubljenе vsote.

Končno se je gospod Green obrnil k Metodu, ki je bil od vseh najmanjši in najšibkejši: „Če si zadovoljen z dvajsetimi dolarji na mesec, greš lahko z menoj. Pa hrano in stanovanje dobiš povrhu.“

Metodu, ki ni imel centa več v žepu, da bi nadaljeval pot, ni preostalo drugega, kot da je delo sprejel. Vedel je, da tudi prijatelji nimajo več dosti denarja, da bi ga lahko založili zanj. Ni jim hotel biti več v breme. Tudi zastoj bi ostal, samo da bi imel hrano in streho nad glavo. Vse svoje življenje je živel kot hlapec in tudi svoje zadnje razočaranje je sprejel kot svojo usodo. Strinjal se je z gospodom Greenom, še preden mu je Ivan povedal, kaj mu je možak ponudil.

Z roko je gospod Green pokazal Metodu, naj vrže svoj pleten kovček na voz in sede poleg njega na prednji sedež. Zavihtel je z bičem in konj je takoj potegnil. Metod se je obrnil in mahal prijateljem v pozdrav. Niti posloviti se ni imel časa od njih, ki so mu bili kot bratje. Kako rad bi jih objel in jim povedal, kako hudo mu je, da jih zapušča. Da bi jim vsaj roko dal v slovo, kot je to navada med slovenskimi kmeti!

Lojze, Ivan in Andrej so gledali za njim, dokler ni voz izginil za ovinkom. Šele potem sta izbruhnili na dan jeza in razočaranje.

„To mora biti obupen človek,“ je rekel Ivan, ko je voz izginil v daljavi.

„Kako zamazan in razcapan je bil! Če ne skrbi zase, mu tudi za druge ni mar. Kmetje doma so se umili in praznično oblekli tudi takrat, kadar so šli kupovat vole,“ je dodal Andrej.

„Pa kako se je obnašal, kot da bi kupoval sužnje, in se zraven delal, kot da nam dela uslugo,“ je pristavil Lojze.

„Verjetno je računal, da mu še tistih nekaj stavkov ne bo treba povedati,“ je rekel Ivan. „Mislim, da ga ne bo nobeden izmed nas razumel in da bo lahko delal z nami, kar bo hotel. Ne, kot sužnji se že ne bomo prodajali!“

„Žal mi je za Metoda,“ je vzdihnil Andrej. „Tako smo ga prodali, kot so

Jožefovi bratje prodali Jožefa v Egipt.“ Kot nalašč mu je danes prišla na misel svetopisemska zgodba, ki jo je kot ministrant nešteto krat slišal.

V vsej tej zmedi so pozabili, da bi moral Lojze iti na delo k drugemu kmetu in da ga le-ta niti na postajo ni prišel počakat. Po vsem, kar se je pravkar zgodilo, Lojze niti ni bil razočaran.

III.

Skupina slovenskih priseljencev, ki je komaj pred enim tednom prišla iz Evrope, je štela le še tri člane, ki so tu, sredi kanadske prerije, v mestecu Moos Jaw v Novi Škotski ugotovili, da si morajo od tod naprej pomagati sami.

Tu je bil konec njihove poti. Do sem jih je pripeljal v Jugoslaviji prislužen denar. Še nekaj dolarjev jim je ostalo v žepu. Do kod jih bo to pripeljalo, niso hoteli niti razmišljati. Za eno izkušnjo so že bili bogatejši: priseljenci, še zlasti tisti s slovenskim priimkom, so bili tu na milost in nemilost prepuščeni tistim, ki so prišli v to deželo malo pred njimi.

Na srečo je imel Lojze naslov rojaka, ki je šel v Kanado leto poprej in je živel v Crambrooku.

V razgovoru z železniškim uradnikom so z zadovoljstvom ugotovili, da bodo z lahkoto našli mestece Cranbrook, če se odpeljejo z železnico kakih petsto milj naprej.

V čakalnici so na trdih lesenih klopeh malo zadremali, ob dveh zjutraj pa so nadaljevali pot po ogromni kanadski ravnini v Britansko Kolumbijo.

Odkar je bila speljana železnica preko prerije, je tudi ta predel začel privabljati ljudi, še zlasti priseljence iz Ukrajine, Skandinavije, Nemčije, Holandije . . . Priseljenci so se z vso ljubeznijo oklenili te zemlje, da bi iz nje iztislili hrano zase in za svoje otroke. Od nekaj tisoč ljudi je prebivalstvo Zahodne Kanade naraslo do leta 1910 na več kot milijon.

Ob železnici so nastajala nova naselja, saj so bili prebivalci prerije v veliki meri odvisni od železnice: po njej so tovorili ogromne pridelke žita, po njej so dobivali les in premog, da so si v mrzlih prerijskih zimah ogrevali domove, po železnici so iz industrijskih predelov pošiljali težke poljedeljske stroje, po železnici je prihajala do njihovih farm tudi cenena delovna sila z vsega sveta.

Od Lethbridga naprej je pokrajina postala vse bolj valovita, dokler se ni popolnoma spremenila v skalno gorovje, ki je slovenske potnike močno spominjalo na domače gore.

Končno so prispeli v Cranbrook. Ivan je še iz svojih ameriških let vedel, da se v majhnem mestu o vsem zve v gostilni ali v *saloonu*, kot so jo imenovali Amerikanci. Tukaj pa so naleteli na *pool room*, na gostilno z biljardom, iz katere je bilo slišati glasno moško govorjenje v vseh mogočih jezikih.

Prostor je bil poln gostov, samih mladih mož v najboljših letih. Povečini

so bili Slovani. Lastnik je bil Ukrajinec Shopka, zato so se tu radi zbirali Ukrajinci in Poljaki.

Ko mu je Lojze pokazal listek z naslovom Slovenca, se ga je Shopka hitro spomnil: „Bil je tu, pa ga že več kot pol leta nisem videl. Seznanim pa vaju lahko z drugima dvema Slovencema. Tamle v kotu sedita,“ je Shopka pokazal na mizo v oddaljenem kotu.

Lojze, Ivan in Andrej so pristopili k njuni mizi in se predstavili. Po navdušenem pozdravu in izmenjavi novic iz domovine si je Andrej hotel potešiti radovednost in je kar naravnost vprašal:

„Kako pa, da ne delata?“

Bila sta videti presenečena, kot da bi jima bilo posedanje v gostilni vsakdanja stvar. „Kakšno delo? Tu ni nobene tovarne, nobene njive, nobenega dela.“

„Kako pa potem živita?“

„Čakava.“

„Kaj?“

„Da se bo kje našlo delo.“

„Od česa pa živita, če nič ne delata?“

„Nekaj sva lani zaslužila v gozdovih. Ko bo najhujši mraz mimo, bova verjetno spet našla delo v gozdovih.“

„Meni pa sestra pošilja iz Amerike,“ se je oglasil mlajši Slovenec, ki je bil v Kanadi komaj eno leto in ni bil pripravljen na zimsko brezposelnost.

„Zakaj pa ne greš k njej v Ameriko?“

„Amerika ne pusti. Sicer so tukaj agentje, ki te pretihotapijo čez mejo, za dobro plačilo, seveda.“

„Slišijo se celo govornice,“ je dodal drugi, „da te taki nepridipravi oropajo in vržejo v vodo, namesto da bi te varno spravili čez mejo. Tudi v Ameriki ni veliko bolje. Zadnje čase je veliko brezposelnih. Na tisoče in tisoče priseljencev je prišlo v zadnjih letih v Britansko Kolumbijo; nekateri so šli iskat zlato v Frazer Valley, drugi so se zaposlili na železnici ali v gozdu. Zdaj je bolj slabo, spomladi, ko se bo ogrelo, bo pa že bolje.“

Slovenski priseljenci, ki so že prej načrtovali, da bodo prišli v Kanado sredi pomladi, so bili sedaj še bolj zmedeni. Saj je bil že skoraj maj, a možaki govorijo: Spomladi, ko se ogreje . . . Kdaj pa se pravzaprav začne kanadska pomlad? Z nekaj dolarji, ki so jim še ostali v žepu, si ne morejo privoščiti čakanja v *pool roomu* in v *boarding housih*, da se odtaja sneg. Za vsako ceno si morajo poiskati delo, so si mislili.

Nekdo jim je predlagal, naj poskusijo pri CPR (Canadian Pacific Railway). Prenočili so pri Shopki, drugi dan pa so zgodaj odšli iskat srečo.

„Za dva utegnem imeti delo,“ je povedal uradnik, ko je uvidel, kako močno potrebujejo delo. To jih je razveselilo, čeprav bo eden izmed njih ostal brez dela.

„Bolje nekaj kot nič,“ je zamrmral Ivan in vprašal uradnika:

„Kje pravite, da bi lahko delali?“

„CPR gradi novo progo nedaleč od tod. Peljite se do vasice Yahk in še naprej do Kingsgate, tik ob ameriški meji. Tam boste dobili tudi stanovanje. Povejte predelavcu, da sem vas poslal jaz.“

„Kdaj pa pelje naslednji vlak v Kingsgate?“ je vprašal Ivan

„Potniški vlak za Seattle pelje mimo vsako jutro. Tega ste že zamudili. Lahko bi se peljali s tovornim vlakom, ki vozi na gradbišče material. Tako bi bili tam še danes.“

Ni jim bilo nerodno potovati v tovornem vlakcu, ker je bila to najcenejša in najhitrejša pot do njihovega cilja. Tri ure pozneje so že sedeli na svojih pletenih kovčkih, medtem ko je vlak počasi sopihal po dolini reke Moyie.

Na obeh straneh soteske je bil orjaški gozd, v katerem so molele v nebo visoke ravne smreke. Razen nekaj metrov ob progi, kjer je bilo drevje posekano, je bil gozd popolnoma nedotaknjen. V Kingsgatu je reka nekoliko zavila na levo in tudi železniška proga je naredila precejšen ovinek, preden je prečkala ameriško mejo.

Na zadnji obmejni postaji so izstopili. Ni jim bilo težko priti do upravnika CPR. Njegova pisarna je bila sredi začasnega železniškega naselja, urejenega iz odsluženih železniških vagonov.

Lojze in Ivan sta skušala upravnika prepričati, da bi našel delo še za Andreja. „Na tisoče milj smo potovali skupaj, zato ga ne moreva sedaj pustiti na cedilu.“

Po dolgem moledovanju se je upravnik omehčal in je končno dovolil, da lahko Andrej ostane z njima v baraki, tudi če zanj ni bilo dela.

Andrej je bil razočaran, hkrati pa ga je ganila dobrosrčnost prijateljev. Še nikoli v življenju ni živel od miloščine. Še tedaj, ko je bil otrok, si je moral pri vaškem županu služiti svoj kruh. Sedaj pa, pri dvaindvajsetih letih, na vrhuncu svoje telesne moči, mu ni kazalo drugega, kot da sprejme ljubeznivost prijateljev, ki sta bila z njim pripravljena deliti skromno barako in težko prigraran zaslužek. Obljubil jima je, da jima bo pral, kuhal in pospravljaj, da jima vsaj delno odsluži za hrano.

Upravnik proge, po naglasu se mu je poznalo, da je Italijan, jim je dal ključ od barake in jim povedal, da si lahko hrano in druge potrebščine kupijo v trgovinici čez mejo.

Stari vagon številka 10 je bil ves zarjavel in zamazan od saj. Čim so odprli vrata, jim je zaprl sapo smrad po plesnobi in umazaniji. Zdelo se je, da baraka še nikoli ni bila počiščena. Na zamazanih tleh sta ležali dve prepereli žimnici. Namesto mize je bil ob oknu en sam lesen zaboj, od prvotne opreme vagona je ostala samo lesena klop. Sredi barake je stala zarjavela železna pečica. To je bila vsa oprema. Okenska odprtina je bila površno zabita z deskami, da je skozi reže pihal v barako oster zimski zrak.

Nestrpnega pričakovanja, kako bo v obljubljeni deželi, je bilo konec. Tu je bil sedaj njihov dom, prvi dom na kanadskih tleh. Prej se sprijaznijo s tem dejstvom, bolje bo zanje, so si mislili.

Bili so preveč utrujeni, da bi razmišljali, kako neugoden je bil ta prostor.

Po glavi jim je blodilo toliko misli in vtisov, da niso bili zmožni za kakšno resno razmišljanje. Povrhu vsega se jim je oglasila še lakota. Najbližja trgovina je bila kaki dve miljii stran, na ameriški strani.

Andrej se je takoj ponudil, da začne s svojim gospodinjstvom. Kot prvo delo je bilo na vrsti nakupovanje. Ivan se mu je ponudil, da gre z njim za tolmača, pa ga je Andrej zavrnil: „Ti začneš jutri delati in moraš počivati. Samo povej mi, kako se stvarem reče.“

„Eggs, milk, coffee, bread . . .“ je Andrej ponavljal angleške besede vse do trgovine in jih v naglici zdrdral prodajalki, ki ga je samo začudeno gledala. Očitno besed ni izgovoril dobro.

Dekle za pultom, ki je po videzu poznala že vseh trideset prebivalcev tega malega železničarskega naselja, je takoj ugotovila, da ima opravka z novim priseljencem. Začela mu je kazati najpotrebnejše stvari. Andrej je samo zadovoljno kimal z glavo. Ponosen se je vrnil v barako, kjer sta Ivan in Lojze že trdno spala.

Tudi sam je bil utrujen. Zvil se je na staro leseno klop in v trenutku je bila v baraki popolna tišina, le hreščanje treh samcev se je spajalo s pesmijo vetra, ki si je skozi slabo zadelane špranje hrupno utiral pot v barako.

Zjutraj je Andrej prvi vstal in pripravil zajtrk za prijatelja. Za malico je vsakemu naredil po dva sendviča.

„Vse bo bolje, ko se vrnete z dela,“ jima je obljubil.

Takoj, ko sta prijatelja odšla, se je Andrej lotil dela. V gozdu za naseljem je nabral suhih vej, ob progi pa je našel nekaj lesenih odpadkov. Tako je v baraki zakuril pečico. Sprva se je neznansko kadilo, da se je skoraj zadušil. Počasi se je pečka ogrela in smrad zarjavelega železa je pojenjal. Andrej je začel čistiti. Odstranil je star papir, prazne konzerve in steklenice. Umil je stene, tla in vse drugo, kar se je dalo umiti, da se ne bi okužili od zamazancev, ki so živeli v tej baraki pred njimi. Pri upravniku je dobil še eno žimnico in nekaj odej.

Ko sta se Ivan in Lojze vrnila z dela, jima je postregel s konzervo svinine s fižolom in s toplim čajem.

Prijatelja sta mu na dolgo in na široko pripovedovala o delu na progi, o sodelavcih, ki da so sami priseljenci in kar tekmujejo med seboj, kdo bo hitrejši, kajti vsi se bojijo, da bi jih upravnik zamenjal, če ne bodo dali vsega od sebe. Pogovarjali so se o delu in o Indijancih, ki jim železnica ogroža njihov nomadski način življenja. Le domovine niso nikdar omenjali. Kot da jo je ta neskončno dolga pot v novi svet za vedno izbrisala iz njihovega spomina.

Ponoči, ko je bilo vse mirno in tiho in so njihova utrujena telesa počivala na zamazanih žimnicah, pa so se preselili v staro domovino.

„Micka! Micka!“ je sanjal Ivan skoraj na glas. „Tu ne zdržim več. Glej, že prihajam nazaj k tebi. Tu je pravi pekel. Garam kot živina ves dan in z mano ravnajo kot z živino. Še slabše kot z živino. Tu ti ne rečejo, da pojdi pod streho, če dežuje. Nič jim ni mar, če se delavec prehladi. Saj je na tisoče ljudi brez dela.“

Na drugi žimnici je vzdihoval Lojze:

„Mati, prišel sem nazaj! Da, vaš sin se je vrnil iz daljne Amerike. Ali me ne poznate več? In ti, Anica, kako hitro si me pozabila! Pa si obljubila, da me boš zvesto čakala. Ti si hotela, da se poročiva, preden grem. Zdaj se ti je mož vrnil — amerianski berač, brez dolarja v žepu, brez zlate ure, brez vsega. Vrnil se ti je — mož Amerikanec — da bi spet spal v topli postelji, da bi spet občutil toplo žensko telo ob sebi, da bi v bogati Ameriki ne poginil od vsega hudega.“

Noč za nočjo je Andrej slutil te nočne sanje svojih prijateljev, razpetih med dvema domovinama, med dvema celinama. Tudi njemu so rojile po glavi podobne misli, ko je v dolgih nočeh čakal na spanec; ni in ni hotel priti.

Do srede maja se je že nekoliko ogrelo. Po nižinskih predelih je sneg popolnoma skopnel. Vse je dišalo po pomladi. Po drevju so začele žvrgoleti ptice in trava je kar naenkrat ozelenela. Vsepovsod je bil viden prepород narave, le v železniških barakah je življenje teklo enolično dalje po svojih tirih.

Poleg nočnih zgodb prijateljev so začele Andreja vse močnejše nadlegovati stenice. Kot je bilo videti, jim je zdrava kmečka kri slovenskih priseljencev prijala in so se kar se da hitro množile. Kaj takega Andrej še v svojem življenju ni videl. Poskušal je vse mogoče, da bi se rešil nezaželenih gostov, a ni nič pomagalo.

Andrej je postal iz dneva v dan bolj potr. Začel je obtoževati sam sebe. Niti ene same besede ni zmoget, s katero bi potolažil prijatelja, ki sta s svojo bolečino prišla na dan samo ponoči, v sanjah. Hudo mu je bilo, da je prijateljema v breme. Poskušal si je pomagati iz tega peklenskega životarjenja. Edina rešilna bilka mu je bilo pismo prijateljice, ki je šla v Ameriko leto pred njim.

Kot otrok je bila Zofi noro zaljubljena v Andreja in mu je večkrat pisarila ljubezenska pisemca, pismo iz Amerike pa je bilo bolj resno, izraz že skoraj zrelega dekleta. Živela je pri stricu v Clevelandu in v pismu je Andreja vabila, naj jo obiše.

Amerika — vsak teden je bil Andrej vsaj dvakrat tam. Razmišljal je, da bi se potuhnul in jo mahnil naprej na ameriško stran. A si ni upal tvegati. Vedel je, da ga cariniki opazujejo, kadar gre na ameriško stran. Če ga dobijo, ga še iz Kanade izženejo in osramočen bi se moral vrniti v domovino. Da bi najel agenta, ki bi ga pretihotapil čez mejo, mu pa tudi ni kazalo. Bilo je predrago in prenevarno.

In vendar ga je Amerika tako prijazno vabila, kot da je tam vse drugače. Ko je nekega večera posedal ob reki in razmišljal o svojem žalostnem življenju, mu je nevidna sila velela, naj skoči v vodo in naredi konec svojemu bednemu življenju. — Slabič si! mu je velel notranji glas. — Vse svoje življenje so skrbeli drugi ljudje. Še sedaj si jim v nadlego. Kaj ne vidiš, kako težko delata Ivan in Lojze, ti pa, ki si najmlajši in najmočnejši, posedáš po

ves ljubi dan doma! Ni se mogel znebiti turobnih misli. Reka Moyie pa, kot da ji ni mar za njegove bolečine, se je bobneče valila po svoji ozki strugi.

Pognal se je v ledene valove. Na pragu smrti ga je v trenutku prevzela misel na Zofi. Začel je neusmiljeno brcati z rokami in nogami in hitro je bil na drugi strani. Previdno, da ga ne bi kdo opazil, se je splazil v goščavo.

Bil je kot prerojen; kot da ga je mrzla voda očistila vseh neprijetnih misli. Za razmišljanje o preteklosti in prihodnosti ni bilo več časa. Življenje, ki ga je na oni strani reke skoro zavrgel, se mu je zdaj zdelo kot nekaj čudovitega. Prevzeli sta ga čudežna moč in neizmerna radost nad zmago, ki jo je pravkar doživel: zmago življenja nad smrtjo. Misli so mu bile popolnoma jasne, kot kristalno čista voda mrzle reke: Naprej, v boj za življenje!

Med gostim drevjem je našel stezico, po kateri je navadno divjad hodila k reki pit vodo. Niti malo ni pomislil, kam vodi.

Po kratkem času je steza nenadoma izginila. Andrej jo je še vedno mahal proti jugu. Premočena obleka ga je začela hladiti, vendar ga to ni zaustavilo. Občutil je tako neznanško moč, da bi šel peš tudi do Clevelanda, če bi le vedel, kje je. Pa ga bo že našel, samo da je v Ameriki, si je mislil.

Gozd je zagnila popolna tema, le tu pa tam je med gosto drevje preniknil lunin žarek. Andrej ni vedel več, v katero smer hodi. V daljavi je zaslišal cvileč glas volka, kar ga je navdalo z neprijetnim občutkom. Pobral je polomljeno vejo in si iz nje napravil gorjačo. Za vsak primer, če se mu zverina približa.

Prišel je do jezera. Sklonil se je nad vodo in začel klicati na pomoč.

„Help! Help!“ je kričal na vse grlo angleško besedo, čeprav je bil prepričan, da ga živ krst ne bo slišal.

Njegov glas je odskakoval po vodni gladini na vse strani. Za trenutek se mu je zdelo, da na vzhodni strani jezera sliši pasje lajanje.

Spet se je sklonil nad vodo in zakričal proti vzhodu: „Help! Help!“

Pes je začel glasneje lajati, kot da je prepoznal človeški glas.

Utrujen in premražen se je Andrej z zadnjimi močmi oklepal rešilne misli: kjer je pes, morajo biti tudi ljudje. Počasi je nadaljeval pot proti vzhodu.

Po enourni hoji se je čisto približal pasjemu lajanju. Nenadoma mu je žival prišla pod noge. Previdno ga je ovohala, pomigala z repom in ponovno zalajala.

Zunaj je bila popolna tema. Andrej je komaj prepoznal moško postavo, ki se je naenkrat pojavila pred njim. Mož mu je začel nekaj dopovedovati v čudnem jeziku.

Na ladji in pozneje na vlaku je Andrej slišal najrazličnejše govornice, ta pa je bila čisto nekaj posebnega. Ker se nista razumela, ga je možak nazadnje pocukal za rokav in ga odpeljal v kolibo.

Sredi kolibe je gorel prijeten ogenj in gospodar je Andreju pokazal, naj sede bliže, da se posuši. Na drugi strani sta na medvedji koži sedeli dve dekletci z dolgimi črnimi lasmi. Tudi gospodar in gospodinja sta imela

popolnoma črne lase in razmršene, ter izrazite temne oči. Polt je bila vsem temno zagorela, še bolj kot poljskim delavcem sredi poletja.

„Indijanci!“ je pomislil Andrej in nenadoma ga je postalo strah. Kaj vse je slišal o hudobnih, brezverskih Indijancih! Pripovedovanje o njihovih grozodejstvih je doseglo celo Jugoslavijo, še pred Andrejevim odhodom v Kanado. „Ali se ne bojite, da bi vas Indijanci v Kanadi ubili?“ ga je vprašala tajnica na glavarstvu v Ljubljani.

Zdaj je bil tu, v indijanski kolibi, odvisen od usmiljenja Indijancev. O njihovem usmiljenju in dobroti ni nihče govoril in Andreju se je zdelo, kot da je padel v past. Indijanec se mu je zdel kar preveč prijazen. Ponudil mu je ostanek zajčje pečenke, medtem ko mu je Indijanka pripravila zeliščni čaj.

Dekleti sta radovedno opazovali tujca, ki je bil zanju nem in gluha. Zdel se jima je kot nenavadna igrača, ki jima ne pride vsak dan v roke.

Andreju je postalo nerodno. Vedel je, da sta se dekletci hihitali njemu. Ob ognju je poiskal košček oglja in je začel risati na trsko punčko. Ko je bila slika končana, jo je ponudil deklici. Zelo je bila navdušena nad svojim portretom. Nato je narisal še drugo deklico.

Dekleti sta zadovoljni ogledovali Andrejevo umetnino. Nosili sta mu trske, naj še kaj nariše. Hitro so našli skupni jezik, v katerem so se lahko sporazumeli.

Ko sta dekleti zaspali, je stari Indijanec narisal na trsko čoln in sliko pokazal Andreju.

Andrej vso noč ni upal zatisniti očesa. Skrbelo ga je, kaj bodo naredili z njim, ko se zazori jutro. Zjutraj ga je Indijanec posadil v čoln in odveslal preko jezera proti reki Moyie. Šele ko je Indijanec privezal čoln ob kanadsko ameriški meji, je Andrej prepoznal znano trgovino, kjer je navadno kupoval potrebščine.

Prodajalka je hitro prišla iz trgovine in povedala Indijancu, da mu ni treba več skrbeti za Andreja. Obljubila mu je, da ga bo ona spravila domov.

Kot da se ni nič zgodilo, se je Andrej vrnil v barako, zakril obraz v žimnico in premišljeval o smislu življenja in o božji previdnosti, ki ga je pripeljala nazaj pred pekel, da se očisti pregrešnih misli in začne spoštovati življenje.

Bog! Nekoč je prebival v skriti linici v vaški cerkvi. Tam so ga kristjani čistili. Tu v dveh mesecih ni slišal ne za Boga, ne za duhovnika, ne za cerkev. Le kletve železniških delavcev je slišal, v najrazličnejših jezikih.

Včeraj se mu je zdel Bog tako blizu. Kot da mu je v sredini reke zapovedal, naj plava. Kot da ga je s pasjim lajanjem opozoril, kam naj se obrne v svoji največji življenjski stiski. Da, celo v Indijancih je prepoznal božjo dobroto – sočutje in toplino, ki ju lahko človek izkaže človeku.

Počasi se je predramil iz svojega razmišljanja. Zakuril je pečico in pripravil večerjo.

„Kje pa si bil včeraj?“ ga je zaskrbljeno vprašal Ivan, ko sta se z Lojzetom vrnila z dela.

„Izgubil sem se!“

Nič več nista drezala vanj.

Prodajalka v trgovini na ameriški strani je prepoznala vso resnico te žalostne Andrejeve zgodbe. Razbrala jo je Andreju iz oči tisto jutro, ko ga je Indijanec pripeljal nazaj. Celó to je uganila, kako ga je sram, da niti svojih samomorilskih misli ni utegnil do kraja izpeljati. Ob prvi priložnosti je zaprosila upravnika železnice, naj najde delo za Andreja. „Saj se mu bo zmešalo, če ne dobi dela. To ni človek, ki bi doma posedal, kuhal in pral . . .“

„Naslednji teden bomo začeli delo v novem naselju. Tam bo delo tudi zanj,“ ji je obljubil.

Življenje v drugem železniškem naselju je bilo veliko boljše. CPR je imela svojega kuharja, ki je delavcem pripravil tri krepke obroke dnevno.

Delo na progi je bilo težko, plača pa komaj četrť dolarja na uro. Andrej je bil srečen, da je imel delo, čeprav mu je bilo precej žal, da se je moral ločiti od prijateljev. Mogoče jih bo življenje še kdaj vrglo skupaj, ko bodo najmanj pričakovali, mogoče tudi ne. Taka je usoda izseljencev. Doma je bilo drugače. Ljudje so se od rojstva do smrti držali skupaj; tu pa je prijateljsktvo le bežno srečanje, ki spuhiti tako nenadoma, kot se porodi.

Delavci na progi so bili povečini Italijani. Preddelavec je skušal zaposliti predvsem svoje ljudi, druge pa je neusmiljeno priganjal.

„Pohiti! Pohiti!“ se je vedno obregal ob Andreja. „Če ne boš hitro delal, bom našel drugega.“

Nekega dne se je Andrej naveličal teh pripomb in je preddelavcu odgovoril: „You son of a Bitch! Kaj ne vidiš, da delam za dva Kalabreža, pa me kar naprej priganjaš!“

Andreja, ki je vse do sedaj ponižno prenašal vse krivice v življenju, je pograbila sveta jeza. Prijel je prvo stvar, ki mu je prišla pod roke in jo vrgel proti Italijanu. Sodelavci so ga samo začudeno gledali. Še nikoli ni Andrej nikomur rekel žal besede, zdaj pa se je bil naenkrat pripravljen spopasti s predelavcem.

Zvečer, ko se je vrnil v svojo barako, Andrej sam ni vedel, kaj se dogaja z njim. V mislih je bil še vedno ob progi, pred katero je v mlaki krvi ležal Italijan. Delavci so s prstom kazali na Andreja: Ubijalec! Vse okoli njega se je začelo vrteti z neizmerno hitrostjo. Nič več ni bil odrasel moški, ki je v navalu jeze skoro ubil sočloveka. Bil je otrok, ki se je s prsti dotikal duhovnikovega plašča in odgovarjal v tujem jeziku: „Mea culpa! Mea culpa!“

Kako lepo je biti otrok. Čeprav so ga topli in poniževali, ga je vedrilo upanje, da je nekje lepši, pravičnejši svet, kjer so vsi ljudje kot bratje in sestre, kjer ni grofov in podložnikov, kjer so vsi ljudje enako spoštovani. Kot ministrant je v cerkvi poslušal sladke besede o pravici in dobroti in prepričan je bil, da tak svet nekje resnično je. Danes pa je dokončno spoznal, da zanj

na tem svetu ni pravice. V najhujše ponižanje mu je bilo spoznanje, da je izgubil oblast nad samim seboj.

— Zver si postal, Andrej! se je obtoževal. Pogini kot pes na tej tuji zemlji! Ni te škoda!

V hudi vročici je Andrej nihal med zavestjo in omotico. Nihče ga ni slišal, ko je na ves glas kričal: Mama, ne maram k županu za hlapca! Domov me vzemi! Mama, domov hočem!

Ko se je spet zavedel, je spoznal, da so bile to le hude sanje. N bil več otrok in daleč stran od doma je bil. Na smrt bolan je bil, a ni imel nikogar, da bi mu pomagal.

Spet ga je premagal strah in ponovno se mu je začelo blesti: „Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa!“

Drugi dan je prišel v barako kuhar s skodelico juhe. Andrej ga ni prepoznal. Kar naprej je ponavljal molitvico iz otroških let: mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa . . .

„Andrej, zbudi se in jej!“ mu je velel kuhar. „Za božjo voljo, Andrej, zbudi se in jej!“

Kot mile materine besede so Andreja predramile te prošnje. Kot otrok je ponižno vzel v roke skodelico in posrebal juho, da ne bi razžalil Boga, ki mu je v barako poslal odrešenika.

V naslednjih nekaj dneh ga je kuhar pogosto obiskoval: enkrat z juho, drugič s čajem. Predvsem pa so Andreju pomagale njegove prijazne besede, ki jih sicer ni razumel, le skrb in človeško toplino je razbral iz njih.

V svoji bolesti in omotici bi bil Andrej z veseljem pozdravil tudi duhovnika z zadnjo popotnico, samo da ne bi bil tako sam. Pa je prišel kuhar s skodelico juhe in mu velel: Za božjo voljo, jej!

Andreju so se počasi začele vračati moči.

V svojem srečanju s smrtjo se je sam v svoji baraki zvijal v duševnih bolečinah pred svojim pravičnim sodnikom, ki mu je razodel, da se je tokrat že drugič pregrešil zoper božjo pravičnost.

Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe!

Ali ni sovražil samega sebe, ko je zavrzel svoje bedno življenje in se pognal v valove? Ali ni sam sebe preveč ljubil, ko se je z lesenim orožjem spravil nad sočloveka? Ali ni obupal nad samim sabo in nad vsem človeštvom, ko se je zaprl v barako, da bi poginil kot pes?

— Kje je tvoja vera, Andrej? ga je vprašal nenavadni sogovornik. Jaz sem tvoj Bog: *življenje, upanje, ljubezen*. Dolgo pot sva že prepotovala skupaj, mnogo trpljenja in bridkosti sva že skupaj prestala, in dolga je še pot pred nama. Ne išči me v zlatih duhovnikovih posodah — tudi v preprosti skodelici juhe italijanskega kuharja se skrivam, in v zeliščnem čaju Indijanke. Tudi iz trdih delavčevih rok ti dajem novih moči za življenje, tudi iz milih besed v tujem in nepoznanem jeziku ti dajem upanje in ljubezen.

IV.

Nekaj dni za tem, ko je Andrej prestal svojo največjo duševno preizkušnjo, je prejel materino pismo s sporočilom, da je morala prodati domačijo, ker ji ni poslal denarja. Njene besede so ga skoraj pahnilo v obup, pa se je le nekako premagal. Sprijazniti se je moral z dejstvom, da nima več vzroka, da bi se vrnil v domovino. Zbogom, domačija, za vedno izgubljena! je zavzdihnil. Zbogom, domovina! Velika in široka je ta kanadska zemlja. Tu bo sedaj moj dom. Postal bom Kanadčan, tako kot so postali Kanadčani Francozi, Angleži, Ukrajinci, Italijani . . .

Da bi se lahko otresel domotožnih misli, ki so ga vse bolj prevzemale, je začel obtoževati mater, ker je prodala domačijo. Vso ljubezen, ki jo je prej čutil do matere, je obrnil v sovraštvo. Ni ga motilo samo to, da je prodala domačijo, ki je bila v Stritofovi posesti že več rodov. Prepričan je bil, da se je zaradi nje izselil, ker je bolj ljubila njegovega mlajšega brata Franceta. Že kot otrok je moral Andrej živeti proč od matere, pri vaškem županu, medtem ko je France lahko ostal doma. Počasi je Andrej začel sovražiti še brata. V mislih se je odpovedal obema — materi in bratu. Z lahkoto je prekinil z njima vse stike. Preprosto jima ni več pisal.

Za Andreja je bilo bolje tako. Raje ni od doma prejel nobenega pisma, kot da bi trpel vsakič, kadar bi dobil kakšne novice od matere. Tako so se njegove rane začele celiti, tudi če so pri tem trpeli njegovi dragi v domovini.

Tisti dan, ko je prejel materino zadnje pismo, je Andrej postal pravi Kanadčan. Nič več ga ni vleklo v domovino. Kot številni drugi priseljenci se je tudi on odločil, da bo Kanada postala njegov dom. Nič več ga ni preganjala misel, da mora čimprej zaslužiti denar; da se mora vrniti in odkupiti zadolženo kmetijo. Sedaj je bil odgovoren samo zase in za svojo prihodnost.

Razočaran nad delom pri železnici se je vrnil v Cranbrook, da bi se pri Shopki pozanimal za novice iz civiliziranega sveta. Ko je izvedel, da se gozdnim delavcem v Britanski Kolumbiji godi bolje, je pospravil svoje stvari v pleten kovček in se z vlakom odpeljal v mestece Golden, v podnožju Rocky in Selkirk gorovja ob reki Columbi. Trije drugi Slovenci, ki jih je srečal v Cranbrook, so šli z njim.

V prvi gostilni v mestecu Golden so se pozanimali za delo.

„Rudnik išče dva močna delavca,“ je povedal možak za pultom, ki je tudi sam delal v rudniku.

Andrejeva tovariša sta takoj, ko sta to slišala, pohitela v pisarno rudnika. Dve uri pozneje sta bila v gostilni z veselo novico.

„V gozdu mora biti dovolj dela,“ je rekel Andrej svojemu novemu prijatelju, ki je tako kot on še vedno iskal delo. „Tu so ogromni gozdovi. Verjetno rabijo veliko ljudi v gozdni industriji.“

Nekdo jima je predlagal, naj gresta k lastniku drvarskega podjetja. Napotila sta se tja. Ko sta lastniku povedala, da sta izkušena gozdna delavca, sta takoj dobila delo. Lastnik je bil prebrisan mož. Ni zaupal tujcema, da bi ju plačal na uro.

„Bolje bi bilo zame in za vaju, če prevzameta celo parcelo.“

Andrej in njegov prijatelj sta pregledala gozd, kjer naj bi podirala drevje, in sta uvidela, da bi lahko dobro zaslužila, če bo lastnik držal besedo. V spodnjem delu strmine je bilo res veliko dela, kar pa bosta nadoknadila v zgornjem delu.

Andrej je bil kar zadovoljen s tem delom. Tukaj ju ni vsaj nihče priganjal. Delala sta sama zase. Čim hitreje bosta delala, tem več bosta zaslužila, sta si mislila.

Začela sta čistiti gozd v spodnjem delu, tako da bi najtežje delo najprej opravila. Delo je bilo težavno in nevarno. Vrtela sta sekire, kot da bi v rokah držala žlice.

Konec tedna sta šla k lastniku in ga vprašala za plačilo. Izročil jima je denar in ju pohvalil, kako hitro jima gre delo od rok. Računal je namreč, da bo vzelo dvema drvarjema ves mesec, da bi požagala vse drevje na tisti parceli.

Ko sta naslednji teden prišla v gozd, da bi počistila še zgornji del, sta tam podirala drevje že dva druga delavca.

„Vidva sta se zmotila,“ ju je opozoril Andrej. „Tu delava midva.“

Možaka sta vztrajala, da ni nobene pomote in da jima je lastnik odkazal prav to parcelo.

Andrej je odšel k lastniku, da bi se pozanimal, kako je s stvarjo: „Midva imava pogodbo za zgornji in spodnji del parcele. Kako da ste poslali tja dva druga delavca?“

„V soboto sem pogodbo spremenil,“ mu je hladnokrvno odvrnil lastnik. „Onadva bosta opravila delo za četrtno tistega, kar bi moral plačati vama.“

Andrej je bil razočaran. S prijateljem sta bila ogoljufana, ker sta bila preveč poštena in preveč delovna. Pametneje bi bilo, da bi se za začetek lotila lažjega dela gozdne parcele.

„Kaj pa sedaj?“ je vprašal Andrej, ko se je malo pomiril in je bil pripravljen pozabiti na to neprijetno izkušnjo.

„Imamo drugo delo za vaju, če hočeta.“

„Nič več ne bova delala na pogodbo. Plačajte nama raje na dan.“

„Plačam po dva dolarja na dan.“

„Prav,“ je Andrej sprejel ponudbo tudi v imenu svojega prijatelja.

Andreju je bilo novo delo všeč. Z lahkoto je dohajal ostale delavce.

Lastnik je kmalu ugotovil, da bi lahko iz Andreja iztisnil še več. Ponudil mu je drugo delo.

„Znaš ravnati s konji?“ ga je vprašal

„Seveda.“

„Prav. Potem boš od sedaj naprej delal s konji. Vozil boš les v dolino.“

Naslednje jutro se je Andrej oglasil pri konjarju, da bi dobil par dobrih konj.

„Dal ti bom najboljša konja,“ se mu je režal konjar.

Iz hleva je pripeljal dva močna konja. Ko se je Andrej dotaknil uzde, sta konja kar podivjala. Kot cunjio sta ga dvignila v zrak. Konjar je opazoval prizor od daleč in se hudomušno smejal: „Imaš še rad konje, zelenec?“ se mu je režal v obraz.

Jeza in občutek nevarnosti sta vlila Andreju moč. Z glavo je sunil konja v gobec, najprej enega, nato še drugega. To je živali presenetilo in hkrati oplahnilo. Povesili sta glavo in sta se prenehali bojevati z Andrejem.

„Pridna konja!“ ju je pohvalil Andrej in ju pobožal po glavi.

„Poglej ga, kako hitro je ukrotil te zveri,“ je rekel konjar svojemu sodelavcu.

„Bolje, da sta pridna in me ubogata,“ je Andrej spodbujal konja, kot da razumeta njegov materin jezik. „Dobro bom skrbel za vaju, dokler bosta delala tako, kot bom jaz hotel.“

Konja sta začutila ljubezen in skrb, ki jima jo je Andrej ponujal. Pazil je, da sta vedno dobila dovolj hrane in vode in da sta med delom imela tudi dovolj časa za počitek.

Konja sta se mu odzivala z dobrim delom. Nikoli več mu nista povzročala težav.

Andrej je bil kar zadovoljen s tem delom. Tudi plača je bila dobra. Njegovi sodelavci so mu hitro začeli zavidati. Navadno so vozniki delali v parih, tako da so pomagali drug drugemu.

Nekega dne je Andrejev sodelavec hotel takoj po kosilu nazaj v gozd. Andrej ni hotel z njim in je trmasto vztrajal, da rabita konja vsaj pol ure počitka. Njegov škotski tovariš se ni zmenil za Andrejevo opozorilo in je odšel v gozd kar sam.

Uro pozneje ga je Andrej dohitel sredi klanca. Voznik je bil obupan, ker je konj ležal na tleh in se ni ganil. Škot je kričal na konja in ga tepel z bičem, pa uboga žival ni vstala. Tudi drugi konj se je vznemiril in ni imel več dosti moči, da bi sam zadržal voz. Ta je začel počasi polzeti v dolino.

Andrej je prišel ravno pravi čas.

„Izprezi konja!“ je zakričal sodelavcu, ko je uvidel, kaj se je zgodilo.

Pomagal mu je spreči konja in umakniti voz, medtem ko je drugi konj še vedno ležal na tleh.

Andrej se je sklonil nadenj in ga božal po glavi, dokler se žival ni nehala tresti. S sekiro je v zemljo izdolbel graben, da se je konj lahko uprl z nogo. Potem je povlekel konja za rep in ga skušal dvigniti. Žival je počasi vstala.

Ko sta bila oba konja spet vprežena v voz, je Škot začel kričati na Andreja: „Ti si kriv! Če bi odšel v gozd takrat kot jaz, bi se to ne bilo zgodilo. Ti si kriv! Ti leni *greenhorn*.“

„Rešil sem ti konja,“ se je branil Andrej. „Kaj pa še hočeš od mene?“

„Povedal bom gospodarju,“ je vztrajal sodelavec. Končno je našel vzrok, da je lahko Andreja pred gospodarjem očrnil.

Dogodek je imel za Andreja neprijetne posledice. Zaman je skušal gospodarju dopovedati, da je nesrečo zakrivil Škot, ker konjem ni dovolil počitka. Gospodar ni hotel niti slišati, da mu je Andrej rešil konja in voz.

Tako se je Andrej spet znašel brez dela. Kam pa sedaj? Britanska Kolumbija ima ogromne gozdove. Izkušenemu gozdnemu delavcu ni bilo težko najti dela. Andrej je odšel v Yakh, da bi si tam poiskal zaposlitev.

V vasi Yakh je naletel na Slovenca, ki je tako kot on iskal delo. Skupaj sta odpotovala z avtobusom v samotno gozdno naselje. Bila je že skoro tema, ko sta prispela do drvarskega campa, kjer sta povprašala za delo.

„Tu ni dela!“ jima je odvrnil rdečelasl Irec, ki očitno v svojem irskem naselju ni maral tujcev. Prezirljivo je pogledal ta dva Slovana, ki sta hotela prodreti v njegovo narodnostno območje. Irec pa se je kljub nejevolji držal nenapisanega pravila, ki je veljalo za gozdne delavce, in velel ženi: „Pripravi posteljo za ta dva ušiva zelenca!“

Andreja, ki je bil vaju poniževanj in razočaranj, pripomba ni motila, njegovega prijatelja pa je močno vznemirila. Še drugi dan, ko sta se peljala nazaj v Yakh, je bil čisto iz sebe.

„Mislim, da naju zasledujejo detektivi,“ je potožil Andreju.

„Zakaj neki naj bi naju zasledovali detektivi? Saj nisva nič napak storila.“

„Kaj pa, če jim je Irec povedal, da imava uši! Lahko bi naju obdolžil, da sva njegov camp okužila z ušmi. Ali nisi slišal, ko je rekel *ušiva zelenca*?“

Andreju se je zdelo, da njegov tovariš zaradi tega malenkostnega dogodka izgublja pamet. Še nikoli ni bil nihče aretiran zaradi uši. Njegov rojak je izražal pretirano bojazen. Ni bil preveč presenečen, da je pri prijatelju ugotovil znake duševne neuravnovešenosti. Življenje v tujini včasih zlomi tudi najmočnejšega človeka, še posebej v težkih delovnih pogojih. Ubogega reveža je kar naprej preganjala misel na zaslužek, s katerim bo lahko v Kanado pripeljal ženo in sina.

Andrej je bil že izkušen priseljenc. Ko je prekinil stike z domovino, se je počutil svoboden kot ptič. Angleščine se je naučil toliko, da je lahko shajal. Naučil se je tudi zaupati v prihodnost. S to svojo močno vero v prihodnje dni je hotel pomagati svojemu prijatelju.

„Ni še vse izgubljeno. Gotovo bova našla delo. Počakaj tu, jaz pa grem v lesno tovarno vprašat za delo,“ je predlagal prijatelju na avtobusni postaji, ko sta se vrnila v Yakh.

Vesel, da je našel delo za oba, se je Andrej vrnil na kraj, kjer naj bi ga čakal njegov znanec. Andrejev kovček je še ležal ob steni čakalnice, prijatelja

pa ni bilo nikjer. Andrej ga je iskal vsepovsod, a ga ni mogel najti. Kot da bi se v zemljo udril. Sicer to ni bilo nič nenavadnega, če si tu srečal prijatelja ali celo sorojaka, v nekaj dneh zvedel vso njegovo življenjsko zgodbo, potem pa je ta brez sledu izginil.

Iz bojazni, da ne bi obljubljenega dela dobil kdo drug, Andrej ni hotel izgubljeni časa z iskanjem svojega znanca. Naslednji dan se je z vlakom odpeljal do vasi Vardner, od tam je nadaljeval pot z avtobusom do izvira reke Bull.

Prijazen Šved pri gozdnem podjetju mu ni hotel dati dela.

„Delo zahteva dva delavca. Rabim dva močna delavca.“

Andrej ga je prosil, naj mu delovno mesto prihrani. Še isti večer se je vrnil v Yakh, da bi si poiskal sodelavca. Najprej se je ustavil v gostilni. Presenečen je v kotu zagledal svojega znanca, ki je dan poprej tako brez sledu izginil. Za mizo je tako navdušeno kartal, da Andreja sploh ni opazil.

„Tu si!“ je vzkliknil Andrej. „Vsepovsod sem te iskal. Dobil sem delo za oba.“

„Prava reč,“ je zamrmral Martin, ki Andreja še pogledati ni utegnil.

„Tako lahko začneva . . . in plača je dobra. Greš z mano?“

„Kaj ne vidiš, da sem zaposlen? Sedaj ne utegnem nikamor, ko mi tako dobro kaže.“

„Za božjo voljo, Martin, tako se ne služi denarja. Tudi če dobiš igro, ti ne bodo pustili obdržati denarja. S tem ne boš nikoli zaslužil toliko, da bi dobil v Kanado ženo in otroka.“

Martina Andrejev nasvet ni zanimal.

Ker ga ni mogel prepričati, je zaprosil nekega Ukrajince, da bi šel z njim na delo.

„Zakaj pa ne, če je plača dobra,“ mu je odvrnil.

Še isti večer sta se Andrej in njegov novi znanec javila pri drvarškemu podjetju v Vardnerju.

„Kot sem rekel, je to delo za dva močna delavca,“ je povedal preddelavec. „Večina mojih drvarjev živi v barakah v gozdu. Tudi za vaju je tam prostor. Imajo celo svojega kuharja.“

Andreja ni motilo, da je moral barako deliti z Ukrajincem. Razveselil se je bližine reke. Lahko se bo umival, ne da bi ga kdo karal, da je porabil preveč vode.

Pred nočjo sta se vselila v svojo barako. Drugi dan jima je preddelavec odkazal, kje naj podirata les. „Vse te visoke smreke je treba posekati. Začnita od spodaj in nadaljujta po hribu navzgor. Naravnajta hlode v žleb, tako da bodo lepo zdrčali v reko. Če bosta delala tako, kot vama rečem, ne bosta imela nobenih težav.“

Hrib je bil tako strm, da bi skoro lahko porinila drevo v reko. Andrej se je čudil, kakšna sila drži drevesa pokonci. Njegov sodelavec ni imel veliko izkušenj s podiranjem drevja, a se je hitro učil od Andreja.

Ob večerih je Andrej rad posedal ob ognju in z ogljem risal slike na lesene

obrobke. Vsak dan je preizkušal različne vrste oglja. Risal je vsakdanje predmete: žago, sekiro, kavelj, hlod . . . Njegovo prizadevanje se je zdelo skoraj otroško. Toda Andrej je bil prevzet od vtisov, ki so mu jih vzbujali ti predmeti.

Že v domovini sta mu sekira in žaga določila prihodnost. Delo s tem orodjem mu je omogočilo pot v Kanado. To orodje mu je dajalo vsakdanji kruh. Sekira, žaga, kavelj . . . so bili del njega. Svoje orodje je obvladal. Brez njega bi ti predmeti ne imeli nobenega smisla. Brez človeške roke bi orodje nemo ležalo na zemlji, medtem ko bi se visoke smreke vzpenjale še više k nebu. S svojimi golimi rokami, brez tega orodja, ne bi podrl najmanjšega drevesca.

Začel je razmišljati, kako neskončno majhen je človek v primerjavi z Bogom, ki je neviden in vsemogočen. Andrej je čutil božjo navzočnost tudi v tej divjini, med samimi tujci. Po cele ure je razmišljal o življenju, tem čudovitem božjem daru. Kako majhen je človek, pa uspe podreti najvišjo smreko! Kako visoka in široka je gora, pa človek skozi njo vrta predor! Kako raznolik je svet, pa se človek lahko prilagodi najrazličnejšim življenjskim pogojem. Živali ves čas živijo v svojem območju in se selijo le tako daleč, dokler jih nesejo njihove noge. Ko poginejo, ne ostane za njimi ničesar. Te visoke smreke v gozdu ne morejo sporočiti vrstnicam, da gredo na dolgo pot in da bodo nekoč končale kot deske za gradnjo hiš in ladij. Ne, smreke ne morejo nikomur sporočiti, da jih čaka smrt in vstajenje.

Človek lahko na papirju opiše vse svoje izkušnje. Na kos lesa lahko nariše sekiro, žago, kavelj . . . in ves svet ga bo razumel. Čez sto let lahko kdo v ostankih teh barak odkrije njegove slike in se čudi: človek je leta 1925 rabil to primitivno orodje, ko je podiral mogočna drevesa v Britanski Kolumbiji.

Sredi novembra je jezero zamrznilo in Andrej se je spet znašel brez dela. Njegove risbe so ostale zakopane pod debelo plastjo snega. Andrej je zložil svoje stvari v pleten kovček in se napotil v Cranbrook. To mesto je bilo zbirališče za vse gozdne delavce, ki so se pozno jeseni iz gozdov umaknili v mesto, da bi tam prezimili. Prekaljeni trgovci so že čakali nanje, da bi posegli po njihovem denarju. Možje so najprej odšli k frizerju, od tam pa v trgovino, da so si kupili primerno obleko. Nekateri so šli tudi k zobozdravniku. Zlati zobje so bili v tistem času znak blagostanja. Številni mladi fantje so pogosto žrtvovali popolnoma zdrav zob za blestečo kovino, s katero so si pridobili ugled mestnih deklet. Kot prerojeni so ti puščavniki sedaj iskali primerno družbo za zimsko razvedrilo. Nekatere so speljale lahkoživke, ki so se kot pijavke prilepile na vsakega moškega z denarjem v žepu. Druge so dobili v roke izkušeni kvartopirci, ki so oželi iz delavcev poslednji peni. Tretji so se zatekli k *bootlagerjem*, kjer so si lahko utišali bolečino z domačim vinom in žganjem. Najbolj osamljeni in resni možje so se kot osamljeni ptiči skrivali po *boarding housih* in čakali pomladi.

Andrej se je v ukrajinskem *pool roomu* počutil že čisto domače. Tudi če ni veliko zapravlil za pijačo, ga je imel lastnik gostilne zelo rad. Kadarkoli se

je Andrej zadrževal v Cranbrook, mu je Shopka vedno dal prenočišče. Vedel je, da je Andrej zelo spreten s kladivom in lesom, pa mu je predlagal: „Kupil sem staro hišo, ki jo je treba popraviti. Bi prevzel delo? Ne morem ti plačati veliko, dam pa ti brezplačno hrano in stanovanje . . . pa še zamotil se boš in boš manj zapravil.“

Delo pri hiši je Andreja zaposlovalo dva meseca. Lastnik je bil presenečen, kako čedna je bila videti popravljena hiša. Stroški popravila so znašali komaj četrtno zneska, ki ga je predvideval Shopka.

Drugo leto se je pomlad začela zgodaj. Kot medvedje so možje prilezli iz svojih brlogov, da bi si zaslužili spet kaj denarja. Tisti, ki so vse svoje prihranke zapravili za ženske in pijačo, so zamenjali svojo praznično obleko za delavske hlače in par delavskih škornjev. Tako pripravljeni so čakali, da se jim ponudi priložnost za delo.

Nekega dne je Ukrajinec Georg vprašal Andreja, ali bi šel z njim delat na žago v Kimberly. „Delo je plačano po komadu. Več bova naredila, več bova zaslužila. Tebe povabim prvega, ker vem, da si pošten in delaven.“

Andrej je bil navdušen. Rad je imel opraviti z lesom. Georg mu je zagotovil, da delo s strojem ni tako težko in nevarno, kot je videti.

Tako sta odšla v Kimberly, kjer je Georg delal leto poprej in kjer ga je letos spet čakalo enako delo. Velike smrekove hlode sta nalagala na žago in pazila, da so bili na vseh štirih straneh enakomerno obžagani. Georg je prizadevno učil Andreja vseh veščin in ko je le-ta obvladal žago brez njegovega nadzorstva, je začel izostajati z dela po cele ure. Nekega dne ga je Andrej vprašal:

„Kam pa hodiš vsak dan?“

„V mesto, zaradi posla,“ mu je odvrnil.

Sprva mu je Andrej verjel, da hodi v mesto po opravih, zato je vestno delal za oba. Potem pa, ko je uvidel, da se George namerno ogiba težkega telesnega dela, mu je predlagal: „Kaj pa, če bi ti danes ostal tu in bi šel jaz v mesto po opravih? Samo povej mi, kaj je treba urediti.“

George je uvidel, da se je ujel v zanko. Niti ene same stvari si ni mogel izmisliti, ki bi jo bilo treba urediti v mestu. Andreja ni mogel poslati v lokale, ki jih je obiskoval čez dan. Na Andrejevo nezaupanje je jezno odgovoril:

„Ne pozabi, da sem ti to delo preskrbel jaz. Če ne bi bilo mene, bi ti še sedaj čakal na delo v Cranbrook. Naučil sem te, kako ravnati z žago . . . in ti mi to sedaj plačuješ z nezaupanjem. Meni tega ni treba trpeti. Če ti ni všeč, kako delava, bom pa prenehal. Samo zapomni si, da boš potem tudi ti brez dela.“

„Kako delava? Se ne zavedaš, da si v zadnjih dveh tednih samo dvakrat prišel na delo. Jaz pa sem moral sam delati za oba. Ne pustim se tako nesramno izrabljati.“

Naslednji dan je prišel George na delo samo še zato, da je vzel plačo. Andreju je jezno vrgel polovico, rekoč: „To je tvoja zadnja plača. Lastniku sem povedal, da nočem več delati s takimi ljudmi, kot si ti.“

Andrej je šel k lastniku žage in ga prosil, naj mu najde kako drugo delo. Preostali del sezone je potem delal, kjerkoli na žagi so ga pač rabili.

Sredi oktobra je Andrej spet prejel pismo od Zofi. Minilo je že precej časa, odkar je prvič pomislil, da bi šel za njo v Ameriko. Svojega neuspešnega pobega ji seveda ni omenil. Parkrat ji je po tistem še pisal, a ni dobil nobenega odgovora. Presenečenje je bilo toliko večje, ko je sedaj dobil njeno pismo. Potovalo je skoraj en mesec iz Cranbrooka, kjer je imel pri Shopki stalni naslov.

Andreja je Zofino pismo ganilo do solz. Napisala mu ga je v verzih:

Srce mi trepeče
od izgubljene sreče,
ta širna daljava je kriva
najine ločitve boleče . . .

Ob prebiranju pisma so Andreju misli poromale nazaj v šolska leta. Spominjal se je drobne deklice, ki je sedela pred njim in so jo vsi klicali *Amerikanka*, ker je bila rojena v Ameriki. Razen ameriškega državljanstva Zofi ni imela drugih spominov na Ameriko. Bila je komaj leto stara, ko jo je mati prinesla s seboj v Slovenijo.

Ko se je Zofi kot odraslo dekle vrnila v svojo rojstno deželo, se je tam počutila tujka. Slovenski fantje v Clevelandu so jo nadlegovali kot muhe. Njihova pretirana pozornost ji je presedala. Ni ji bilo mar za njihove zlate zobe, za visoke plače, za bogate strice . . . Želela si je ljubezni, ki pride sama od sebe. To idilično ljubezen je našla v fantu, ki je bil tisoč milj stran. Z nerodno pesmijo mu je končno razodela svoja čustva.

Andrej ni imel več obstanka, odkar je prejel Zofino pismo. Želel si je nazaj v civilizirani svet, kjer bi lahko vsaj eno leto delal na istem mestu. Hotel je biti bliže Zofi.

Vrnil se je v Cranbrook, da bi se poslovil od Shopke.

„Ne hodi v Windsor,“ mu je svetoval Shopka. „Tam je na tisoče ljudi brezposelnih. Počakaj vsaj do pomladi. V naši ulici je spet naprodaj hiša. Mislim sem, da bi jo midva skupaj kupila in obnovila. Tako bi imel vso zimo delo in ko bi hišo prodala, bi oba dobro zaslužila.“

Andrej bi se dal pregovoriti, da ostane tam še nekaj mesecev, a nakup hiše ga ni zanimal.

„Zakaj pa je sam ne kupiš?“

„Nimam zadosti denarja.“

„Nekaj ti lahko jaz posodim.“

Shopka ni rad prosil Andreja za posojilo, toda priložnost je bila zelo vabljiva, zato mu je dejal: „Obljubim ti, da ti bom vse pošteno vrnil, z obrestni seveda.“

Do spomladi je bila hiša lepo preurejena, toda Shopka ni mogel takoj dobiti kupca. Upal je, da se bo Andrej premislil glede selitve, vendar Andrej ni imel več obstanka.

„Jutri odhajam,“ je povedal Shopki dan po veliki noči.

„Danes ti ne morem vrniti vsega denarja. Če bi mi bil vsaj nekaj dni prej povedal, bi si bil od koga drugega izposodil.“

„Ne skrbi! Za preostali denar lahko počakam. Lahko mi ga pošlješ v Windsor. Zaupam ti, Shopka, ker si bil edini človek, na katerega sem se vedno lahko zanesel.“

Drugo jutro je Shopka Andreja objel, kot objame oče ob slovesu svojega sina.

„Zbogom! In srečno pot!“ mu je rekel v slovo.

Bilo je megleno popoldne, ko je Andrej stopil v Windsorju z vlaka. Najprej se je razgledal, kam bi šel, potem pa se je odločil, da bo sledil drugim potnikom. Preden se je zavedel, se je znašel na ulici Walker. Na obeh straneh ceste so bile dvonadstropne, trinadstropne stavbe s trgovinami, restavracijami in majhnimi lokali v pritličju in s stanovanjem v zgornjem delu.

V nekem restavracijskem oknu je opazil napis: *Oddajamo samsko stanovanje*. Zdelo de mu je, da je soba preveč izpostavljena hrupu, vendar si je želel živeti v mestu. Že preveč dolgo je živel kot puščavnik zunaj civilizacije. Za spremembo bi bilo lepo z okna opazovati tramvaje na ulici, si je mislil, ko je stopil v lokal, da bi se pozanimal za sobo.

„Vidim, da oddajate sobo. Koliko pa računate?“

„Ceneje ne boš dobil nikjer,“ mu je odvrnil možak za pultom.

„Koliko?“

„Deset dolarjev na mesec.“

„Prav. Vzamem jo.“

„Žena ti bo pokazala, kje je.“

Iz kuhinje je prišla debela starejša ženska, odložila predpasnik in velela Andreju: „Kar za mano pojdi!“

Po ulici Walker sta odšla proti zahodu, skoraj do konca. Tam je ženska zavila v stransko ulico. Ustavila se je pred staro hišo, ki ni bila dosti večja kot barake v Britanski Kolumbiji.

„Vem, da ti bo tu všeč,“ se mu je posmejala, ko je odprla vrata. Na postelji je sedel starejši suhljat možki.

„Kako pa, da si ti še tu?“ ga je robato vprašala. „Ali nisi obljubil, da se boš do danes izselil? Stanovanje sem že oddala.“

Potem se je prijazno opravičila Andreju, da je v Windsorju stiska za stanovanje. Še enkrat je prodorno pogledala prejšnjega stanovalca, se nasmehnila Andreju in odšla.

Moški na postelji je vstal, potegnil izpod postelje svoj kovček in začel vanj zlagati svoje stvari. Sramežljivo je poskušal prišlecu razložiti, da bi se bil že odselil, če se ne bi zadnje čase tako slabo počutil.

„Nisem te hotel spoditi od tod,“ je rekel Andrej. „Gospodinja mi je rekla, da je stanovanje prazno.“

„Saj ga nameravam izprazniti.“

„Kam pa greš?“

„Sam ne vem. Če bi imel denar, bi šel nazaj v Ameriko. Tako pa bom verjetno ostal kar v Windsorju.“

„Zakaj se pa potem seliš, če nameravaš ostati v mestu.“

„Moram iz stanovanja, ker ne zmorem več za najemnino. Že eno leto sem brez dela.“

Andrej je šele sedaj razumel, da je babnica hotela, naj ji vrže stanovalca na cesto.

„Če nimaš stanovanja, lahko ostaneš tu,“ mu je Andrej ponudil gostoljubje.

„Ne bi ti bil rad v napoto.“

„Vem,“ je odvrnil Andrej. „Tudi jaz sem že bil v takšnem položaju.“

„Res nimaš nič proti, če ostanem do jutri še tu?“ ga je vprašal mladenič.

„Ne imej slabe vesti,“ ga je Andrej skušal potolažiti. Naj ti povem, kolikokrat sem bil že jaz odvisen od pomoči tujcev? Sicer pa upam, da si ne bova več dolgo tujca. Jaz sem Andrew.“

„Jaz pa John.“

Andrej mu je pripovedoval o svojem življenju v Britanski Kolumbiji, o Indijancu, ki ga je rešil, ko je hotel pobegniti v Ameriko, pa o italijanskem kuharju, ki mu je pomagal iz duševne stiske.

V zameno mu je John povedal, kako je delal v ameriških rudnikih, odkar mu je bilo sedemnajst let. Ko je bil odpuščen, se je preselil v Kanado. Tam je delal v tovarni General Motors, dokler se ni ponovno znašel med brezposelnimi delavci. V enem letu je porabil vse svoje prihranke, tako da je bil glede svoje prihodnosti zelo negotov.

„Ponudil bi ti kaj za pod zob, a nimam ničesar na zalogi,“ je priznal Andreju. „Samo čaj ti tahko skuham.“

„Prav. Ti skuhaj čaj, jaz grem pa v trgovino po kruh in maslo. Če se ne motim, je trgovina tu nekje blizu.“

„Za vogalom. Ne moreš je zgrešiti,“ mu je odvrnil John, ki se je počutil s tujcem že kar domače, čeprav se je seznanil z njim komaj pred eno uro.

Večerja je bila zelo preprosta, a sta jo oba z užitkom použila. Po večerji je John začel zlagati svoje stvari nazaj pod posteljo. Andrej mu je hitro priskočil na pomoč. Ko je potisnil vrečo v kot, je iz nje čudno zazvenelo.

„Kaj pa imaš tu?“

„Harmoniko.“

„Harmoniko igraš?“ ga je Andrej začudeno vprašal.

„Včasih sem igral. Prej, ko sem bil še boljše volje, sem rad zaigral. Kot otrok sem opazoval deda, kako je on igral na harmoniko. Kadar ga ni bilo doma, sem na skrivaj poskušal še sam. Ko sem odhajal v Ameriko, mi je ded dal harmoniko za spomin. Vzemi jo, mi je rekel. Lahko ti bo prišla prav. Ni boljšega zdravila za domotožje, kot je prijeten glas harmonike.“

„Od kod pa si?“

„Iz Jugoslavije. Pravzaprav iz Slovenije. Hribar mi je ime.“

„Kakšno naključje!“ je vzkliknil Andrej. Tudi jaz sem iz Slovenije. Iz

Cerknice. Tretje leto sem že v Kanadi. V Britanski Kolumbiji nisem mogel več zdržati, zato sem prišel sem.“

„Jaz sem odšel od doma pred sedmimi leti,“ je povedal John-Janez. „Moj oče je padel v prvi svetovni vojni, zato je zame skrbel ded. Ko mi je bilo sedemnajst let, me je stric vzel k sebi v Ameriko. Sprva ni bilo tako slabo. Delal sem v rudniku, kjer je bilo zaposlenih še veliko drugih Slovencev.“

Andrej je začutil, da ga z Janezom veže veliko več kot skupna usoda kanadskih priseljencev. Vesel je bil, da je naletel na rojaka, četudi v tako žalostnih okoliščinah.

„Tu lahko ostaneš, dokler hočeš,“ mu je zagotovil Andrej. „Jutri bom dobil še eno žimnico, tako da bova lahko preživela poletje in zimo. Sicer pa bo eden izmed naju to poletje gotovo dobil delo.“

Iskanje dela je bilo za Andreja prava groza. Vsako jutro so pred tovarnami čakale dolge vrste krepkih mladih mož, ki bi se radi prijavili za delo. Na vsak razglas se je javilo sto delavcev, delo pa je navadno dobil tisti, ki je imel zveze.

Sprva to Andreja ni zelo prizadelo, saj je bil že navajen brezposelnosti. V prostem času, ki ga je imel na pretek, je začel zahajati v knjižnice, kjer je najprej prebiral dnevno časopisje, potem pa so ga začele čedalje bolj navduševati knjige o umetnosti.

Janez je kar za stalno ostal z Andrejem. Hrana, ki jo je preskrbel Andrej, mu je vrnila telesne moči. Še vedno je pogosto kašljal, za kar je krivil prehlad.

Dokler je Andrej redno vsak mesec plačeval gospodinji v restavraciji najemnino, ga le-ta ni nadzorovala. Stara koča, v kateri sta živela z Janezom, je že razpadala. S svojim denarjem je Andrej kupil material in jo popravil. Notranje stene je prepleskal sam. Vonj sveže barve mu je dobro del in kar razočaran je bil, ko mu je zmanjkalo sten. Da bi se v dolgih zimskih mesecih kratkočasil, je začel na steno slikati Windsorski grad. Ko je sliko dokončal, je bila stena videti kot veliko okno s čudovitim razgledom. To je bila Andrejeva prva barvna slika.

„Ti si pravi umetnik,“ ga je pohvalil Janez.

Ko je videl, kaj lahko naredi, se je Andrej še bolj navdušil za umetnost. Zavedal se je, da še zdaleč ni bil umetnik. O umetnosti ni vedel skoraj ničesar. Vedel je le to, da je slika napravila njegovo sobo veliko prijetnejšo.

V dolgih zimskih mesecih so Andreja in Janeza obiskali številni Slovenci, ki sta jih srečmla v Windsorju. Novica o Andrejevem slikarskem talentu se je razširila med rojaki preko meje. Kulturna dejavnost Slovencev v Detroitu je bila tisti čas že zelo razgibana. Imeli so svoja društva, pevski zbor in dramsko sekcijo. Za poletje so organizirali gostovanje slovenske opere iz Clevelanda. Andreja so prosili, da jim pripravi kulise. Ker je bil še vedno brez dela, je bil te priložnosti kar vesel, saj je prekinila njegovo enolično življenje. Takoj je odšel v Detroit.

Predsednik slovenskega društva ga je sprejel s častjo, ki je bila v navadi za

duhovnika. Postregli so mu z vinom, s potico in s klobasami, kot bi bil kaka pomembna osebnost. Pozornost ga je močno ganila, a se mu je zdela pretirana.

„Ne kličite me gospod Štritof,“ je rekel predsedniku društva. „Bolje bi se počutil, če bi me klicali Andrej. Veseli me, da imate toliko spoštovanja do mojega dela, vendar nisem jaz nič pametnejši kot vi. Samo drugačen talent imam, to je vse.“

Po Andrejevem navodilu je predsednik društva nakupil potreben material in Andrej je začel z delom. Naslednja dva tedna je večino časa prebil v Slovenskem narodnem domu, da bi oder pripravil za operno predstavo. Člani društva so ga pogosto obiskovali in mu nosili cigarete in časopise.

Iz Detroita je Andrej poslal razglednico Zofi in jo povabil, naj se z operno skupino pripelje v Detroit.

Ko je bilo delo končano, so vsi občudovali Andrejevo umetnino. Še sam je bil ponosen na svoj uspeh in je komaj čakal, da bi tudi Zofi videla, kaj zmore. Prepričan je bil, da se bo njegovemu vabilu odzvala.

V nedeljo, ko so se clevelandski rojaki pred Slovensko dvorano usipali z avtobusa, je bilo njegovega ugibanja konec. Zofi je prišla. Oblečena je bila v rožnato krilo, na glavi pa je nosila slamnik, okrašen z umetnimi cvetlicami, tako da jo je Andrej komaj prepoznal. Planila je Andreju v objem in ga poljubila. Andreju je bilo zelo nerodno. Stisk roke in par prijaznih besed bi zadostovalo. Slovenski fantje niso imeli navade, da bi pri belem dnevu poljubljali dekleta, kaj šele pred tako množico ljudi. Da bi se znebil radovednih opazovalcev, je Zofi hitro odpeljal v dvorano.

Po začetnem navdušenju je Zofi kmalu zmanjkalo besed. Prižgala je cigareto in jo nervozno vrtela v roki. Andrej jo je samo nejevoljno gledal. Ženska s cigareto! Tako so se obnašale samo prostitutke v Cranbrook.

Tudi če bi Zofi takoj odvrгла cigareto in je ne bi nikoli več prijela v roke, ji Andrej tega ne bi mogel oprostiti. Vsa njegova čustva do Zofi so v trenutku splahnela. Tudi če sta govorila isti jezik in sta imela skupne otroške spomine, se je Zofi zdela Andreju popolna tujka. Upiralo se mu je njeno svobodomiselno vedenje in kar sram ga je bilo sedeti poleg nje. Po predstavi je raje kramljal z rojaki o politiki in o delavskem gibanju.

Andrej je občudoval ameriške Slovence, ki so žrtvovali toliko časa in truda za društveno in kulturno delo. Njegov delež je bil pri tem tako malenkosten. Hotel je narediti več za svoje ljudi, za rojake, ki so bili raztreseni na drugi strani meje, osamljeni in neorganizirani. Ta dan se je seznanil z vrsto novih Slovencev iz Windsorja. Navdušeni nad tem, kaj bi lahko naredili s skupnimi močmi, so se že kar tu odločili, da bodo tudi v Windsorju ustanovili slovensko društvo.

Po vrnitvi v Windsor je bil Andrej ves zavzet za ustanovitev slovenskega društva. Po številnih pomislekih in pogovorih s prijatelji je predlagal, da bi ustanovili odsek Slovenske narodne podporne jednote (SNPJ).

„To je že ustaljena organizacija, ki nudi članom zavarovanje v primeru

bolezni in nesreče," je razložil na sestanku. „V vseh drugih pogledih pa lahko delujemo samostojno.“

Kmalu za tem, jeseni leta 1928, so Slovenci v Windsorju ustanovili odsek SNPJ. Andrej je bil izvoljen za tajnika in je svoje delo opravljal zelo resno.

„Če hočemo gojiti slovensko kulturo, moramo imeti slovenske knjige," je predlagal članom. „Kako pa naj kulturno vzgajamo otroke, če ne bomo sami dovolj razgledani? “

Andrej je pisal na urad za izseljence v Ljubljano, naj jim pošljejo primerne slovenske knjige. Ko so dobili dva zaboja knjig, so odprli knjižnico. Za to ni bil potreben poseben prostor, saj so knjige romale iz rok v roke. Kmečki ljudje so se prebiranja knjig lotili s takim navdušenjem, kot da je bila v njih zaobsežena vsa njihova domovina.

Pregelj, ki je doma v Begunjah igral na orgle, je dal pobudo za ustanovitev pevskega zbora. Prvi neuradni nastop je bil božični koncert na Pregljevem domu. Petje prelepih božičnih pesmi jih je raznežilo.

Spomladi so organizirali koncert v Lancasterjevi dvorani. Vstopnice so bile razprodane. Poleg Slovencev se je udeležilo koncerta tudi veliko Srbov in Hrvatov.

Navdušeni nad uspehom pevskega zbora so se Slovenci še bolj zagnali v društveno delo. V industrijskem predelu mesta so našli staro zapuščeno skladišče. Ker Fordova tovarna tega prostora ni več uporabljala, ga je po zelo nizki ceni dala v najem Slovincem. Naslednjih nekaj tednov sta Andrej in Janez prebila večino svojega prostega časa v Slovenskem domu, kjer so prostovoljci čistili in preurejali stavbo v dvorano. Poleg velike dvorane je bila v stavbi tudi manjša soba, ki jim je rabila za knjižnico in čitalnico. Tu so razložili knjige Cankarja, Prešerna, Gregorčiča, Aškerca in drugih slovenskih pesnikov in pisateljev.

„Sedaj, ko imamo na voljo knjige in dvorano z odrom, lahko uprizorimo slovensko igro," je Andrej predlagal članom društva.

„Igro? “ so ga začudeno vprašali. „Kako pa naj začnemo z gledališčem, če nimamo izkušenj. Razen pustnih norčij in komedij na kmečkih ohceti ni še nobeden izmed nas imel opravka z igrami. Kje pa naj dobimo slovenske igralce? “

„Ne podcenjujte se," jim je odvrnil Andrej. „Nikoli ne boste vedeli, kaj vse ste zmožni, če ne boste poskusili. Igranja se bomo naučili sami.“

Večina članov se je odzvala Andrejevemu izzivu. Še na istem sestanku so ustanovili dramsko društvo. Kot društveni tajnik je imel Andrej dolžnost, da izbere ustrezno igro. Med gradivom v slovenski knjižnici je bilo tudi nekaj komedij, a se je Andreju zdelo, da starokranjska nostalgija in sentimentalnost, ki so ju izražale slovenske komedije, ni bila preveč primerna za ta čas. Bolj je pritegnila njegovo pozornost drama Pariška komuna; kot da mu je po čudežnem naključju prišla v roke v tem težkem času, ko so se brezpravni kanadski delavci začeli boriti za svoje pravice. V Windsorju in

drugod v državi so brezposelni delavci in njihove družine stradali in tistim, ki so delali za nesramno nizko ceno, se ni godilo dosti bolje.

Na naslednjem sestanku dramskega društva so se člani po daljšem pogovoru odločili, da raje uprizorijo Pariško komuno kot Linhartovo komedijo Ta veseli dan. Člani so sramežljivo sprejeli vloge, ki so jim bile dodeljene. Še ženske, ki nikoli prej v življenju niso videle gledališke predstave, so bile navdušene za nastop v igri.

Ženske so obljubile, da bodo sešile obleke, če jim bo kdo povedal, kakšne naj bodo. Andrej se je obvezal, da bo pripravil skice kostumov. Stare, ponošene obleke za proletariat na barikadah ni bilo težko dobiti, težje pa je bilo pripraviti kostume za francosko buržoazijo. Andreju je pri nekem bogatašu uspelo zamenjati nekaj svojih slik za stare brokatne zavese. Mestno gledališče pa jim je posodilo nekaj belih lasulj.

Andrej je veliko svojega denarja zapravil za material. Prihranki so mu že čisto pošli, medtem ko je on še vedno iskal delo. Bil je že čisto obupan, ker ni mogel dobiti zaposlitve.

„Vem za človeka, ki ti lahko najde zaposlitev,“ mu je povedal neki Poljak.

„Vse bi naredil, samo da bi dobil delo. Povej mi, kam naj se obrnem,“ je moledoval Andrej.

„Naš poljski župnik ima zveze pri General Motorsu. Če boš dal primeren dar za cerkev, ti bo preskrbel delo.“

„To je prava goljufija,“ je odvrnil Andrej. „Brez dela človek nima denarja in brez denarja ne more dobiti dela. Tudi če bi imel denar, bi si s podkupovanjem ne iskal dela pri poljskem župniku. Prav gotovo ne!“

Drugi dan je Andrej kot po naključju prejel Shopkovo pismo in denar, ki mu ga je še dolgoval. Denar je prispel ravno o pravem času, ko je bil Andrej že prepričan, da ga nikoli več ne bo videl. To mu je potrdilo vero v poštenje in v človeško dobroto. Še z večjo vnemo si je prizadeval za uprizoritev Pariške komune. Poleg Srbov in Hrvatov je o prireditvi obvestil tudi druge Slovence.

Vstopnice so bile razprodane in predstava je bila odlična. Dan po predstavi je na naslovni strani časopisa Border City Star pisalo: *Jugoslovanski priseljenci širijo radikalni duh med delavci*. Srbe in Hrvate je postalo sram, da so se družili s Slovenci. Slovence so krivili, da so jim povzročili politične probleme. Od tega dogodka dalje so se le redko pokazali v Slovenskem domu.

Sloga med Slovenci, Hrvati in Srbi je bila še bolj načeta potem, ko so srbski nacionalisti 20. junija 1928 v skupščini ustrelili tri člane Hrvaške kmečke stranke. Tudi med samimi Slovenci se je sloga zrahljala.

Negativna kritika je številne člane čisto potrla. Slovenci so bili namreč miroljubni ljudje in jim je bilo žal, da so iz nepredvidnosti povzročili politični spor. Saj se mnogi Slovenci še stavekali niso upali z drugimi delavci, kaj še, da bi namerno sprožili politični zaplet.

Gospodarske razmere v Windsorju so bile tisti čas zelo slabe, ker je jeseni 1929 zajela državo velika gospodarska kriza. Po mesecih brezposelnosti so ljudje začeli izgubljati upanje in so se začeli množično seliti v rudarske predele severnega Ontaria. Mnogi so zaman čakali na zaposlitev pri gradnji podvodnega predora, ki je bila zaradi velike gospodarske krize prestavljena na poznejši čas. Veliko Slovencev je odšlo v Sudbury, kar je tako oslabilo Slovensko društvo, da je zaradi pomanjkanja članov prenehalo delovati.

Andrej je pri Slovenskem društvu sodeloval z vsem srcem. Ob razpadu društva je bil zelo potr in osamljen. Sedaj je še veliko bolj občutil brezposelnost. Tudi denar, ki mu ga je poslal Shopka, je že pošel. Nekaj časa je imel delo Janez in je on plačeval stroške za oba. Sedaj je pa tudi Janez ostal brez dela.

Novica, da Chrysler spet sprejema delavce, je Andreja navdala z novim upanjem. Za vsako ceno je hotel dobiti delo. Zgodaj zjutraj je odšel pred tovarno, da bi si zagotovil prvo mesto v vrsti. Z vso močjo se je oklepal jeklene mreže, da ga množica ni odrinila.

Tisti dan sploh niso sprejemali novih delavcev. Verjetno je bila kaka pomota. Ali pa so bila delovna mesta že oddana tistim, ki so imeli zveze.

Predstavniki tovarne je prišel na dvorišče in čez zaprto ograjo zakričal: „Žal mi je. Zaenkrat nimam dela.“

„Kdaj pa lahko spet pridemo?“ ga je vprašal Andrej, ki mu je stal nasproti. „Kdaj boste spet sprejemali delavce?“

Možak je pogledal Andrejev blede obraz in njegovo mišičasto telo in ga tiho vprašal:

„Kje si bil nazadnje zaposlen?“

„Pri Ray Brothers v Torontu,“ se je hitro zlagal.

„Kakšno delo pa si opravljal?“

„Barvanje.“

„Vrni se popoldne, pa se bova pogovorila.“

Andrej je bil presrečen. Izmed stotih delavcev je bil edini, ki je dobil vsaj nekaj upanja. Če mu bo le uspelo prepričati delodajalca o svojih sposobnostih, potem ima veliko možnosti, da dobi delo.

Popoldne pred tovarno ni bilo več vrste, pa tudi čuvajev ni bilo, da bi krotile jezno množico. Vratare je Andreja poslal naravnost v pisarno.

„Žal mi je. Delovno mesto, ki sem ga imel v mislih zate, ni več na razpolago,“ se mu je opravičil tovarniški uslužbenec.

Andrej je bil očitno razočaran, še zlasti, ker mu je bila zjutraj zaposlitev skoraj obljubljena.

„... imam pa zate drugo delo na tekočem traku,“ je uslužbenec končal stavek.

To je Andreja močno razveselilo. Končno se mu je nasmehnila sreča.

Njegovo veselje ni trajalo preveč dolgo. Po nekaj mesecih je Chrysler spet začel množično odpuščati delavce in Andrej je med prvimi ostal brez dela.

V Windsorju je tisti čas na stotine delavcev izgubilo delo. Tisti, ki so ga še

obdržali, so se morali zadovoljiti z močnim znižanjem plač. Kanada tedaj še ni imela zakona, ki bi varoval delavske pravice. V industrijskih mestih po vsej Kanadi je komunistična partija organizirala kampanje za izboljšanje položaja delavcev. Ljudje različnih ideoloških prepričanj so se pridružili delavskemu gibanju. Pogoji, v katerih so živeli revni delavci, so bili neznosni. Ženske in otroci so stradali, moških pa je bilo veliko prisilno poslanih v delavske campe.

Andrejevo edino zavetišče v teh težkih časih je bila knjižnica, kamor je redno zahajal vsak dan. Nekega dne je pristopil k njemu mlad moški in ga nagovoril: „Vidim, da bereš o strašnih pogojih kanadskih delavcev. Bi bil pripravljen kaj prispevati, da bi se položaj izboljšal?“

Andrej je pogledal tujca in od presenečenja ni vedel, kaj bi odgovoril.

„Ne boj se,“ ga je potolažil možak. „Ti si Andrej Štritof, slovenski umetnik. Videl sem te lani, ob priložnosti predstave Pariška komuna. Jaz sem Binder, tajnik komunistične partije v Windsorju.“

Andrej se je še vedno počutil neugodno. „Nisem umetnik,“ mu je odvrnil resno, „toda če lahko kaj pomagam, bom to storil z veseljem.“

„Prvega maja nameravamo organizirati protestni pohod, pa rabimo nekoga, ki bi pripravil plakate in transparente. V torek imamo sestanek v Ukrajinski dvorani. Pridi, če si pripravljen pomagati!“

Andrej je z veseljem ponudil svoj talent v pomoč ubogim delavcem. Tako se je v torek udeležil sestanka, kjer so Ritz, Binder in Reinhard načrtovali delavske demonstracije. Binder, majhen suhljat Žid, je prevzel odgovornost za govore. Ritz, starejši priseljenc iz Ukrajine, je obljubil, da bo preskrbel dovoljenja. Andrej pa se je obvezal, da bo pripravil plakate in transparente.

Zadnji teden v aprilu so se shajali redno vsak dan, da bi vse kar se da potanko organizirali.

Dan pred predvidenim protestom je Ritz prišel na sestanek zelo razburjen.

„Fantje, smolo imamo!“ je izdaval. „Nismo dobili dovoljenja. Župan nam noče dati dovoljenja za demonstracije.“

„S tem nas ne bodo zaustavili,“ je odločno povedal Binder. „Če nam nočejo dati dovoljenja, bomo protestirali ilegalno. Imeli bomo veliko podporo delavcev. V zaporu ne bodo imeli prostora za vse demonstrante.“

„Nas bodo aretirali najprej,“ se je posmejal Ritz, kot da se mu to ne zdi nič nenavadnega.

Andreja, ki še nikoli poprej ni kršil kanadskih zakonov, je to zmedlo in zaskrbelo.

„Bolje, da se nocoj dobro navečerjamo. Jutri bo dolg dan,“ je predlagal Ritz.

„Še posebej, če nam ga oblasti podaljšajo,“ je dodal Binder.

Spraznili so žepe in skupaj zbrali dvajset centov. Poskušali so se domisliti, kaj bi lahko kupili za ta denar, da bi se trije odrasli moški najedli.

Kupili so hlebec kruha in četrtinko masla.

„To je naša zadnja večerja,“ je vzdihnil Andrej, ki je bil najbolj zaskrbljen. Vedel je, da Kanada za voditelje delavskih demonstracij ne pozna usmiljenja. Po znameniti stavki v Winnipegu, največji stavki kanadskih delavcev, je bila kanadskemu kazenskemu zakoniku dodana točka 98, po kateri so imeli policaji pravico aretirati udeležence ilegalnega zborovanja.

Zgodaj zjutraj prvega maja so se začeli ljudje zbirati v parku, odkoder so demonstranti načrtovali pohod proti mestni hiši. Ob deseti uri je bilo vse pripravljeno. Ritz se je uvrstil na čelo spreveda in naznanil začetek pohoda. Takoj za njim je starejša finska priseljenka nosila parolo, njej pa so sledili Binder, Štrifof in drugi demonstrantje. Več kot dva tisoč nezadovoljnih delavcev in njihovih družinskih članov se je udeležilo pohoda.

Andreja so čisto prevzeli občutki solidarnosti. Pozabil je na strah pred posledicami te akcije. Spominjal se je procesije v domači vasi, ko so se obupani kmetje zbrali, da bi prosili Boga, naj jim zagotovi dobro vreme. Današnja procesija ga je močno spominjala na stari verski obred. Na čelu današnje procesije je starejša ženica nosila lesen križ, le da na tem križu ni visel Kristus. Na njenem križu je visela karikatura zavaljenega kapitalista, ki s svojim težkim čevljem potiska ob tla mlado ženo in moža. Pod sliko je bil napis: *Dol s kapitalističnim imperializmom*. V tej procesiji stare ženice niso zebrale rožnega venca, pač pa so mladi možje in žene na ves glas kričali: Kapitalisti, pustite nam živeti! Kapitalisti, usmilite se naših otrok! Kapitalisti, mi smo tudi ljudje! Kapitalisti, dajte nam pošteno plačilo za pošteno delo!

V svojem razmišljanju se je Andrej povrnil v otroška leta, ko je kot ministrant stopal na čelu vaške procesije. Andreju so se zdele današnje priprošnje kapitalistom tako daljnosežne kot molitve vernih kmetov, namenjene Bogu v višavi. Če ne bi bilo tiste nesrečne procesije pred mnogimi leti, bi bil Andrej lahko danes duhovnik doma v Sloveniji in mu ne bi bilo treba prositi za delo v tej tuji deželi. Imel bi svojo gospodinjo, ki bi mu kuhala in prala. Tudi če bi se odločil za odhod v tujino, bi imel v Kanadi kot duhovnik veliko boljše življenje. Živel bi udobno kot poljski župnik, ki je prodajal delo obupanim delavcem, za kar so ga ljudje močno spoštovali in mu nosili v cerkev bogate darove.

Iz tega razmišljanja je Andreja prebudil nečaden preplah med množico. Od vseh strani so demonstrante obkolili policaji. S pendreki in z vodnimi curki so si prizadevali razkropiti ilegalno zborovanje.

Starejša ženica, ki je hodila pred Andrejem, je padla na tla, ko jo je policaj oplazil s palico. Andrej je z eno roko zgrabil policaja, z drugo roko pa je dvignil parolo, ki jo je prej nosila ženska. „Ne! Naših simbolov ne boste uničili!“ je kričal.

Preden se je zavedel, kaj dela, se je znašel v policijskem avtomobilu. Tam sta ga pozdravila Binder in Ritz, ki so ju policaji aretirali tik pred Andrejem. Še več demonstrantov so zaprli tisti dan. Lačni in žejni so demonstrantje čakali v nabito polni policijski postaji.

V zaporu so jih zadržali čez noč in bi jih verjetno še dalj, če se njihovi tovariši ne bi zavzeli zanje in zbrali dvanajst tisoč dolarjev varščine, ki jo je zahtevalo sodišče za izpustitev obtožencev.

Čez nekaj tednov je primer obravnavalo sodišče. Binder in Ritz sta bila obsojena na šest mesecev zapora.

Andrej je uvidel, da mu ne uide stroga kazen za prekršek, za katerega se ni počutil krivega. Prepričan je bil, da mu ne bo uspelo dopovedati sodniku, da ni član komunistične partije. Sodnik ga ne bo povprašal po njegovem ideološkem prepričanju. Sodil bo na osnovi dejstev in dejstvo je bilo, da je bil Andrej v ospredju demonstracije, ki jo je organizirala komunistična partija. Da bi se Andrej izvlekel iz zagate, se je odločil, da zataji svoja prijatelja. Ko ga je sodnik vprašal, ali lahko kaj pove v svojo obrambo, si je Andrej izmislil primerno zgodbo:

„Hotel sem iti v trgovino, ko je mimo prišla velika množica ljudi. Moral sem teči pred njimi, da me ljudje ne bi poteptali . . .“

Ker se policaj ni točno spomnil, ali se je Andrej pridružil demonstrantom na začetku pohoda ali na kaki drugi točki, je bil zaradi pomanjkanja dokazov oproščen.

Poslej je postal Andrej previdnejši in manj zaupljiv. Ogibal se je sleherne priložnosti, ko bi lahko prišel navzkriž s kanadskimi zakoni. To je bil tudi vzrok, da Binderja in Ritzta ni obiskal v zaporu. Tudi potem, ko sta se vrnila na prostost, Andrej ni poskušal vzpostaviti stika z njima.

Dobro leto pozneje je Andreja neki poletni večer obiskal Ritz. Zdel se je zelo razburjen in zbehan.

„S čim ti lahko pomagam?“ ga je vprašal Andrej.

„Andrej, nujno potrebujem tvojo pomoč. Binder naju sedaj potrebuje bolj kot kadarkoli poprej.“

„Je že spet v zaporu?“

„Ne. To je veliko hujša tragedija. Hčerki sta mu utonili, pa je čisto iz sebe. Rabin še slišati noče ničesar o pogrebu, ker noče imeti nobenega stika s tajnikom komunistične partije. Naj komunisti sami pokopljejo svoje ljudi, je rekel. Andrej, Binderju morava v tem težkem času pomagati!“

„Kaj pa naj naredim?“ je vprašal Andrej.

„Izmisli si nekaj – kakšno smiselno dekoracijo za okras pogrebne vežice.“

Andrej ni imel časa, da bi se pozanimal, kako komunisti v Rusiji pokopavajo ateiste. O Binderju je razmišljal kot o človeku v največji stiski.

Vedel je, da se bo v pogrebnem zavodu zbralo veliko ljudi, nekateri iz sočutja do Binderja, drugi zgolj iz radovednosti, da bi videli, kako komunisti pokopavajo svoje ljudi. Andrej je kupil rdeče platno za okras krst. Z zlato barvo je na obeh straneh napisal žalne besede, na eno stran v angleščini, na drugo stran v hebrejščini. V sredino pregrinjala je narisal srp in kladivo. Delal je vso noč. Zjutraj je stlačil platno v rjavo papirnato vrečko in se peš napotil proti pogrebnemu zavodu.

Preden je prispel do cilja, ga je ustavil policaj in zastavil Andreju nekaj čudnih vprašanj:

„Kam greš v tej rani jutranji uri? “

„Kakšna svoboda pa je to? “ je vprašal Andrej. „Ali ne smem zjutraj hoditi po ulicah Windsorja? “

„Ne bodi preveč pameten!“ ga je opozoril policaj. „Pokaži, kaj imaš v vreči!“

„Kaj nosim v vreči, je popolnoma moja stvar. Ne skrbite, nič ni ukradenega!“

Policaja so Andrejeve pripombe močno razjezile. „Daj mi vrečo!“ je ukazal.

Ker se Andrej na njegovo zahtevo ni takoj odzval, mu je policaj potegnil vrečo iz rok.

„Vedel sem, da si komunist, a poprej tega nisem mogel dokazati. Lani si se izmuznil, sedaj te pa imam.“

„Nisem komunist in zato nimate pravice, da me tega dolžite. Nobenih dokazov nimate za to.“

„Kaj pa je to? Ali ni to dovolj jasen dokaz? “ je vztrajal policaj.

„Ne. To je samo slika. Slikar sem in lahko slikam, kar hočem. Točka 98 Kanadskega kazenskega zakonika mi tega ne prepoveduje.“

Pripomba je policaja še bolj razjezila. Ukazal mu je, naj sede v policijski avto, da ga odpelje na policijsko postajo. Policijskemu načelniku je pokazal rdeče platno s simbolom srpa in kladiva:

„Obtoženi je hodil po ulicah Windsorja s to komunistično propagando, kar je prepovedano po točki 98 Kanadskega kazenskega zakona.“

„Ničesar protizakonitega nisem storil,“ se je branil Andrej. „Platno sem imel spravljeno v vreči. Sicer pa bi lahko šel ovit v to platno vse do Ottawe, pa še prijatelja bi lahko imel s seboj, samo da ne bi bili trije skupaj.“

Policaja sta se spogledala. Potem pa je policaj jezno vrgel platno po tleh in velel Andreju:

„Poberi svoje platno in se izgubi!“

„Iz rok ste mi ga vzeli, zato ga poberite vi in mi ga lepo dajte nazaj. In tja nazaj me odpeljite, kjer ste me pobrali!“

Policaju ni kazalo drugega, kot da je pobral platno, ga vrnil Andreju in ga odpeljal pred pogrebni zavod.

„Tako lovijo komuniste, kot so v srednjem veku lovili čarovnice,“ je Andrej rekel Binderju in Ritzu, ko jima je pripovedoval, kaj se mu je med potjo dogodilo.

Krsti so prekrili z rdečim platnom, prostor pa okrasili z rožami in svečami.

Zvečer so se ljudje zbrali v velikem številu, da bi Binderjevi družini izrazili sožalje. Namesto molitev so delavski otroci recitali pesmi o trpljenju delavskih otrok, delavski pevski zbor pa je občuteno zapel nekaj pesmi. Še celo tisti, ki so prišli v pogrebni zavod zgolj iz radovednosti, so imeli solze v očeh.

VI.

Andrejev prijatelj in sostanovalec Janez Hribar je bil vse bolj bolan. Vedno je bil utrujen, pogosto je kašljal in tožil o bolečinah v prsih. Andrej je posumil, da njegova bolezen ni navaden prehlad ali gripa. Njegova bojazen je bila potrjena, ko je Janez začel bljuvati kri. Takoj ga je odpeljal k zdravniku, ki pa ni mogel zanj storiti ničesar več.

„Za ozdravitev ni več upanja,“ je povedal zdravnik. „Kljub temu mislim, da je najbolje, da gre v bolnišnico. V takih primerih plača stroške država.“

Mesec dni pozneje je Janez umrl.

Andrej je na videz mirno sprejel prijateljevo smrt. Ob pomoči slovenskih rojakov je uredil vse potrebno za pogreb. Bolečina ob tragični izgubi je prišla šele po nekaj dneh. Zajel ga je čuden nemir, bolj in bolj je razmišljal o smrti. Nekaj tednov pozneje ga je obiskala patronažna sestra.

„Jaz sem sestra Leblank in delam v sanatoriju,“ se je predstavila. Če se ne motim, je bil Janez Hribar vaš sostanovalec. Kot veste, utegne biti taka bolezen nalezljiva, zato bi želeli, da se tudi vi čimprej zglasite v našem sanatoriju zaradi pregleda pljuč.“

Andrej, ki se zadnje čase ni nič kaj dobro počutil, je sestri Leblank takoj obljubil, da se bo zglasil pri dr. Philipso.

„To je lepa slika,“ je sestra Leblank pohvalila Andrejevo sliko, ko se je razgledovala po stanovanju.

„Sam sem jo naslikal,“ ji je odvrnil Andrej.

„Vi ste umetnik?“

„Nisem kaj prida umetnik, samouk sem.“

Ko je Andrej rpišel v dr. Philipsovo ordinacijo, mu ga je sestra Leblank predstavila za umetnika.

„Za umetnike moramo dobro poskrbeti,“ se je posmejal dr. Philips. „Kanada rabi dobre in poštene umetnike.“

Po pregledu je dr. Philips ugotovil, da je z Andrejevimi pljuči vse v redu. Razložil mu je, da bi zaradi svojega duševnega stanja potreboval počitek v sanatoriju. „V tem stanju in v tvojem življenjskem položaju lahko pride do tuberkuloze,“ mu je govoril. „Iz preventivnih razlogov bi te nekaj časa zadržali tu.“

Zdravnik se je zavedal, kako velika je tragika izseljenca, ki se je sam znašel v tujem svetu, v razmerah, ki so bile težke tudi za rojene Kanadčane. Da bi Andreja obvaroval pred prisilnim delavskim taboriščem, kamor je država

v kriznem času pošiljala brezposelne samske može, ga je zadržal v bolnišnici.

„Če mi ne bo treba plačati, bom ostal z veseljem,“ se je Andrej strinjal z dr. Philipsom.

V sanatoriju je Andrej dokončno spoznal, kako utrujen je in kako naveličan življenja je postal. Sedaj je bolj razločno videl začaran krog, iz katerega ni imel izhoda. Vedno, kadar se je hotel postaviti na lastne noge, mu je spodletelo. Bolnišnica je bila zanj kot pravljичni svet. Vsak dan je dobil tri obilne obroke hrane in vedno je bil med ljudmi. Bolniške sestre in dr. Philips so ga imeli zelo radi. Svoj čas v sanatoriju je izrabil za razmišljanje o svojem življenju. Hotel je odkriti, kam ga vodi njegov ustvarjalni talent.

V nekem starem tedniku je našel zanimivo zgodbo o Digu Rivieri, mehiškemu slikarju, ki ga je Rockefeller najel, da bi mu v svojem centru v New Yorku naslikal fresko na temo sodobne umetnosti. Ko je Riviera naslikal belega in črnega delavca, ki sta si podajala roki, mu Rockefeller slike ni hotel plačati. Ker v pogodbi ni bilo natančno navedeno, kakšno sliko je Rockefeller želel, je vsa stvar prišla pred sodišče. To je odločilo, da mora bogati milijonar plačati delo mehiškemu umetniku. Ker Riviera ni hotel odstraniti Leninovega obraza s slike, se mu je Rockefeller maščeval tako, da je njegovo umetnino uničil. Ta dogodek je sprožil vrsto protestov med ameriškimi intelektualci. Mehiški umetnik se je na uničenje svoje freske odzval tako, da je drugje v New Yorku naslikal enako sliko.

Andrej ni mogel pozabiti te zgodbe iz New York Timesa. Umetnost je zanj postala še bolj skrivnostna. Navdušen je bil nad dejstvom, da je preprost mehiški umetnik preliščil enega najbogatejših Amerikancev. Andrej je spoznal, da je prava umetnost več kot samo kompozicija. Pravo umetniško delo je izraz svobode volje, čustev in misli. Umetnik si prizadeva za boljše medčloveške odnose. Umetnost je načrt za reševanje socialnih vprašanj.

Za Andreja, ki se je slikati naučil sam, je to odkritje pomenilo novo razsežnost umetnosti. Iz knjig, sposojenih v knjižnici, se je sicer naučil mešati barve, uporabljati prostor, risati črte . . . Nikoli prej pa mu ni prišlo na misel, da bi se umetnosti učil iz zgodovinskih, filozofskih, psiholoških, teoloških knjig . . . Sedaj se mu je zdelo, da je vpleten v nekaj, kar je bilo veliko večje kot njegov slikarski dar: kot da bi nevidna sila do potankosti usmerjala vse njegovo življenje. Članek o knjigi Kako odstraniti Boga iz nebes in kapitaliste z zemlje, ki jo je napisal škof Brown, ga je še bolj zmedel. Je mogoče, da ta anglikanski škof o veri razmišlja podobno kot Andrej? V vseh letih v Kanadi Andrej ni veliko razmišljal o cerkvi. Sprva si je moral predstaviti o nedeljskih mašah izbiti iz glave, da je lahko preživel v kanadski divjini. Potem se je kar navadil, da mu je bila nedelja kot navaden dan, še zlasti pozneje, ko je bil brez dela in so se mu vsi dnevi zdeli enaki. Ta članek ga je spodbudil, da je začel razmišljati o svojih verskih čustvih. Spoznal je, da je bilo v njegovi verski vzgoji nekaj narobe, nekaj, kar ga je počasi odtujevalo od organizirane religije. Spoštoval je še vedno večino cerkvenih nauk, razen trditve, da Bog prebiva nekje visoko v nebesih in gleda zviška na svoje ljudi na Zemlji. Že

*Nekdanja Štritofova domačija v
Cajnarjih*

*Adrej Štritof ob portretu Ivana
Cankarja, ki ga je naslikal leta 1938*

Andrej Štritof v družbi z miss Baumaster in mrs. Katherine Chrystal (na desni)

Ob razlaganju slike Rudarji

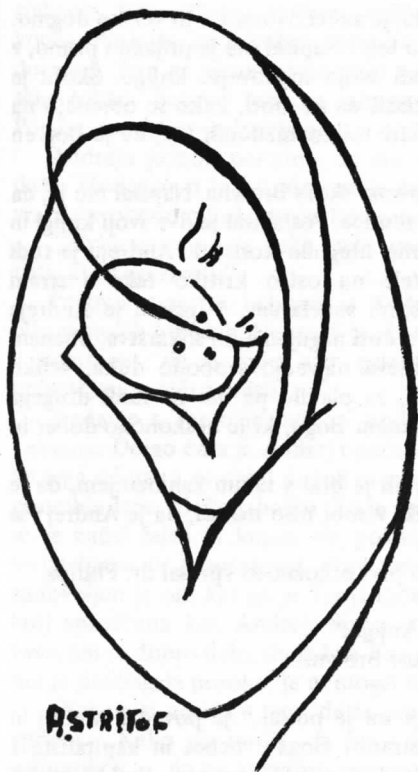
Andrej Štritof s portretom in portretiranko

France in Andrej Štritof, 1970

Andrej Štritof v indijanskih oblačilih, ki jih je leta 1970 podaril Slovenskemu etnografskemu muzeju

Goodbye Picasso, hello Stritof

By DAVE McFADDEN
Spectator Staff

NOW that he's 70, Andy Stritof is getting all his energy together to make one last bid for fame.

Up until April of this year he had just about given up. He was drinking heavily and watching too much TV in his small apartment over a King Street East hamburger joint.

But for the past few months he's had no time for booze or TV. With a fiery vigor that would be the envy of a man half his age, he's been turning out some of the best paintings of his long, lonely and strange life.

Stritof had just celebrated his 70th birthday in April when the news came that his beloved hero, Pablo Picasso, had died.

Stritof doesn't answer questions directly and it's hard to determine just what Picasso's death meant to him.

Posnetek članka o Andreju Štritofu, ki je v kanadskem listu izšel ob smrti Pabla Picassa

tedaj, ko je zvedel, da je zemlja okrogla, je začel dvomiti v to versko dogmo. Zanimalo ga je, kaj škof Brown pravi o tem. Napisal mu je prijazno pismo, v katerem ga je zaprosil, naj mu posodi svojo najnovejšo knjigo. Škofu je povedal, da je glede vere zmeden, še zlasti da ga moti, kako se obnašajo na zemlji božji namestniki. Kako more biti toliko različnih ver, če je Bog en sam, ga je zanimalo.

Dva tedna zatem je prejel prijazno pismo škofa Browna. Napisal mu je, da ga je nadvse ganilo Andrejevo iskanje resnice. Poslal mu je dve svoji knjigi in nekaj drugih strokovnih knjig, ki bi mu utegnile koristiti. Andreju je tudi omenil, da so njegove knjige naletele na ostro kritiko tako s strani podjetnikov kot s strani njegovih lastnih sodelavcev. V pismu je Andreja spodbujal, naj se posveti umetnosti, če čuti nagnjenje do slikarstva, obenem pa ga je opozoril, da umetnost zahteva največjo svobodo duha, veliko samoodpovedovanja in samožrtvovanja, za plačilo pa mu ne nudi drugega kot zavest, da je služil pravemu in edinemu Bogu, ki je neskončno dober in pravičen.

Pismu je sledil zavoje knjig. Andrej jih je bral s takim zanimanjem, da je pozabil na vse okoli sebe. Drugi bolniki v sobi niso marali, da je Andrej vse noči bral, zato so ga tožili dr. Philipsu.

„Andrej, si res komunist?“ ga je ob prvi priložnosti vprašal dr. Philips.

„Ne. Še nikoli nisem bil komunist.“

„Slišal sem, da bereš komunistične knjige.“

„Berem knjige, ki mi jih je poslal škof Brown.“

„Ti je on poslal Marxov Kapital?“

„Ne samo Kapital. Še druge knjige mi je poslal,“ je povedal Andrej in pokazal dr. Philipsu knjigo Kako odstraniti Boga z nebes in kapitaliste z Zemlje. „Vidite, tudi o Bogu berem. Rad bi ga bolje spoznal. Rad bi mu bil spet blizu. Zdi se mi, da sem se mu že preveč oddaljil.“

Iz tega pogovora je dr. Philips sklepal, da je z Andrejevo pametjo nekaj narobe, zato ga je še nekaj tednov zadržal v bolnišnici.

Minevali so tedni. Andrej pa je v sanatoriju še vedno razmišljal, kako nepravilen je Bog, ki dopušča, da tisti, ki težko delajo, stradajo, drugi, ki še nikoli v življenju niso delali, se pa kopljejo v zlatu. Če je te svoje misli izrazil na glas, so ga vsi imeli za komunista in so se ga izogibali kot garjave ovce. Nihče ga ni hotel poslušati in nihče ga ni poskušal razumeti, razen sestre Leblank. Bila je edina, ki mu je dala pameten nasvet:

„Andrej, nihče ne more odločati namesto tebe. Sam se moraš boriti za svoje življenje. Drugi moški tvojih let so že poročeni, imajo družine, ti pa samo razmišljaš o sebi in o svoji umetnosti. Od umetnosti ne boš nikoli obogatel. Saj ti je znano, kako so slavni umetniki živeli v preteklosti in kako životarijo danes. Tudi ni videti, da bi se jim v prihodnje godilo kaj bolje. Če kljub temu hočeš takšno življenje, ga boš pač moral sprejeti, če ne, boš vse življenje iskal samega sebe. Življenje je bitka. Konec te bitke je konec življenja. Tako končajo slabiči, ki jih je strah živeti. Ti imaš pred sabo še vse

življenje. Razmišljaj o življenju, kolikor hočeš, nikoli mu ne boš prišel do konca. Poskušaj ga vzljubiti, tako da ti na starost ne bo žal, če jo boš sploh dočakal. Sam ne moreš spremeniti vsega sveta in neumno je, da zahtevaš od sebe toliko. Bog od tebe ne zahteva absolutne brezhibnosti in pravičnosti. Pogum, fant! Sprejmi življenje z vsemi radostmi in bolečinami!“

Andreju je bilo nerodno, da mu je sestra Leblank pogledala tako v dno duše. Hvaležen ji je bil, da mu je kar naravnost povedala, da se mu bodo vrata v svobodo odprla, ko se bo prenehal boriti sam s sabo.

„Življenje samo je neke vrste umetnost,“ mu je povedala, „in srečni so tisti, ki znajo živeti.“

Pogovor s sestro Leblank je Andreja globoko prevzel. Veliko resnice je bilo v njenih besedah. Ugotovil je, da se mora sam boriti proti sili, ki ga vleče v umetnost, da si mora sam prizadevati za svoje mesto v družbi in za uresničitev svojih zamisli.

Srečanje s Tanjo je bilo za Andreja tako koristno kot pogovor s sestro Leblank. Dolgo časa je Andrej opazoval to ljubko Ukrajinko, ki je obiskovala svojega očeta, a ni našel dovolj poguma, da bi jo ogovoril. Nekega dne mu je ponudila lepo rdeče jabolko. To je premagalo njegovo sramežljivost. S Tanjo se je začel šaliti in kmalu sta postala dobra prijatelja. Njen oče njenemu prijateljstvu ni nasprotoval. Prav nasprotno! Andreja je vedno hvalil in kar zadovoljen je bil, ker ga je Tanja rada videvala. Tanja je bila v svojih čustvih bolj sproščena kot Andrej. Sprva, ko je Andreju primanjkovalo zaupanja vase, mu je dobro delo, da je bila Tanja bolj pogumna in gospodovalna, ko pa mu je predlagala poroko, je ni mogel več dohajati.

„Kaj pa si mislila s tem, da se poročiva, ko pridem iz bolnišnice? “ jo je vprašal. „Kako pa misliš, da bova živela? Saj nimam ne stanovanja, ne prihrankov . . . in ne možnosti za zaposlitev.“

„Bova živela pa od državne podpore.“

„Kakšno življenje bo pa to? Videl sem trpeti žene in otroke brezposelnih delavcev. Raje se ne bi nikoli poročil, kot da bi moral gledati svoje otroke, kako stradajo. Ne bi hotel spraviti otrok na svet, da bi gladovali.“

Andrej je Tanjo ljubil in bi zanjo storil vse, samo poroke ji ni mogel obljubiti. Najprej se mora pozdraviti, šele potem bo lahko razmišljal o poroki.

Andreju je končno uspelo prepričati sebe in zdravnika, da je popolnoma zdrav in sposoben živeti zunaj bolnišnice.

Bil je pripravljen prijeti za vsako delo. Nekega dne se je ustavil v Dominio Golf parku, da bi povprašal v gostilni, ali rabijo kakega pomivalca posode. Po naključju je odkril, da je bil lastnik lokala Srb. Andrej mu je omenil, da je sicer slikar, a je pripravljen prijeti za vsako delo, samo da se preživi.

„Kaj pa, če bi mi na stene gostilne naslikal nekaj slik? “ ga je vprašal lastnik lokala.

Andrej je ponudbo z veseljem sprejel, še zlasti, ker je pri Srbu dobil tudi hrano in stanovanje. Naslednjih nekaj tednov je z veliko natančnostjo slikal

freske. Na gospodarja je hotel narediti dober vtis. Tam se je spoznal z vrsto bogatašev, ki so pri njem naročili slike. Andrej sicer ni preveč rad slikal po naročilu, toda ker je nujno rabil denar, je pozabil na svoja načela.

Z denarjem, ki ga je zaslužil, si je lahko privoščil nekoliko ugodja. Najel si je kolikor toliko čedno sobo v *boarding housu* in enkrat na teden je Tanjo popeljal celo v kino. Še vedno pa je imel premalo denarja, da bi lahko mislil na poroko.

Tanja je počasi prekinila stike z njim. Čez nekaj mesecev je izvedel, da se je poročila z nekim Italijanom.

Novica ga je močno razočarala. Tanja je bila dobro dekle, zato mu je bilo žal, da jo je izgubil. Po drugi strani pa se je skušal potolažiti, da z njo nikoli ne bi bil srečen. Zavedal se je, da mu je umetnost edina prava ljubica. K njej se je vračal vsakič, kadar je bil nesrečen in potr. Vedno ga je potolažila, kot mati potolaži otroka, ki pride k njej utrujen in osramočen. Tej molčeči družici je Andrej zaupal svoje bolečine. Razumela ga je in je sočustvovala z njim. Potolažila ga je, češ da je takšna usoda vseh pravih umetnikov. Ni pa mu nudila trajne ozdravitve. Ni mu mogla nuditi notranjega miru, ki ga je Andrej tako močno potreboval.

Ko je svoje občutke zilil na platno, se je počutil nekoliko bolje. Vedel je, da Tanja tistega Italijana ni ljubila tako kot njega, a se je z njim vseeno zadovoljila. Ni hotela več čakati na nekaj, na kar Andrej ne bi bil nikoli pripravljen. Imela je zaupanje v ljubezen in v življenje. Sprejemala je življenje z vsemi nasprotji in nadlogami. Z Andrejem je bila pripravljena deliti njegovo siromaštvo in njegove težave, toda Andrej ji je hotel nuditi veliko več. Ker ji tega ni mogel dati, se je njeni ljubezni raje odpovedal.

VII.

Življenje v Windsorju je postalo za Andreja nevzdržno. Preveč bolečih spominov je bilo tam. Odločil se je, da se bo preselil v kraj, kjer bi lahko začel znova.

Spomladi 1935 je zbral svoje stvari in odšel v Sudbury. Tam je poznal rojaka Franca Kostanjevca, ki se je preselil v Sudbury dve leti pred njim. Tako se je Andrej ustavil najprej pri svojem prijatelju, da bi se pozanimal za stanovanje.

„Andrej! Andrej!“ ga je navdušeno pozdravil Franc. „Kdaj pa si ti prišel sem?“

„Danes.“

„Kje pa boš stanoval?“

„Še ne vem. Veš ti za kakšno primerno stanovanje?“

„Zakaj pa ne ostaneš pri nas, stric Andrej?“ ga je vprašal Tonček, Francetov šestnajstletni sin, ki se je Andreja spominjal še iz Slovenskega društva.

„Bodi tiho!“ mu je zašepetal oče. „Veš, da Andrej ne bi hotel živeti pri nas.“

„Če imate prostor, bi zelo rad ostal pri vas. Lahko mi zaupate. Obljubim, da ne bom vlačil žensk v hišo.“

Tako se je Andrej nastanil pri prijatelju.

Novica o njegovem slikarskem talentu se je kmalu raznesla po malem rudarskem mestecu, kjer so rudarji različnih narodnosti navdušeno zidali svoje narodne domove. Slike z narodnimi motivi so se zdele lep okras, ki je dokazoval narodni ponos. S težavo je sprejel vse ponudbe za slike in dekoracije odrov.

Pri Kostanjevcu so živeli še štirje drugi stanovalci. Ker jim ni bilo treba preživljati družin, so s svojimi plačami živeli dokaj udobno in so lahko denar zapravljali za pijačo in za ženske. Ko so zvedeli, da je Andrej Kostanjevčevi hčerki podaril portret Ivana Cankarja, so postali močno ljubosumni, še zlasti, ker se dekle še malo ni zmenila zanje. Novica, da je imel tudi stari Kostanjevec Andreja rad, jih je razjarilo še bolj.

Sprva Andreja njihove zabavljive pripombe niso dosti motile. Dekle je bila res čedno in noro zaljubljeno v Andreja, tako kot pubertetnice navadno občutijo svojo prvo veliko simpatijo. Toda Andrej do nje ni čutil prave ljubezni. Želel je biti njen prijatelj, ne ljubimec. Najprej niti opazil ni, kako

resno je bila vanj zaljubljena in je pripombe stanovalcev jemal za šalo. Potem pa je le sprevidel, kako dekletke trpi, ker ji Andrej ljubezni ni vračal. Počutila se je kot ptica v kletki, na katero prežijo vsi drugi moški, samo tisti ne, ki si ga je izbrala ona sama.

„Moj kanarček je ponoči poginil,“ je nekega jutra potožila Andreju in mu pokazala kletko, v kateri je ležal mrtev ptič.

„Žal mi je,“ je odvrnil Andrej.

„Te to ne spominja na naju? Ali nisva tudi midva kot ujeti ptici, ki ne moreta zapeti skupaj?“

„Kanarček je umrl, ti pa še živiš. Še vse življenje je pred tabo. Ne bodi tako črnogleda.“

„Vem, da me ne maraš, ker misliš, da sem premlada zate.“

„To ni res. Ne bi razumela, tudi če bi ti povedal, zakaj te ne morem ljubiti. Še sam ne vem, zakaj ne morem ljubiti.“

„Vse bi bilo drugače, če bi se poročila. V miru bi se lahko privadila drug drugemu in se naučila ljubiti,“ mu je zašepetala.

„Zakon je železna kletka, kot pravi star pregovor,“ jo je prekinil Andrej. „Jaz rabim svobodo. Žal mi je, da te ne morem ljubiti. Res bi bilo lepo, če te bi lahko . . . Ne morem ljubiti nikogar. Umetnost je moja edina ljubica.“

Pričakoval je, da se mu bo smejala, a se mu ni. Po licu sta ji spolzeli dve veliki solzi.

„Res te ljubim,“ mu je povedala še enkrat, „. . . in zato hočem, da si srečen. Bodi srečen, karkoli boš počel!“

Še isti večer je Andrej povedal gospodarju, da se namerava seliti. Soba je napolnila smrtna tišina. Stari možak je zavzdihnil: „Pa sem mislil, da se bo ta zgodba končala drugače.“

Tako se je Andrej proti koncu leta 1935 preselil v Schumacher. V tem malem rudarskem mestecu ni bilo kaj dosti zanimanja za Andrejevo umetnost, zato se je lotil soboslikarstva.

Svoj prosti čas je Andrej najraje preživel v trgovinici v središču Schumacherja. Lastnik lokala, bolgarski priseljenec z leseno nogo, je bil vedno prijazen in dobre volje. Poleg običajnega blaga, ki je bilo razstavljeno v sprednji sobi, so zaupni gostje v njegovi kuhinji lahko kupili tudi pivo in drugo pijačo. Pa še radio, ki je bil takrat še redkost, so lahko poslušali pri njem.

Andrej je vedel, da je bila prodaja pijače nezakonita, a se mu je lastnik zasmilil, ker si je revež tako prizadeval, da bi preživel svojo družino. Sicer pa je rad plačal pivo ali dve, samo da je lahko poslušal radio.

Bilo je nekaj dni pred Božičem leta 1936. Andrej je hotel ravno vstopiti v trgovino, ko je zaslišal krik na pomoč. „Ogenj! Pomagajte! Pomagajte mojemu otroku!“ je kričal Bolgar.

Andrej je vedel, da mož z leseno nogo ne more kaj dosti storiti, da bi sina rešil iz goreče hiše. Ukazal je lastniku, naj gre ven, sam pa se je pognal skozi

plamen v kuhinjo, pograbil fanta in skozi izložbeno okno skočil iz hiše na ulico. Ni bilo časa, da bi iskal vrata, kajti lesena hiša je gorela kot bakla.

Šele zunaj se je zavedel, kaj se je zgodilo. Neizmerna moč, s katero je rešil otroka, je naenkrat popustila. Začel se je tresti, ko je pomislil, kaj bi se bilo lahko zgodilo.

Zunaj na pločniku je opazil, da je njegova nova obleka vsa raztrgana in krvava. Na razbitem steklu si je porezal nogo.

Sosedje so se vrteli okoli lastnika trgovine in njegove družine in niti opazili niso, kdaj je Andrej odšel s pogorišča, da bi si kupil povoj.

„Bolje, da greste k zdravniku!“ mu je svetovala prodajalka v drogeriji.

„Kje pa naj ob tej uri najdem zdravnika?“

„Imate srečo. Zdravnik živi nad našo trgovino. Takoj ga bom poklicala.“

Zdravnik je povabil Andreja v svoje stanovanje, ki je bilo deloma preurejeno v ordinacijo.

„Kakšno božično darilo!“ mu je rekel, potem ko mu je zašil rano in obvezal nogo.

„Da. Otroku sem rešil življenje. Žal mi je, da nisem mogel storiti še več. Hiša je pogorela do tal.“

Zdravniku ni bilo kaj dosti mar, koliko je hiša pogorela. Bolj ga je zanimalo, ali ima Andrej dovolj denarja, da bo plačal njegov račun.

Andrej je plačal zdravnika in se mu zahvalil za prijaznost. Domov grede je veliko razmišljal o tem dogodku. Sam je bil pripravljen žrtvovati svoje življenje, da bi rešil otroka, dr. Siles pa mu še tistega povoja ni hotel dati zastonj. Če bi se ponesrečil v pretepu ali v pijanosti, bi še razumel zdravnikovo poslovno ravnanje.

Tisto zimo ni bilo kaj dosti dela za Andreja. Razmišljal je, kako bi dobil stalnejše delo. V rudniku ni hotel delati, ker je bil prepričan, da je delo v rudniku Hribarju uničilo življenje. Ni hotel končati tako kot njegov prijatelj.

Končno je jeseni 1938. leta v središču Schumacherja odprl svojo lastno trgovino z barvami. Sedaj je bil sam svoj gospodar, lastnik trgovinice Sun Paint. Bil je najbolj vsestranski slikar v mestu. Barval je stene, tla, odrske kulise in celo kravate rudarjev, ki so se hoteli postaviti z zlatimi inicialkami na svojih kravatah.

Poleti je najel še dva delavca, ker so ljudje veliko zidali in obnavljali. Pozimi, ko ni bilo dela, se je ukvarjal s svojimi slikami. Do takrat si je kupil že svoj radio in starega pontiaca, tako da je bil zelo spoštovan. S prijateljem, ki je bil po rodu Slovenec in je delal v rudniku, sta večkrat obiskala rudarje v Kirkland Laku, ki so imeli tam zelo živahno društvo in so večkrat organizirali različne prireditve. Včasih sta se odpeljala tudi v Timmins na obisk k Papeževim, ki so prišli v Kanado pred kratkim. Andreja je vleklo tja, da bi zvedel novice iz domovine, njegov prijatelj pa je zahajal tja bolj zaradi deklet.

Papeževi dekleti sta vedno tarnali, da se ne moreta privaditi življenju v

Kanadi. Andrej je razumel njuno domotožje in ju je tolažil, da bo sčasoma vse bolje, ko se bosta naučili jezika. Nosil jima je slovenske knjige, ki so si jih po razpadu društva razdelili rojaki v Windsorju.

Sčasoma se je dekletoma življenje v stari domovini zazdelo idealno. Pozabili sta, da jih je pognala v svet velika revščina. Kar naprej sta razmišljali o vrnitvi. Končno so njuni starši sprevideli, da bi bila vrnitev res najboljšo zdravilo za njuno bolezen.

Na cvetno nedeljo leta 1941 sta dekleti Andreju povedali, da se nameravajo vrniti domov.

„Zdaj se menda ne nameravate vrniti v Jugoslavijo? Tam bo vsak hip vojna!“

„Če je drugod po Evropi vojna, to še ne pomeni, da bo vojna tudi v Jugoslaviji.“

„Vse kaže tako. Slovensko-ameriški pisatelj Louis Adamič je pred kratkim obiskal Jugoslavijo in se je pogovarjal s pomembnimi politiki. Pravi, da se tam vsi pripravljajo na vojno.“

„To je samo politična propaganda,“ sta se dekleti upirali resnici.

„Verjetno ne bo več dolgo, ko bo Hitler napadel Jugoslavijo. Ta dežela ima zanj prevelik strateški položaj, da bi ji prizanesel.“

Še isti dan so slišali po radiu strašno novico, da so Hitlerjeve čete vkorakale v Jugoslavijo.

Vsi so umolknili. Nobenemu ni bilo do pogovora, čeprav je bila vsem v mislih ista skrb: kaj bo z usodo domovine, kaj z njihovimi sorodniki?

VIII.

Med vojno je industrija v Kanadi zelo napredovala, še zlasti vojna industrija. Poleti leta 1941 se je Andrej preselil v Hamilton. Ker ni našel drugega dela, se je moral zadovoljiti z občasnimi pleskarskimi deli, ki so mu jih omogočili bogati lastniki tovarn. Kadar ni delal, se je večinoma zadrževal v knjižnici, kjer je imel priložnost seznaniti se z najnovejšimi vojnimi dogodki v Evropi. Ker je Kanada s svojimi zavezniki podpisala pogodbo, da se bo borila proti fašizmu in nacizmu, je morala poslati svoje čete v Evropo. Številni mladi možje so se prostovoljno javili za to dolžnost, še zlasti tisti, ki z nizkimi državnimi podporami niso mogli vzdrževati svojih družin. S tveganjem svojih življenj so svojim ženam in otrokom zagotovili boljše življenjske pogoje.

Andrej je pozorno sledil dogodkom v Jugoslaviji. Rad bi kaj storil za svojo domovino, a se je počutil tako nemočnega. Pomislil je na mater in brata. Postalo mu je žal, da ni imel stikov z njima. V dnu srca je še vedno čutil ljubezen do njiju; ljubezen, ki je ne more prekriti nobeno sovraštvo, ne ranjen ponos. V teh težkih trenutkih je želel biti z njima in pozabiti na pretekla nesoglasja. Sram ga je bilo, da se je obnašal kot razvajen otrok in da ni bil bolj usmiljen do matere. Misel, da je vsa ta leta tako nesramno zavračal njeno ljubezen, je vzniknila vedno pogosteje. Kako naj popravi ta neodpuštljivi greh? Kako naj nadoknadi, ker mu v vseh teh letih njegov ranjeni ponos ni dovoljeval, da bi pisal materi? Zatajil jo je, tako kot je Peter zatajil Jezusa. Ni imel opravičila za to, kar ji je storil. V najtežjih trenutkih njenega življenja bi ji moral stati ob strani. Sedaj, ko ji je grozila še večja nevarnost, se je počutil nevrednega, da bi zaradi njenega trpljenja točil solze.

Pisal je materi na njen zadnji naslov in nestrpno čakal na odgovor, ki pa ga ni bilo od nikoder. Razmišljal je, da mu zanalašč noče odpisati. Ni se počutil vrednega, da bi mu odpustila, a je kljub temu upal, da mu bo sporočila, kako je z njo in s Francetom. Če bi dobil le dopisnico z njeno pisavo . . . Poskušal je priti v stik z drugimi sorodniki, a mu ni nihče mogel povedati ničesar o materi in bratu. Končno mu je teta sporočila, da njegova mati živi nekje v Ljubljani, ki je bila tisti čas pod italijansko okupacijo in obdana z bodečo žico, tako da je bilo mesto popolnoma izolirano od drugega dela države.

V tem težkem času ni mogel ničesar storiti za mater in brata. Da bi vsaj na nek način pomagal, je začel sam zbirati hrano in staro obleko in jo

pošiljati daljnim sorodnikom v domovini. Tako se je vsaj malo počutil blizu svojim trpečim rojakom. Upal je, da bodo drugi dobri ljudje pomagali njegovi materi.

Nekega dne, ko je zavijal stvari za staro domovino, je potrkal na vrata mlad mož:

„Ime mi je . . . Sem iz mormonske cerkve. Rad bi vam povedal veselo novico o Bogu. Kot veste, se bliža konec časov, vendar bo Bog ohranil svoje ljudi. Zanje je pripravil zmago na gori Zion, ki je Novi Jeruzalem . . .“

„Žal mi je,“ je rekel Andrej. „Danes nisem pri volji za tak pogovor. Vso noč sem delal in sedaj sem zares utrujen.“

„Je vaše delo bolj pomembno kot rešitev vaše duše?“ ga je vprašal mladenič.

„Vem, da mislite dobro,“ mu je odvrnil Andrej, „toda vi še ne veste ničesar o življenju, ne o veri. Prišli smo namreč v tako dobo, da nas bog verskih fanatikov ne more več zadovoljiti. Kje pa je tisti Bog in kako pravičen je, če dopušča, da Hitler in Mussolini pobijata nedolžne ljudi po Evropi. Vso noč sem pripravljaj staro obleko za moje sorodnike in prijatelje v domovini, ker mi je tako narekoval moj Bog. V sedanjem času je treba vero pokazati z zgledom. Ni dovolj, da govorimo o Bogu drugim, če sami ne živimo po njegovih naukih. Samo verske dogme ne zadostujejo. Tudi živeti moramo po svojem prepričanju. Pomagati moramo sočloveku v potrebi. To je drugo, kot hoditi od vrat do vrat in iskati nove člane za to ali ono cerkev. Ne rabim vaše razlage o Bogu. Jaz ga dobro poznam. Bog je tu, v teh paketih.“

„Kakšni veri pa pripadate?“ ga je vprašal mladi misijonar, ki ga je Andrejevo vedenje pošteno zmedlo.

„Pravi.“

„Kako pa veste, da je prava?“

„Ker boljše ni. Verjamem, da je samo en Bog in da je pravičen. Naj gredo k vragu vse vere, vsaj tiste, ki dovoljujejo, da duhovniki blagoslavljujejo tanke in kanone.“

V teh Andrejevih besedah je bilo veliko resnice. Tujec ga je pazljivo poslušal in preden se je poslovil, mu je ponudil dvajsetdolarski bankovec.

„To je vse, kar imam. Naj bo to moj prispevek za trpeče ljudi v tvoji domovini.“

Andrej je redno obiskoval knjižnico, da bi bil na tekočem o dogodkih v domovini. Poročila o Jugoslaviji so bila dvoumna. Kanadski tisk je pripisoval Mihajloviću vse zasluge za odporniško gibanje v Jugoslaviji. Slovenski časopisi iz Amerike so hvalili Tita in njegove partizane, medtem ko so Mihajlovića prikazovali kot izdajalca. V teh najtežjih časih, ko naj bi se z združenimi močmi borili proti skupnemu sovražniku, so se Jugoslovani razcepili na številne frakcije. Domobranci v Sloveniji, četniki v Srbiji in ustaši na Hrvaškem so začeli krvav boj proti komunistom v prepričanju, da

se borijo za Boga in za vero. Zdelo se je, da so Jugoslovani v domovini bili popolnoma zmedeni, prav tako tudi jugoslovanski izseljenci po svetu.

Po dveletni vojni so tudi zahodni zavezniki spoznali, da Titovi partizani zaslužijo priznanje in pomoč. Partizani so osvobodili večji del Bosne in Hercegovine, kjer je bila 29. novembra leta 1943 ustanovljena nova Jugoslavija s Titom na čelu. To je bilo veliko presenečenje za ves svet, kajti Jugoslovani se niso o tem predhodno posvetovali ne s Churchillom, ne s Stalinom in ne z Rooseveltom.

Jugoslovanski priseljenci v Kanadi so se morali odločiti, katero stran bodo podprli. Nasprotovanje med Srbi in Hrvati, ki so ga razpihovale nacionalistične organizacije, je bilo še vedno zelo močno. Vsaka organizacija je podpirala svojo frakcijo v domovini. Za Slovence je bil ta notranji razcep nekaj novega. Res, da so bile v preteklosti razlike med klerikalnimi in liberalnimi Slovenci, a so vedno imeli skupne vrednote, skupne težnje in cilje in skupno upanje za prihodnost domovine.

Številne jugoslovanske izseljence je med vojno družil isti cilj: pomagati domovini in njenim trpečim ljudem. Ustanovljene so bile različne podporne organizacije, ki so vodile to človekoljubno akcijo. Marca leta 1944 je Liga kanadskih Slovencev pozvala rojake, naj zbirajo hrano, obleko in denarno pomoč za ljudi v domovini. Podobno sta svoje člane pozvali tudi Liga kanadskih Srbov in Liga kanadskih Hrvatov.

V ponedeljek, sedmega maja 1945, je Andreja čakalo v knjižnici veliko presenečenje. *Nemčija se je predala – vojne v Evropi je konec* je bilo z velikimi črkami napisano na prvi strani dnevnika Toronto Star. Občutek olajšanja, ki so ga čutili vsi Kanadčani, je najlepše zajela molitev, ki je bila z velikimi črkami zapisana na zadnji strani časopisa:

Vsemogočni Bog, na ta dan zmage se ti ponižno klanjamo. Ne z našo močjo, pač pa z močjo, ki si nam jo dal ti, je bil naš sovražnik premagan, zato se ti iz srca zahvaljujemo. Hvaležno se spominjamo vseh, ki so umrli, da bi mi lahko živeli. Upamo, da bo sleherno žalujoče srce deležno tvoje tolažbe. Naj bomo vredni te zmage, Gospod. Pomagaj nam, da bomo po svojih močeh prispevali h graditvi boljšega sveta. Pomagaj nam graditi trdne temelje za trajni mir, tako da bi na svetu ne bilo več vojn. Amen.

Za Jugoslovane je bilo vojne konec. Morali so se spoprijeti s popolnim razrušenjem domovine, s požganimi domovi, z revščino in uničenjem, z ranjenci, ki so jim krogle in granate povzročile hude rane, in z ljudmi, ki so jih težile neozdravljive duševne rane.

Na konvenciji Sklada za vojno pomoč, ki je bila leta 1946 v Torontu, je dr. Robert Neubauer, predstavnik jugoslovanskega Rdečega križa, govoril o potrebi po zdravilih in sanitarnem materialu. „Bolnišnice so porušene. Zdravil ni, bolnikov pa je čedalje več. Tifus in druge nalezljive bolezni dnevno žanjejo svoje žrtve. Ljudje, ki so se vrnili iz gozdov in iz koncentracijskih taborišč, rabijo zdravniško pomoč, toda brez opreme in zdravil jim ne moremo pomagati,“ je rekel dr. Neubauer.

Po sestanku je Andreju uspelo spregovoriti z dr. Neubauerjem na samem. „Dovolite mi, da vam postavim osebno vprašanje,“ je Andrej začel pogovor. „Moja mati in brat sta živela v Ljubljani, pa sem izgubil vse stike z njima. Zanima me, ali sta še živa. Bi se dalo kako zvedeti, kaj je z njima? “

„Povejte mi ime in nekaj informacij o bratu.“

„France Štritof . . .“

„Štritof? Štritof? Štritof? To ime se mi zdi znano,“ je povedal dr. Neubauer. „Mislim, da sem ga operiral. Če se ne motim, je bil v tankovski diviziji Šerčerjeve brigade. Prepričan sem, da je uporabljal ime Krištof. Pozanimal se bom, kaj se je zgodilo z njim in vam bom sporočil.“

Andrej se je vsaj malo oddahnil. Vsa ta leta se je bal, da ne bo nikoli več videl svoje matere in brata. Sedaj je dobil vsaj nekoliko upanja. Presrečen je bil, ko je nekaj mesecev pozneje prejel bratovo pismo iz Ljubljane. Nemudoma mu je odgovoril:

Moj dragi brat France!

Prejel sem tvoje dragoceno pismo in izrezek iz časopisa. S solzami v očeh sem prebiral članek o osvoboditvi Jugoslavije in o slavnostnem vkorakanju partizanov v osvobodjeno Ljubljano. Živo sem si zamišljal ta posebni dogodek. O, kako rad bi bil tam, da bi te objel in ti stisnil roko. Kot številni drugi rojaki tu, tudi jaz verjamem, da bo vaša zmaga s krvjo zapisana v zgodovino naše dežele in njenih hrabrih ljudi. Tistim, ki so izgubili življenja v vojni, ki so žrtvovali svoja življenja za boljšo prihodnost naše domovine, izrekam največje spoštovanje. Prepričan sem, da bo vaša zmaga vplivala na socialno preureditev vsega sveta.

Tvoj brat Andrej

Na naslov, ki mu ga je posredoval brat, je Andrej poslal tudi pismo za mater, da ji je povedal, kako močno je bil v skrbeh zanjo in kako vesel je bil, ko je zvedel, da je preživela vojno. S posebno pošto ji je poslal nekaj tople obleke.

Spomladi leta 1947 je Andrej prejel materino pismo:

Moj najdražji sin!

V tem prvem pismu ti tvoja žalostna in ósamljena mati pošilja tople pozdrave. Zahvaljujem se ti za vse stvari, ki si mi jih poslal. Žal mi je, da ti pred leti nisem razložila, kaj me je prisililo, da sem morala prodati domačijo. Moj dragi sin, moram ti povedati, zakaj sem se ponovno poročila. Vedela sem, da se staram. Od nikogar nisem imela pomoči. Potem sem spoznala tistega človeka, upokojenega železničarja, ki se je hotel poročiti z mano. Tri leta zatem, ko sva se poročila, je umrl. Morala bi dobivati po njem sedemsto dinarjev pokojnine, pa sem dobivala samo po dvesto dinarjev. Tako je bilo moje življenje. France ni hotel ostati doma z mano. Odšel se je učiti za avtomehanika. Sedaj ima dobro delo. Povem ti, da sem za vaju dva vedno

želela, da bi imela lepše življenje, kot sem ga imela jaz. Meni se ni nikoli v življenju dobro godilo. Sedaj, ko sem stara in bolna, je z mano še slabše. Nič več ne morem delati. Piši mi, če moreš, in jaz ti bom napisala vse o našem življenju.

Moj dragi sin, sedaj moram zaključiti s tem svojim pisanjem. Še enkrat ti želim veliko zdravja in zadovoljstva v tisti tuji deželi. Bliža se Velika noč in ti zato želim vse najboljše za praznike.

Pozdrave in poljube od tvoje žalostne matere. Bodi tako dober in mi čimprej odpiši. Tvoja pisma mi pomenijo vse na svetu.

Andrej je jokal kot otrok, ko je prebral njeno pismo. Preveč ga je ganila ljubezen, ki jo je njegova mati hranila vsa ta leta zanj. Njene besede so mu zbudile občutek krivde. Vse, kar je mati kdaj želela od njega, so bila pisma, ne denar, on pa ji tako dolgo ni hotel pisati. Če bi se ji vsaj lahko opravičil in kako popravil krivico, ki ji jo je bil storil. Njegov trmasti ponos mu ni dovoljeval, da bi se ji opravičil.

Mislil si je, da je upravičeno lahko jezen na mater. Zdelo se mu je, da so ga vsi prevarili: lastna mati, ker je prodala domačijo; zavožena domovina, ki mu doma ni dajala kruha; izkoriščevalski kapitalisti, ki so ga nadzorovali v novi domovini. Vsa ta leta je tiho trpel krivice, sedaj pa naj bi se zaradi matere sam počutil krivega? Žal mu je bilo, da ji ni že pred leti povedal, kaj ga je težilo. Potem bi vsaj razumela, zakaj je bil jezen. Ni mogel kar naenkrat planiti z vsemi čustvi, ki jih je leta zatajeval. Pa tudi ni bil pripravljen prevzeti nase vse krivde za svoj tihi upor. Moral je najti opravičilo zase, da bi ji razložil, zakaj ji vsa ta dolga leta ni pisal, tudi če ga mati po tem ni povprašala. Ni namreč mogel sprejeti njene brezpogojne ljubezni. Upal je, da si bo ohranil dostojanstvo, če ji bo zmetal v obraz njene pretekle napake. V pismu ji je napisal:

Draga mati!

Vesel sem bil, ko sem prejel tvoje pismo. Lahko si zamišljam, kako težko ti je bilo v vojnih letih. Tudi zame življenje tu ni bilo lahko. Pisal bi ti o mojih problemih, pa te nisem hotel nadlegovati. Če se ti ne bi zadolžila na hišo, mi ne bi bilo treba oditi v svet. Ostal bi doma in bi na stara leta skrbel zate. Tožiš, da si osamljena. Kako pa, misliš, da sem se jaz počutil vsa ta leta, ko nisem imel nikogar, da bi v boleznih skrbel zame? Ti si imela moje življenje tako preračunano. Po mili volji si si izposojala denar od tiste stare dekle, ker si mislila, da jo bom jaz poročil in ti bo potem dolg odpisala. Naj mi bo sedaj žal, da nisem soglašal s tvojim načrtom? Nič ti ni bilo mar zame in za moja čustva. Če bi bilo tako, kot je želel oče, bi bila Štritofova domačija še vedno spoštovana v Cajnarjih. Še sedaj bi lahko midva tam skupaj živela, če me ne bi ti takrat ogoljufala. Še ko sem bil majhen, si me vlekla na sodišče, da bi ovrgla očetovo oporoko. Ko si dobila, kar si želela, si

me pa k tujcu poslala za hlapca. Za Franceta si lahko sama skrbela, zame pa nisi mogla.

Ne moreš si zamišljati, koliko sem zaradi tebe pretrpel. Še najbolj pa me je prizadelo tvoje pismo, v katerem si mi sporočila, da si prodala domačijo. Stoletja je bila ta domačija v Štritofovi lasti. Včasih smo bili najbogatejši v vasi. Sedaj smo pa zaradi tebe vsi brez doma. Poskušal sem pozabiti te žalostne spomine, pa mi kar sami privrejo na površje. Prosim te, če mi lahko vsaj pošlješ kako fotografijo očeta ali naše hiše, da bi jo preslikal na platno. Veš, tu se ukvarjam s slikarstvom. Priloženo ti pošiljam nekaj risb, da boš videla, kakšne stvari rišem.

Tvoj sin Andrej

Po nekaj mesecih je prejel materin odgovor:

Moj dragi otrok!

Zakaj si mi poslal tako razburljivo pismo? Kako slabo sodiš svojo dobro in pošteno mater. Tega si nisem zaslužila. Odkar si ti odšel, mi ni bilo več obstanka v Cajnarjih. Vaščani so tako slabo ravnali z mano. Nihče mi ni hotel pomagati na polju. Nekaj časa sem njive oddajala, potem pa sem hotela prodati del posestva, a ni bilo nobenega kupca. Ni mi preostalo drugega, kot da sem se še bolj zadolžila na zemljo. Potem so upniki tako pritiskali name, da sem morala vse prodati. Nisem se jim mogla upirati, tudi če so me ogoljufali. Nikogar nisem imela, ki bi se zavzel zame. Morala sem prodati, sicer bi šlo na licitacijo. Z denarjem, ki mi je preostal, sem si kupila v Ljubljani majhno hišico. Žal jo je pozneje uničil vihar in je nisem mogla obnoviti, ker hiša ni bila zavarovana.

Moj dragi sin, nikar mi več ne piši, da sem te zavrgla in da sem bolj ljubila druge kot svoja lastna otroka. Tebe sem ljubila prav tako kot Franceta. Zavedaj se, da imaš samo eno mater. Zapomni si to tudi potem, ko bom za vedno zatisnila te svoje solzne oči. Nihče ti ne more pisati tako iz srca, kot ti to lahko napiše mati. Samo eno mater imaš, in to sem jaz, tudi če me ne spoštuješ. Ne veš, koliko krivic sem pretrpela. Upam, da boš spoznal, da jaz nisem bila kriva za tvoje trpljenje. Morda bo takrat že prepozno. To ti pišem iz srca. Oduščam ti za vse tvoje žalitve, tako kot mati vedno oprošča svojim otrokom.

Vem, kako močno si bil prizadet. Prosim te, da se pomiriš. Ne skrbi, kaj je bilo včasih in kaj bo v prihodnje. Veliko bolj miren boš, če o tem ne boš razmišljal. Imaš samo eno mater in zato te prosim, da me ne žališ več tako, ker ti bo nekoč žal. Tvoje pismo me je silno užalostilo.

Dragi sin, žal mi je, da nisem mogla ohraniti domačije zate. Lepo te prosim, odpusti mi. Priznam svoje napake. Ne bi ti pisala tega, če me ne bi obdolžil za vse tvoje trpljenje. Mislim, da smo vsi že dovolj trpeli. Prenehaj sanjariti, kako bi bilo lepo, če bi vsi živeli skupaj v Cajnarjih. Tvoj bratranec Jože je moral v vojni zapustiti kmetijo, ženo in otroke in oditi v gozd. Pa se

ni nikoli več vrnil. Zakaj me kar naprej kriviš, da sem zapravila domačijo? Moj dragi sin, tudi če bi bil ti sedaj tukaj, ne bi mogel obdržati kmetije. Država bi ti jo vzela. Mislim, da je prav, da je država pobrala zemljo bogatim in jo razdelila revežem. Če bi bil ti tu, ne bi smel imeti nič več bogastva kot drugi.

Lepo se ti zahvaljujem za tista dva papirčka — tvoji risbi, čeprav se nič ne razumem na umetnost. Žal mi je, da ti ne morem poslati fotografij, za katere si me zaprosil. Med italijansko okupacijo so jih Italijani sežgali, ker je bil France pri partizanih.

Oprosti mi, če sem ti kaj napak napisala. Želim ti veliko zdravja in sreče. Moja največja želja v življenju je, da bi te še enkrat videla. Upam, da nas boš kaj kmalu obiskal, tako da ti bom lahko sama povedala o vsem. Potem se me ne boš več sramoval.

Hvala za paket, ki si mi ga poslal. Vsa okolica je prišla pogledat, kaj sem dobila. Bila sem tako ponosna nate. Mi lahko drugič pošlješ nekaj šivank, ker se tu ne dobijo?

Tople pozdrave od tvoje matere

Sprva Andreja to pismo ni preveč motilo, toda čim večkrat ga je prebral, bolj je bil zmeden. Prevzela ga je njena preprosta rešitev zelo zapletenega vprašanja: Pozabi, kar je bilo! Pozabi in odpusti! Ne razmišljaj, kako bi bilo, ampak kako je! Sprejmi resničnost, četudi je neprijetna!

Ta rešitev je nasprotovala Andrejevim načelom. On je namreč hotel krivice izpostaviti in se zanje maščevati, čeprav mu pri tem ni nihče stal ob strani; sam se je boril proti celemu svetu.

Sram ga je bilo, da mu je mati v vsej svoji preprostosti videla tako globoko v dušo in ga opozorila na njegove slabosti. Tega ji ni mogel oprostiti, ker mu je s tem odprla stare rane in ga prisilila, da se je moral soočiti s svojimi pomanjkljivostmi.

Hotel ji je odpisati, a ni našel pravih besed. Odlagal je pisanje, dokler ni njeno pismo končno založil med liste starega svetega pisma in ni mislil več ne na mater in ne na njeno pismo.

Delo pri Skladu za pomoč Jugoslaviji je Andreja kar precej zaposlovalo. Oktobra leta 1947 so hamiltonski Slovenci ustanovili svoj odsek Lige kanadskih Slovencev. Jože Starešinič je bil izvoljen za predsednika, Andrej Štritof pa za tajnika. Ta organizacija je postala središče Andrejevih aktivnosti. Pomagal je zbirati nove člane in organizirati različne nabiralne akcije. Cilj organizacije je bilo zbiranje pomoči za obnovo porušene domovine in obveščanje ljudi o položaju v Jugoslaviji.

Andrejevo navdušenje za to novo organizacijo je uplahnilo junija leta 1948, ko je prejel zapisnik zadnje konvencije in finančno poročilo za zadnjih šest mesecev. Takoj je obiskal Starešiniča, da bi se o tem z njim pogovoril.

„Kaj naj storimo?“ ga je vprašal Andrej. „Ideja, da se pridružimo drugim

jugoslovanskim organizacijam, me ne navdušuje. S tem bi preveč izgubili. Naši ljudje niso pripravljene sprejeti srbohrvaščine za poslovni jezik na sestankih, konvencijah in v korespondenci. Naši člani so preprosti kmečki ljudje. Še angleščine se težko učijo. Le kdo se bo hotel učiti srbohrvaščine samo zaradi solidarnosti z domovino? Naš časopis Edinost je že sedaj za nekatere Slovence preveč radikalen. Si lahko zamišljaš, kako bi naročniki reagirali, če bi jim v zameno ponudili časopis, ki bi bil pisan večidel v srbohrvaščini? Le kdo bi hotel kupiti časopis z eno samo slovensko stranjo? “

„Tudi jaz se ne strinjam s to odločitvijo,“ je rekel Jože Starešinič, „toda večina delegatov je odločila, da bo tako bolje.“

„Bolje za koga? Za tistih nekaj odbornikov, ki si hočejo pridobiti ugled v domovini, ali za vse izseljence? “

„Verjetno bo poslovanje organizacije na ta način veliko cenejše!“

„Nisem prepričan, da si tovariši v glavnem odboru prizadevajo, da bi znižali poslovne stroške. Poglej taie finančni obračun. Mislim, da se tam nekaj spleta. V zadnjih šestih mesecih je bilo tristo dolarjev izgube.“

„Zato verjetno hočejo stvari centralizirati.“

„Ali pa hočejo skriti goljufijo! Poglej te stroške. Potni stroški so veliko večji kot je najemnina za pisarno, plača tajnika je osemnajstkrat večja od najemnine. Pri našem odseku vsi člani delamo brezplačno in potne stroške tudi plačujemo sami. Mi smo darovali petdeset dolarjev časopisu Edinost, medtem ko so si tovariši v glavnem odboru od izdajatelja Edinosti izposodili tristo dolarjev, da so si zagotovili tako visoke plače.“

„Koliko pa je šlo za plače? “

„Sedemsto dolarjev za šest mesecev. To je grozno veliko denarja. V času, ko je organizacija tako zadolžena, bi človek mislil, da se bodo tovariši odpovedali plači, ali vsaj počakali, da od kod pride denar. Za božjo voljo, to je organizacija, ki je zasnovana na prostovoljnem delu. Kot je videti, delamo vsi samo za tiste debeluhe v Torontu, ki nas samo izrabljajo za svoje sebične namene. Glej, Jože, mi smo ljudem povedali, da vsi delamo prostovoljno. Obljubili smo jim, da bo šel ves zbrani denar za reveže v domovini . . . Kaj pa so vojne sirote v domovini dobile — dvaintrideset dolarjev v šestih mesecih! V tem istem času so tovariši v glavnem odboru porabili sto dolarjev samo za propagandne letake v Windsorju. Je moralo biti že veliko letakov za tistih nekaj slovenskih družin v Windsorju. En sam tovariš bi lahko v dveh dneh pe obiskal sleherno družino, a so se pač morali pobahati s politično ekstravaganco. Izdali so nas in sedaj nas hočejo prodati Srbom in Hrvatom.“

„Mislil sem, da so to pošteni ljudje, ker delajo za pravično stvar,“ je rekel Jože.

„Tudi jaz sem tako mislil. A sem se očitno motil. Ne maram namreč delati za tiste goljufe. Nič več ne bom lagal ljudem zavoljo njih.“

Za tem se ni več kaj dosti slišalo o Ligi kanadskih Slovencev. Številni

jugoslovanski privrženci iz vrst te organizacije so se polni pričakovanja in navdušenja odločili za vrnitev v domovino. „Tam bomo dobili odlične službe,“ je rekel eden izmed njih Andreju. „Toliko smo tu naredili za domovino, da nas bo Jugoslavija sprejela z odprtimi rokami. Če bi bil pameten, bi tudi ti šel z nami. Kot tajnik Lige bi dobil odlično službo kje v državnih pisarni, mogoče celo v vladi.“

„Ne delajte si zmotnih utvar! Kaj pa mislite, da ste?“ jim je odgovarjal Andrej. „Vi ste kmetje, rudarji . . . in mislite, da boste tam vodili državo. Če ste samo zato sodelovali pri človekoljubni akciji za obnovo domovine, ste pač žalosten primerek človekoljubnosti. Oportunisti ste, nič drugega.“

„Če bi bil jaz na tvojem mestu, ne bi tako govoril,“ ga je opomnil sogovornik. „Ko se bomo vrnili v Jugoslavijo, ti lahko povzročimo veliko težav. Mi bomo odločali, kdo lahko pride na obisk v domovino. Če se ne bomo strinjali, še na obisk ne boš več smel.“

„Je to groznja?“ je sarkastično vprašal Andrej. „Si pa res dober tovariš. Se mi kar zdi, kako Jugoslovani potrebujejo take ljudi. Kanada pa tudi ne bo veliko izgubila, če greste.“

Nekaj zavednih Slovencev iz Lige kanadskih Slovencev se je res pridružilo novoustanovljeni zvezi Jugoslovanov, ki si je naredila ime Bratstvo in jedinstvo. Vendar, kot je predvideval Andrej, med Slovenci ni bilo kaj dosti navdušenja za to organizacijo, kakor tudi ne za časopis Naše novine, ki je imel cilj povezovati vse napredne Jugoslovane. Slovenci so se bolj navdušili za Vzajemno podporno zvezo Bled. Ustanovljena je bila vrsta novih odsekov, ko so začeli zelo živahno delovati in povezovati Slovence po vsej Kanadi. Tako je bil tudi v Hamiltonu ustanovljen Bledov odsek Planica.

Sovraštvo med različnimi jugoslovanskimi frakcijami se je še stopnjevalo s prihodom političnih priseljencev, ki so vsi nasprotovali novemu režimu v domovini. Andrej je razumel, da človek, ki je iz kakršnegakoli vzroka moral zapustiti rodno grudo, nima kaj dosti sočutja do sistema v domovini, naj bo ta kapitalističen ali komunističen.

Kanadske oblasti so skrbno pazile na predvojne priseljence, ki so aktivno pomagali. Andrej se tega ni zavedal, dokler ga ni nekega dne obiskal detektiv in mu zastavil vrsto čudnih vprašanj:

„Gospod Starešinič je zaprosil za državno službo, pa bi želeli preveriti nekaj informacij. Kot vemo, je on vaš osebni prijatelj.“

„Da, že kar dolgo se pozna.“

„Sta se res skupaj udeleževala komunističnih sestankov v Torontu?“

„Ne, to ni res. Njegov oče in jaz sva res nekajkrat šla na sestanek v Toronto, toda na teh sestankih smo razpravljali samo o pomoči domovini, nič drugega.“

„Je on član komunistične partije?“

„Ne vem. Nikoli ga nisem vprašal. „Vem pa, da je dober človek. Zame je vseeno, ali je človek katoličan ali komunist, samo da je pravičen, da je dober človek.“

„Si ti član komunistične partije? “

„To je neumno vprašanje. Kaj pa sploh članstvo pomeni? Človek se izkaže z delom, ne s člansko izkaznico. Zato ne maram biti član nobene stranke. Popolnoma svoboden želim ostati. Rad bi mislil in delal tako, kot mislim, da je prav, ne pa, kakor mi bo narekovala stranka. Mislim, da je bila pomoč domovini v tem težkem času za priseljence edina pravilna poteza in nihče ne bi smel biti zaradi tega prizadet. Če ima gospod Starešinič vse druge kvalifikacije za tisto delo, potem mislim, da je edino pravilno, da zaposlitev tudi dobi.“

Nekaj tednov pozneje je Joe Starešinič povedal Andreju, da se seli v Ottawa, kjer je dobil odlično državno službo. Njegov oče pa se je odločil, da se vrne na kmetijo v rodno Slovenijo.

IX.

Po izgubi svojega najboljšega prijatelja je Andrej ponovno zapadel v depresijo, še zlasti, ker ni imel pravega dela. Tu pa tam je včasih dobil naročila za pleskanje hiš in za dekoracijo odrov, kar pa mu ni nudilo kaj prida zaslužka. Ker je imel na vojo preveč časa, je spet začel vrtati v svoj notranji svet, da bi ugotovil, ali je res preveč revolucionaren, ali pa so ljudje okrog njega preveč neobčutljivi za krivice in goljufije. Vedel je, da bi veliko lažje shajal z drugimi ljudmi, če bi pozabil na svoj ponos in na svoja načela. Še njegova lastna mati mu je svetovala, naj se preneha boriti proti vsemu svetu, naj preneha razmišljati o preteklosti in prihodnosti. Amerika, ki naj bi bila zgled pravice in zaupanja v Boga, je umorila sedemdeset tisoč nedolžnih ljudi v Hirošimi in Nagasakiju z najbolj smrtonosnim orožjem, ki ga je človeštvo kadarkoli izumilo. Duhovnik je celo blagoslovil atomski bombi, kot da bi cerkev to početje odobraval. Kje pa je tu kaka pravica, se je spraševal Andrej.

Da bi našel odgovor na to pomembno vprašanje, je Andrej spet začel obiskovati knjižnico. Na polici je poiskal duše, ki so mu bile edini pravi prijatelji. Upal je, da se bo od njih naučil, kaj je prava umetnost, kaj je smisel umetniške ustvarjalnosti.

Nasproti knjižnice je bila umetnostna galerija. Kadarkoli je šel Andrej mimo, se je ustavil pred izložbo in preučeval slike.

„Kako so ti všeč naše slike?“ ga je nekega dne prijazno nagovorila lastnica galerije.

„Nisem umetnostni kritik, zato nimam pravice kritizirati teh slik. Jaz sicer drugače gledam na umetnost. Jaz slikam drugače.“

„Si morda član kluba umetnikov?“

„Ne. Ni še dolgo, odkar sem prišel v Hamilton in v teh letih tudi nisem imel kaj dosti časa za slikarstvo. Imel sem drugo, bolj važno delo. Sedaj se lahko bolj posvetim umetnosti. Zelo rad bi prišel v stik z umetniki.“

„V društvu umetnikov jih lahko srečaš. Vsak torek zvečer se shajajo v umetnostni galeriji.“

„Jaz sem samouk in ne spadam mednje. Rad bi šel najprej v šolo, da se naučim kaj več o slikarstvu.“

„Društvo umetnikov poučuje študente različnih narodnosti. Podpredsednik društva je Arthur Chrystal. Poskušaj se pogovoriti z njim.“

Andrej se ji je lepo zahvalil in odšel naravnost v umetnostno galerijo, da

bi se vpisal v slikarski tečaj. Potem je nestrpno čakal, kot otrok, kdaj bo šel prvič v šolo. Ko je končno prišel težko pričakovani dan, je naložil nekaj slik in skic v prtijažnik svojega starega pontiaca in se napotil v umetnostno galerijo. Nekajkrat je obkrožil stavbo, da je zbral dovolj poguma za srečanje z drugimi umetniki. Potem je vstopil, se predstavil in kar hitro se je počutil čisto domače.

Andreju je bilo sila nerodno, ko so nekega dne slikali golo žensko. Dekle, ki je pozirala za slikanje, je nekaj časa samo sramežljivo opazoval, potem pa jo je začel slikati. Njegova slika, ki jo je imenoval Mati narava, ni bila kaj dosti podobna ženskemu bitju, pač pa bolj čudni pokrajini.

„Ti si izvrsten slikar,“ ga je pohvalil sošolec. „Mi že leta obiskujemo slikarske tečaje, a še ne moremo naslikati kaj takega. Kje pa si dobil tako čudovito idejo? Če bi bil jaz tako dober slikar, kot si ti, bi se vpisal v višjo stopnjo tečaja.“

Pozneje mu je tudi profesor svetoval, naj se vpiše v tečaj, ki ga je vodil Mr. Sloan.

V četrtek je prišel Andrej v galerijo nekoliko bolj zgodaj. Moža na hodniku je vprašal, kako bi prišel do gospoda Sloana.

„Z njim govoriš,“ mu je odvrnil Mr. Sloan. „Ti si Andrej, ali ne?“

„Kako me pa poznate?“

„Že veliko sem slišal o tebi. Bi se rad vpisal v moj slikarski tečaj?“

„Bi, samo ne vem, ali sem dovolj sposoben za vaš tečaj. Bi želeli najprej videti moje slike?“

„Ne rabim nobenih dokazov o tvojih sposobnostih. Rad pa bi le videl tisto sliko, ki si jo naslikal zadnjič. Vsi govorijo o njej.“

„Ah, tisto je bila samo skica. Doma sem narisal še boljšo. Na žalost pa je danes nimam s seboj.“

„Pa drugič, Andrej.“

Mr. Sloan je prepoznal filozofijo Andrejevega slikarstva in je Andreja z navdušenjem učil slikarsko tehniko. Kmalu sta postala dobra prijatelja.

Andrej je sedaj ves svoj prosti čas posvetil slikarstvu. Za svoje osebne stvari je zelo nerad trošil denar, toda kadar je šlo za knjige o slikarstvu, ni nikoli gledal na ceno. Večkrat je plačal dvajset ali trideset dolarjev za eno samo knjigo, ki je knjižnica še ni imela, tudi če je zato stradal ves teden.

Drugače se je Andrej držal bolj sam zase. Kadar ni bil pri volji za slikanje, je rad posedal v grški restavraciji in ob kozarcu piva opazoval ljudi. Nekega dne je prišla v restavracijo vprašat za delo mlada ženska. Andrej jo je slišal, kako je prosila lastnika restavracije:

„Pravkar sem prišla iz Nove Škotske in nujno rabim delo. Vse svoje prihranke sem porabila za pot in sedaj sem z dvema majhnima otrokoma na cesti. Niti za hrano in prenočišče nimam. Rade volje bi vam ves dan delala samo za hrano in stanovanje.“

„Zadnje čase nimamo kaj dosti posla,“ ji je odgovoril lastnik. „Zaenkrat ne morem zaposliti nobene nove natakariče.“

Andrej je stopil k lastniku restavracije in ga prosil, naj ženski pomaga.

„Saj vidiš, da ne prosi miloščine. Delati hoče. Je ne bi vsaj za nekaj dni sprejel na stanovanje? Obljubim ti, da ji bom jaz pomagal najti delo.“

Tako se je Nancy vselila v sobo nad grško restavracijo.

Andrej se je spomnil, da Mr. Sloan išče nove modele za slikarski tečaj. Pogledal je Nancy od nog do glave in ji rekel: „Če bi bila pripravljena sleči obleko, bi ti lahko preskrbel delo.“

„Pripravljena sem sprejeti vsako delo, samo prostitucije ne maram. Tega ne bi počela za noben denar.“

„Nisem mislil na to. Poziranje za slikarje je čisto navadno delo. Nič seksualnega.“

Nancy je res dobila delo pri Društvu umetnikov, obenem pa si je v neki restavraciji našla delo za nekaj ur na dan. Andrej ji je pomagal poiskati primerno stanovanje, kjer jo je potem tudi pogosto obiskoval. Otroka sta ga vedno nestrpno pričakovala, ker ju je večkrat popeljal z avtom ali pa se z njima sprehodil po parku. Tudi Nancy je bila sprva vesela njegovih obiskov, sčasoma pa se ga je naveličala. Andrej se je obnašal bolj kot oče njenih otrok in je Nancy posvečal bolj malo pozornosti.

Nekega dne ga je Nancy presenetila s čudno novico:

„Naslednji mesec se poročim!“

„Kdo pa je srečni ženin?“ je vprašal Andrej.

„Ti ga gotovo ne poznaš. Gradbenik je. Hiše gradi. Spoznala sva se v restavraciji.“

Ta novica Andreja sprva ni prizadela. Šele pozneje, ko je doma o tem razmišljal, se je zavedel, kaj je izgubil. Vedel je, da ga je Nancy ljubila in na čuden način jo je tudi on ljubil, toda ne dovolj, da bi jo vprašal za roko.

Andrej se je po tem nesrečnem dogodku še bolj zakopal v umetnost. Obdeloval je svojo sliko Mati narava, dokler ni izpopolnil vseh najmanjših detajlov. V končnem izdelku ženska figura napolnjuje ospredje slike. Oblika njene roke in njene obline v toplih odtenkih bele in rjave barve nakazujeta obrise obale. Nad temno modrino vode se dvigajo belkasti oblaki, na desni strani platna sončni žarki osvetljujejo žensko glavo.

Taka je Andrejeva predstava ženske. Ženska – nosilka življenja – skrita v podobi pokrajine, mu je pomenila povezanost človeka z naravo. Videl je namreč, kako je industrializacija človeka odtujila od narave, zato je hotel ljudi opozoriti, naj se zavedo, da so del narave. Prav ta slika, razstavljena na redni letni razstavi, je bila deležna velike pohvale. Andreja je zlasti veselilo, da mu je sama Hortense Gordon čestitala za tako kvalitetno sliko.

„Andrej, ti si rojen umetnik,“ ga je pohvalila.

„Me res veseli, da vi tako pravite.“

„Resno mislim. Jaz sem študirala slikarstvo v Parizu in vem veliko o različnih stilih, toda kadar slikam sama, le s težavo naslikam dobro sliko. Ti si pa kot samouk uspel toliko povedati z eno samo sliko. Samo izredno nadarjeni ljudje lahko ustvarijo kaj takega.“

Andrej ni vedel, od kod izvira njegov slikarski talent, le to je vedel, da se s slikanjem izživlja. Kadar je slikal, je pozabil na osamljenost in na svojo preobčutljivost, zaradi katere je bil drugačen od drugih ljudi. Tudi dejstvo, da nihče ni hotel kupovati njegovih slik, ga ni prizadelo, samo da je v umetnosti izveden človek prepoznal kvaliteto njegovega umetniškega dela.

Drugo leto je za razstavo izbral sliko Memento mori, ki je bila med obiskovalci deležna velike pozornosti, toda med kupci zanjo ni bilo zanimanja. Govoriti o smrti, ko je bila Amerika na višku svoje slave, je bilo za aristokrate popolnoma nesprejemljivo. Končno so kanadski umetniki morali zadovoljiti ameriški okus, če so hoteli uspeti v umetnosti.

Za 18. tradicionalno zimsko razstavo v Hamiltonski umetnostni galeriji je Andrej hotel pokazati nekaj posebnega. Vse od dne, ko je prišel v Schumacher, je želel ustvariti sliko rudarjev. Še ko je živel tam pred vojno, je narisal grobo skico. Sedaj je veliko več vedel o barvah, kompoziciji in stilu. Združil je to znanje z občutki do nesrečnih ljudi, ki si služijo vsakdanji kruh v strašnih pogojih in v stalni nevarnosti globoko pod zemljo. Po nekaj poskusih je končno ustvaril sliko, ki mu je bila všeč.

Težko telesno delo v rudnikih, ki je bilo navadno rezervirano za priseljence, je združevalo ljudi različnih narodnosti, kultur in ver. V trpljenju so bili vsi ljudje enaki, kot so bili na videz enaki na Andrejevi sliki.

Sramežljivo je Andrej pokazal sliko umetniku, ki je bil odgovoren za razstavo: „Mislite, da je dovolj dobra?“

„To je odlična slika, Andrej! Škoda, da je motiv tak, da slike ne bo nihče hotel kupiti. Koliko pa hočeš zanjo?“

„Ne vem. Navadno svojih slik ne prodajam. Če naletim na pravo osebo, ki zna ceniti moje delo, ji sliko raje podarim.“

„Vem, da je vredna veliko več, toda glede na okoliščine, bi rekel, da jo lahko oceniva na 45 dolarjev.“

Andrej je bil močno presenečen, da je bil umetnostni kritik časopisa Hamilton Spectator navdušen nad socialnim sporočilom njegovih slik. Med drugim je zapisal:

„Kot na večini razstav kanadskih umetnikov so prevladovale pokrajinske slike. Bilo pa je tudi nekaj abstraktnih slik, še zlasti dela Hortense M. Gordon in Raya Mead in precej portretov. Med bolj nenavadnimi deli na razstavi sta bili dve sliki Andreja Štritofa, ki upodablja socialno moralo. Rudarji, na primer, predstavljajo izmeno delavcev, ki gredo v rudnik. Reka mož se steka proti jašku za dvigalo. Vsi so močne, mišičaste figure, ki nimajo lastne individualnosti. Človeku se zdi, da so rudarji samo zbrano število enot, ki morajo opraviti določeno delo.“

Slika Rudarji na razstavi ni bila prodana. Tudi njegova druga slika Hiše ni pritegnila resnega kupca. Obe deli sta bili tematsko uvrščeni v področje socialnega realizma, umetnostne šole, ki je poudarjala trpljenje delovnih ljudi in izražala nezadovoljstvo, ki je v njih tlelo še iz tridesetih let. Toda zdaj je bil čas drugačen. Gospodarstvo je bilo v polnem razmahu, tako da je tudi

srednji razred užival blaginjo. Če je še kje bila revščina, ljudje niso hoteli vedeti zanjo. V politiki so prevladovali konservativci, katerim je socialni realizem pomenil levičarsko agitacijo. Iz estetskih in političnih razlogov so se kanadski kupci raje odločali za pokrajinske slike.

Po drugi strani pa je avantgarda smatrala socialni realizem za nazadnjaško umetniško zvrst. Pripadniki tega gibanja so se navduševali nad radikalnimi, novimi oblikami umetnosti. Abstraktna umetnost si je utrla pot v najbolj ugledne galerije v New Yorku, ki je postal svetovno umetnostno središče. Za novo zvrst, ki je izražala duh časa, tudi če slike niso imele prave umetniške globine, so se kupci navduševali, ker so si umetnine lahko razlagali po svoje.

Andrejevo ime v časopisu je Nancy obudilo stare spomine, čeprav se je sedaj že kar privadila življenju mestne gospodinje. Njen mož je bil skrben gospodar, tako da jim ni ničesar manjkalo. Imeli so dovolj denarja za hrano in obleko in celo za glasbeno šolo za otroka. Vse to je spadalo k njihovemu socialnemu položaju, čeprav mož ni imel smisla za glasbo ali za kako drugo zvrst umetnosti, razen za sliko na dolarskem bankovcu.

Nancy je telefonirala Andreju in mu čestitala za uspeh na razstavi. Obenem ga je povabila, naj gre z njo v Toronto na sinov koncert.

„Zakaj pa ne gre s tabo tvoj mož?“ jo je vprašal Andrej.

„Tam bo veliko pomembnih ljudi. Moj mož ni navajen takih ljudi. Počutil bi se neugodno, ker se čisto nič ne razume na glasbo.“

Andreju se je zdelo njeno povabilo bedasto, a je zaradi fanta vseeno pristal.

Nancy si je prizadevala, da bi ga predstavila vsem svojim prijateljicam. Po predstavi ga je prijazno povabila na večerjo.

„Obljubil sem ti, da grem s tabo na koncert, nikamor drugam,“ se je Andrej hotel izogniti neprijetnemu položaju.

„Saj ti ne bo treba plačati za večerjo. Plačala bom jaz.“

„Za božjo voljo, kaj ne vidiš, da ne gre za denar! Ne moreš imeti obojega – denar in varnost pri možu, z mano pa zabavo. Če te ni sram živeti z možem, te tudi v družbi ne bi smelo biti sram z njim.“

„Kaj pa ti veš o zakonskem življenju!“ je skušala opravičiti svoje početje.

„Vem, kakšno naj bi bilo. Mislim, da je bilo s tvojim zakonom že od vsega začetka nekaj narobe. Ni temeljil na ljubezni, temveč na udobju. Če ti je to zadoščalo takrat, bi ti moralo tudi sedaj. Če rabiš družabnika za večerjo, si boš morala poiskati koga drugega, kajti jaz grem domov. Pravzaprav bi raje videl, da se odpelješ domov z avtobusom. Bilo je narobe, da sem prišel.“

Od takrat Andrej ni več videl Nancy in je tudi ni pogrešal. Po tem dogodku so mu bile ženske še bolj zoprne. V vseh je videl oportunistke, ki jim je bila ljubezen le prazna beseda. Razočaran je bil nad ženskami in nad ljubeznijo nasploh. Še dobro, da je imel umetnost, da se je opiral nanjo, kadar mu je šlo v življenju kaj narobe.

Andrej ni veliko govoril o filozofiji svoje umetnosti. Bolj uspešen je postajal, bolj negotovega se je počutil. Andrejevo vedenje je včasih zmedlo še Arthurja Chrystala, ustanovnega člana in podpredsednika društva Sodobni hamiltonski umetniki. Chrystal je bil ravnatelj oddelka za umetnost na Centralni tehniški šoli. Z ženo Katherine sta bila oba dejavna umetnika, odkar sta leta 1947 prišla iz Škotske v Hamilton. Oba sta poučevala slikarstvo v hamiltonski umetnostni galeriji. Andreja sta občudovala zaradi njegovega naravnega talenta in zaradi njegove vztrajnosti, da bi prodril v bistvo ustvarjalnosti. Kmalu so postali dobri prijatelji. Chrystalova sta bila v veliko oporo Andreju v času, ko se je zaradi hitre duševne rasti še sam sebi zdel čuden. Pogosto sta ga vabila domov na večerjo, po kateri so se navadno dolgo pogovarjali o umetnosti. Ob koncu tedna so večkrat skupaj slikali v gozdovih severnega Ontaria. Andrej ju je spoštoval, ker ga nista poskušala pregovoriti, naj svoj stil prilagodi potrebam trga.

Kot študent Arthurja Chrystala je Andrej hotel naslikati nekaj v pravem kanadskem stilu, ki ga je razvila Skupina sedmih, nekaj, kar bi bilo sprejemljivo za kanadske kritike.

S sliko Prvi sneg, ki je bila razstavljena na četrti tradicionalni zimski razstavi v decembru leta 1951, se je končno povzpел med velika imena kanadske umetnosti. Ugledni umetniki iz vse Kanade, še zlasti iz Ontaria, so razstavljali tu. Dejstvo, da je njegova slika visela v istem prostoru kot dela slavnega kanadskega umetnika A. Y. Jacksona, člana Skupine sedmih, ga je spravilo v pravo evforijo. Andrej je bil tako navdušen nad svojim uspehom, da niti opazil ni, da je na isti razstavi sodeloval tudi njegov rojak Božidar Kramolc. Če ne bi nastopal pod angleškim imenom Theodore, bi ga Andrej verjetno prepoznal.

Andreju ni bilo do tega, da bi slikal pokrajinske slike za bogate ljubitelje umetnosti. Vedno je imel v mislih človeško plat umetnosti. Še celo razmišljanje o rožah mu je nudilo primerjavo z ljudmi. Po tem se je razlikoval od Arthurja Chrystala, ki je slikal stvari tako, kot jih je videl, medtem ko je Andrej slikal tako, kot je stvari občutil v podzavesti.

Sam ni razumel tega čudnega občutka. Postalo ga je strah. Ko je pomislil, da izgublja oblast nad svojo ustvarjalnostjo, ga je postalo strah. To je ugotovil nekega dne, ko je z Arthurjem in Katherine slikal v severnem Ontariu. Sredi gozda si je pripravil vse svoje slikarsko orodje, toda na platno ni mogel spraviti ničesar. Lepota jesenskega gozda ga je povsem prevzela, obenem pa ga je neka čudna sila zadrževala, da bi na platnu izrazil to enkratno lepoto. Medtem ko sta Chrystalova slikala, je Andrej občutil v glavi popolno praznino. Odšel je na sprehod, da bi zbral svoje misli. Spotoma je nabral šopek suhega, ovenelega cvetja.

Instiktivno je šopek ponudil Katherinei. Občutljiva ženska je vedela, da je Andrej občutil mešanico lepote narave in bolečih spominov.

Vse življenje je Andrej hrepenel po sreči in upal, da jo bo našel v umetnosti, toda nenadni uspeh v slikarstvu ga ni osrečil. Mladost je bila za

njim, on pa je bil še vedno osamljen in ubožen. Počutil se je kot starec, kot jesenska cvetlica. Rože, ki jih je nabral, so bile včasih lepe in dišeče, zdaj so bile suhe, brezbarvne in brez vonja. Bile so mrtvi simboli nekdanje lepote, ki so v svojih glavicah skrivali seme bodočih rož.

„Hvala za ta prelepi šopek,“ je rekla Katherine. „Jutri te povabim na kosilo.“

Andrej je z veseljem sprejel povabilo. Katherine je bila skrbna in razumevajoča in zelo razgledana v umetnosti. Po kosilu je postavila vazo s suhim cvetjem na mizo in vzdiknila: „Na delo, fanta, če hočeta ovekovečiti ta šopek!“

Arthur se je osredotočil na rože, Andrej pa je zajadral v svet domišljije. Namesto vaze z rožami je naslikal otroka, ki ga je črna ženska figura potiskala ob tla. Kuhinja, ki jo je naslikal Andrej, ni bila niti malo podobna kuhinji gospe Chrystalove.

Ko se je zbudil iz omamljenosti, je Andrej dojel, da je naslikal kuhinjo tako, kot mu je ostala v spominu iz otroštva. Je bila črna figura na sliki njegova mati?

„Poskušaj se vpisati v tečaj gospe Gordon,“ mu je predlagal Arthur, ko je uvidel, da je Andrej nenavadno nagnjen do moderne umetnosti.

Na Chrystalov predlog se je Andrej vpisal v višjo šolo za umetnost v Hamiltonu, kjer je poučevala gospa Hortense Gordon. Težko se je privadil razredu, v katerem so bili po večini mladi ljudje. Še težje se mu je bilo privaditi disciplini gospe Gordon. Nekega dne, ko je pripeljala v razred tabornika, da bi ga študentje slikali, se ji je Andrej javno uprl.

„Zakaj naj slikam tabornika? Jaz bi raje slikal kozo.“

„Kaj pa je narobe, Andrej?“ ga je vprašala gospa Gordon, očitno presenečena nad njegovim nenadnim izbruhom.

„Sem sem prišel, da bi se učil moderne umetnosti, ne pa, da bi slikal aristokratskega sina.“

Drugi učenci so planili v smeh.

„Zakaj nam ne bi rajši pokazal, kaj lahko narediš, namesto da se norčuješ iz mojega poučevanja,“ mu je predlagala gospa Gordon.

Andrej se je poskušal zbrati, da bi ga skavt kakorkoli navdihnil, pa so mu misli postale nekam čudno begave. Tabornik ga je spominjal na gozd. Želez je ubogati navodila gospe Gordon, obenem pa mu je njegov uporniški duh ukazoval, naj riše popolnoma po svoje. Iz navade se je upiral kakršnikoli avtoriteti. Počutil se je kot avtomat, ki ne more nadzorovati svojih misli in jih zbrati v smiselno celoto. Slika, ki jo je narisal na kos lesa, je bila izraz njegove razdrobljene duševnosti. Čisto nič ni bila podobna modelu. Drugi študentje so mislili, da ga je napadla blaznost in ga niso hoteli motiti. Upali so, da se bo spametoval sam.

Ob koncu učne ure je gospa Gordon pogledala Andrejevo sliko in od presenečenja vzdiknila: „To je čudovito, Andrej! Kaj pa predstavlja?“

„Ali ne vidite, da je to drvar?“

„Seveda! Morala bi vedeti,“ je povedala gospa Gordon, ko si je ogledovala figuro, sestavljeno iz najrazličnejšega orodja tako, da je bila deloma podobna človeku, deloma pa robotu. To je bil simbol dobe, ko so rudarji v Britanski Kolumbiji s primitivnim orodjem podirali mogočna drevesa.

„To je kubizem. Kje pa si se navzel tega stila?“

„Pri Picassu,“ jo je Andrej sarkastično zavrnil.

Sošolci so Andreja prosili, naj jim razloži, kako je prišel do ideje za to sliko, a jim ni mogel potešiti radovednosti.

„Ne vem, zakaj sem se odločil za ta stil. Mislim, da je najbolj primeren za ta čas. Nikogar nisem poskušal posnemati, še najmanj pa Picassa. Seveda sem o njem veliko razmišljal in ga poskušal razumeti. Picasso je najbolj skrivnosten človek – za nekatere pravi genij, za druge pa blaznež. Umetniki ga poskušajo posnemati, ne da bi se poglobili v njegovo dušo in ga poskušali razumeti. Picasso je revolucionar, ki slika shizofrenično družbo. On meni, da je treba ponovno pretehtati vso obstoječo umetnost in jo prevrednotiti.“

Študentje, ki so bili navzoči ob rojstvu te slike, so Andreju predlagali, naj pokaže svojo sliko gospodu Playfairu, hamiltonskemu umetniku, katerega moderna umetnost je bila v New Yorku zelo cenjena.

„Ali ti nisem povedal, Andrej, da se boš povzpел v vrh umetnosti?“ je rekel gospod Playfair. „To je prava mojstrovina!“

Andreja je ta nenadni uspeh čudno potrl. To naj bi bil vrh umetnosti – kaj pa sedaj, se je vprašal. Drugim je dokazal, da obvlada moderno umetnost, a o filozofiji moderne umetnosti ni mogel govoriti z nikomer. Nihče ga ni razumel: ne gospa Gordon, ne gospod Playfair. Le kako naj Andrej razloži, da je tehnologija lahko človeštvu hkrati koristna in škodljiva.

Andreja so začeli hvaliti prijatelji, sošolci in ugledni umetniki. Priznanje lokalnih umetnikov naj bi ga navdušilo, mu dokazalo njegov slikarski talent in mu zagotovilo uspeh. Vendar ga je vse to nenavadno potrl. Jezilo ga je, da je bila vseh teh pohval deležna zgolj oblika njegovega dela, ne pa vsebina. Zdelo se mu je, da nihče ne razume njegove filozofije umetnosti. Nihče mu ni dal priznanja za njegov moralni pogled na umetnost. Navdal ga je občutek osamljenosti. Ugotovil je, da je duhovno prerasel svoje slikarske učitelje, ki so bili tehnično mnogo boljši od njega, niso pa imeli vizije, ki jo je on hotel izraziti.

Prijatelji so ga spodbujali, češ da ima možnost za uspeh, morda celo v newyorških galerijah, če bo izrabil priložnost. Svetovali so mu, naj se odloči za en sam slog in tega do konca razvije. Iz njegovih dosedanjih slik je odsevala mešanica različnih stilov, od surrealizma, socialnega realizma pa do kubizma. Galerije pa so raje razstavljale dela, ki so izražala slogovno enotnost.

Andrej ni hotel niti slišati o tem, da bi priredil svoj slog potrebam trga. Slikati je hotel tako, kot mu je narekoval njegov duh. Spoznal je, da nihče ne mara slik, ki obravnavajo kritiko družbenega sistema. Taki cenzuri se Andrej ni hotel podrediti. Le kje je svoboda, s katero se je Amerika tako postavljala, če so umetniki prisiljeni slikati tako, kot jim narekuje tržišče? Umetnik naj

bi bil varuh socialne morale, si je mislil Andrej, ne pa obrtnik, ki bi proizvajal po okusu odjemalcev.

Bolj ko so ga prijatelji spodbujali, bolj si je Andrej pojem uspeha razlagal po svoje. Zdelo se mu je, da v tem kapitalističnem svetu ne bo mogel uresničiti svojega kreativnega poslanstva. Če umetnostni krogi ne sprejmejo slik, ki so se mu zdele najbolj pomembne, potem jim tudi drugih ne bo ponujal. V tej duševni stiski se je odločil, da svojih slik ne bo nikoli prodajal.

Pred leti je ponudil Rudarje za borih petinštirideset dolarjev, pa slike nihče ni hotel kupiti. Zdaj je bil vesel, da slika ni bila prodana. Bog ve, kje bi končala?

Andrej je postal vse bolj osamljen.

Spoznanje, da se umetnik zgrudi od osamljenosti na svoji umetnostni gori, ali pa proda svojo dušo hudiču, ko mu ta pokaže vse bogastvo sveta in mu reče: Vse to ti dam, če padeš predme in me moliš! je pehalo Andreja v obup. Moral je oditi iz mesta, proč od umetnikov, proč od civilizacije, v kraj, kjer bi bil za nekaj časa čisto sam.

V najem je vzel osamljeno kmetijo blizu Brandforta. Najbližji sosed je bil več kot miljo stran, kar je Andreju popolnoma ustrezalo, saj se ni želel z nikomer pogovarjati. V tem malem kraljestvu je bil popolnoma svoboden. Delal je, kar je hotel. Včasih se je počutil kot tisočletni starec, ki je opazoval rast civilizacije od kamene dobe pa do časa, ko so domače živali zamenjali stroji in ko se je človek pripravljajal za polet na Luno. V takih trenutkih se je želel vrniti k materi naravi kot skesan otrok, ki se je nehote ločil od vsega, kar mu je bilo nekoč ljubo. V takih trenutkih se mu niti obleči ni dalo. Nag in neobrit je hodil po svojem rajskem vrtu, kjer so včasih rasle žlahtne vrtnice. Če le ne bi jedel od drevesa spoznanja!

Andrej je večkrat pomislil, koliko lažje bi mu bilo življenje, če bi se bil poročil in se posvetil družini in obdelovanju domače zemlje, namesto da se je odselil v obljubljeno deželo, kjer imata še mleko in med grenak priokus.

V tej samoti je Andrej veliko razmišljal o življenju. Lastno telo se mu je zdelo kot stara razpadajoča kmečka hiša, ki je ni nihče popravljajal. Njegov duh je bil kot polje, kjer je bil včasih čudovit vrt, porasel z vrtnicami. Od rajskega vrta je ostalo v tej plodni zemlji samo še nekaj divjih vrtnic. Andrej je pomislil, da bi obnovil in popravil hišo, da bi ponovno zasadil vrtnice in jih prodajal cvetličarnam, pa mu je nazadnje prišlo na misel, da bi napravil dobro kupčijo, če bi ljudem zemljo prodajal. Prodaja prsti je bila dokaj donosen posel.

V nekaj letih je Andrej čisto pozabil na umetnost. Spet se je počutil kot močan kmečki fant, pripravljen, da se ponovno spopade s civiliziranim svetom.

X.

Jeseni 1958 se je Andrej vrnil v Hamilton, trdno odločen, da spremeni način svojega življenja, tako da bi imel vsaj na stara leta nekaj duševnega miru. Najel si je manjše stanovanje, ki mu je obenem služilo kot sedež njegovega obrtnega podjetja Stritof Painting and Decorating. Zavestno se je izogibal umetnostnim galerijam, stare prijatelje je srečal le redko. Chrystalova sta se medtem preselila na Škotsko in tudi nekateri drugi njegovi znanci so zapustili Hamilton.

Posel mu je kar dobro cvetel. Z dvema, tremi delavci je lahko razporejal pleskarska dela tako, kot je ustrezalo njegovemu počutju in nihče ni opazil, kakšen čudak je. Če je bil dobre volje, je prišel na delo in z delavci pleskal. Kadar so mu po mislih blodile druge stvari, se niti pokazal ni. Na vprašanje, zakaj ga ni bilo na delo, je dajal čudne odgovore, kot *bil sem v knjižnici, doma sem bral časopis, bil sem pri prijatelju* . . . Njegovemu pomočniku Tonetu Mikoliču, ki je pravkar prišel iz Slovenije, se je zdelo čudno, da slovenski poslovnež prebije toliko časa v knjižnici, a se Andreja ni upal vznemirjati z dodatnimi vprašanji.

„Naslednjih nekaj dni bomo vsi delali zastonj. Slovcu, ki ima bolno ženo, bomo preuredili hišo,“ je Andrej nekega dne oznanil delavcem.

„To me spominja na delavske brigade,“ je pripomnil Tone. „Ali veš, da so mladinci v Jugoslaviji s prostovoljnim delom zgradili cesto skozi vso državo?“

Andrej je bil zadovoljen, da je naletel na mladega fanta, ki je bil pripravljen storiti nekaj lepega za sočloveka.

Tone sicer ni bil preveč navdušen za prostovoljno delo v času, ko ni imel niti enega dolarja, a je vseeno prišel na delo. Ko se je opoldne pokazal na delu tudi Andrej, ga je Tone zabavljivo pozdravil:

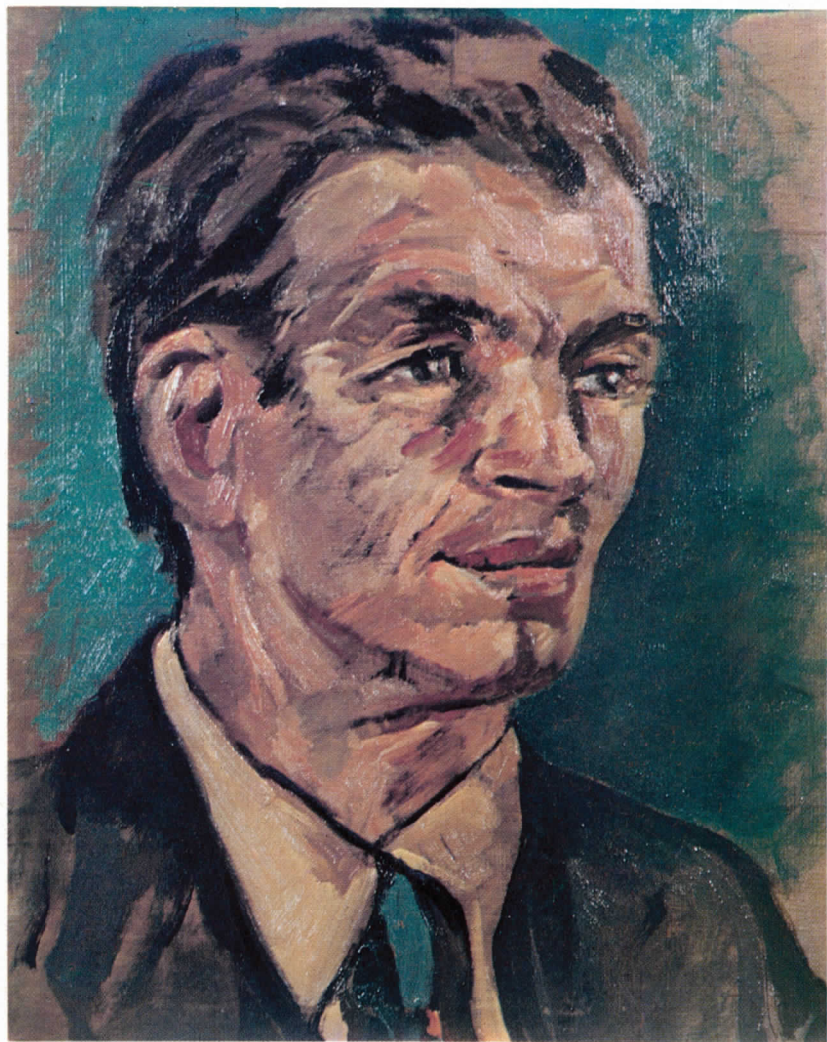
„Andrej, ti se pa res obnašaš kot pravi šef.“

„Jaz raje slikam druge stvari,“ mu je odvrnil Andrej.

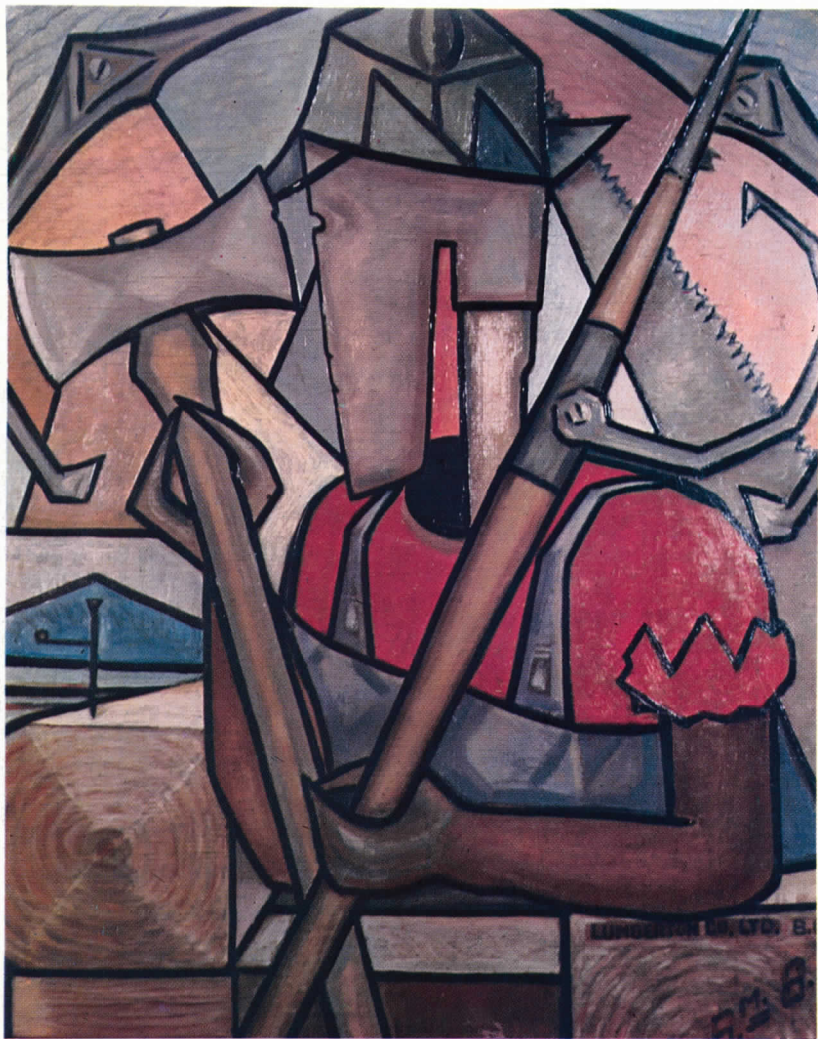
Tone ni več drezal vanj. Še nekaj tednov je delal pri Andreju, potem pa se je odselil v Sudbury, kjer je INCO odpiral nov rudnik niklja.

Andrej je sprevidel, da ne spada v slovensko družbo. Prva generacija povojnih priseljencev je živela v svojem getu,

Druga skupina povojnih priseljencev, ki so sem prišli za delom, se je Andreju posmehovala, češ da ni kaj prida umetnik, če s svojimi slikami nič

Andrej Štritof: Avtoportret

Drvar

Trije godci

Podivjani bik

Metamorfoza

Prvi sneg

Indijanec

Rudarji

ne zasluži. Saj vendar naivni ameriški bogataši pokupijo vsako packarijo. Če Andrej ne more uspeti, mora biti nekaj narobe z njim, so si mislili.

V naslednjih desetih letih je Andrej poskušal živeti normalno življenje, toda bil je vse preveč čustveno razvnet, da bi se mu to posrečilo popolnoma. Vse pogosteje je iskal tolažbo za depresije, ki so ga mučile, v pijači. Pleskarska obrt mu je prinašala komaj za golo preživljanje.

Da bi sam razvozlal svoje čudno počutje, je Andrej začel prebirati medicinske knjige, še zlasti s področja psihologije. Rad bi razumel psihologijo umetnosti. Žal o tej temi v knjižnici ni bilo kaj dosti gradiva.

Nekega zimskega dne leta 1970, ko je sedel v knjižnici ob kupu življenjepisov slavnih umetnikov, se mu je približal mlad fant:

„Ste vi morda umetnik?“

„Mislim, da sem. Zakaj te zanima?“

„Ker sem tudi jaz umetnik.“

„Kaj pa slikaš?“

„Kar mi naročijo. Za kar me plačajo.“

„Potem sploh nisi umetnik.“

Kričanje je prekinil mladi Kitajec, študent na McMasterski univerzi.

„Ne spominjam se, da bi vas kdaj videl v umetnostnih krogih,“ je rekel Andreju novi znanec.

„Pred desetimi leti sem večkrat razstavljal v Hamiltonski umetnostni galeriji.“

„To je zelo zanimivo. Rad bi videl vaše slike.“

Andrej ga je povabil v svoje stanovanje, kjer sta potem pozno v noč razpravljala o umetnosti. Ta pogovor je v Andreju ponovno sprožil slikarsko žilico, še zlasti, ker ga je njegov novi prijatelj povabil v klub Zola, kjer so se zbirali mladi umetniki.

Skupina mladih umetnikov v tem klubu je bila čisto drugačna od Andrejeve stare umetniške družbe. Sestavljali so jo povečini študentje in nekaj mladih učiteljev, ki so se počutili v tedanji družbi nekam izgubljene, kot piščeta brez koklje. Hoteli so nekaj narediti v hipijevskem duhu. S svojo umetnostjo so hoteli svetu nekaj povedati, a niso vedeli, kako.

„Zelo me veseli, da ste me povabili medse,“ je rekel Andrej. „Vidim, da ste vsi zagnani idealisti. Današnja družba rabi take ljudi, kot ste vi. Na žalost so na vaših ramenih obtičale vse napake vaših predhodnikov. Vi boste morali najti način za preusmeritev umetnosti, ki jo je kapitalistični sistem že čisto popačil. Vi ste graditelji bodočnosti in nikdar ne pozabite tega. Umetniško snovanje je najbolj sveta dolžnost v službi človeštva. Umetnik mora biti najbolj pravičen človek na svetu. Ne sme prodajati svojega prepričanja, a se tudi ne sme preveč poveličevati pred drugimi ljudmi. Umetnik, ki izraža samo svoje osebno čudaštvo, sploh ni umetnik, ampak nevrotik, ki svojo lastno blaznost prenaša na druge ljudi. Umetnik mora biti individualist, obenem pa mora zajeti in izražati univerzalnost. Središče vse univerzalnosti,

kakor tudi individualnosti pa je Bog. Bog kraljuje v umetnosti. Vsaj tako bi moralo biti.“

Na koncu govora so Andreju vsi navdušeno zaploskali.

Tisti večer je Andrej spoznal Billa Powella, prijaznega mladega fanta, ki je na akademiji poučeval umetnost.

„Čestitam, Andrej,“ je rekel Bill. „Presenečen sem nad vašimi mislimi o umetnosti. Vidim, da veste o umetnosti veliko več kot jaz. Rad bi se z vami kaj več porazgovoril. Bi lahko pogledali moje slike in mi povedali, kaj mislite o njih?“

„Z veseljem,“ je rekel Andrej, „toda jaz nisem umetnostni kritik.“

Nekaj dni pozneje je Bill obiskal Andreja v njegovem stanovanju. S seboj je prinesel nekaj svojih slik.

„Zakaj si slikal golo žensko?“ je bilo Andrejevo prvo vprašanje, ko je pogledal Billove slike. „Zakaj si rabil te depresivne barve?“

„To je sedaj v modi. Picasso rabi veliko modre in črne barve.“

„Ti nisi Picasso. Ti bi moral slikati tisto, kar ustreza tebi, ne pa tistega, kar je v modi. Svoja lastna čustva moraš prenesti na platno. Ne moreš posnemati čustev in idej drugih umetnikov. Usvarjati moraš iz svoje lastne zavesti. Najprej moraš razumeti sebe in svoj odnos do sveta, če hočeš ustvariti kaj pomembnega. Cilj moderne umetnosti je, da raziskuje vse, kar ljudje navadno sprejmejo za resničnost. Stvari niso vedno take, kot jih vidi naš razum. S spemembami v naši zavesti se znane stalne oblike z lahkoto spremenijo . . . V našem času ni treba več trdno zaspati, da se potopimo v svet sanj. Fantaziramo lahko kadarkoli. Umetnost je vedno imela svoje poslanstvo. V primitivnih časih si je človek izdelal maske in druge predmete, ki naj bi bili vir magične moči in naj bi posredovali med človekom in sovražnimi silami v naravi. Ti predmeti so človeku pomagali premagati strah in so mu dajali napotke za prihodnost. Slikarstvo ni samo estetska dejavnost, pač pa je vrsta magije, ki daje obliko našim čustvom in željam.“

Ura je bila že več kot polnoč, Andrej pa je še kar govoril:

„Če hočeš biti dober slikar, si ne prizadevaj posnemati Picassa, pač pa ga poskušaj razumeti. Poskušaj zajeti sporočilo, ki nam ga je posredoval Picasso s svojimi slikami, in kot odgovor na njegove slike sporoči drugim, kaj si zvedel od drugih umetnikov. Vsaka umetnina je namreč izraz umetnikovega razumevanja resničnosti, kot jo on zazna v svoji zavesti. Slikarska umetnost temelji na domišljiji, ki jo vzbuja zunanja resničnost. Če je končna podoba dobra, služi kot most med srcem in duševnostjo umetnika in med srcem in duševnostjo gledalca, ki mu slika omogoči novo razumevanje sveta.“

Umetnost je harmonija. Harmonija je analogija nasprotij. Obstaja razlika med študijem tehnike in med ustvarjalnostjo. V šolah učijo tehnične veščine slikanja, medtem ko na ustvarjalnost pogosto pozabljajo. Brez pravega nadzorstva se bo učenec težko izpopolnil v ustvarjalnosti, če ni posebej nagnjen k umetnosti.“

Med govorom se je Andrej obnašal, kot da govori pred polno učilnico študentov. Zunaj se je že začelo daniti, ko je sklenil svoj monolog in ponovno pogledal Billove slike.

„Tehnično ta slika ni tako slaba, samo nič ne pove. Vedeti moraš, *kako* in *zakaj* slikaš. Nikoli ne boš kaj prida umetnik, če ne boš znal odgovoriti na ti dve vprašanji. Dolga in osamljena pot, ki vodi v razumevanje umetnosti. Ne bi ti je priporočal. Mlad si in zdrav, prizadeven in razumevajoč. Dober si z ljudmi — izrabi svoj talent na drugačen način!“

Govoril mu je, kot navadno oče govori svojemu sinu. Opozarjal ga je na neprijetne in škodljive stranske učinke ustvarjalnosti.

„Ne znam ti razložiti, toda verjemi mi, zate bi bilo bolje, da odpreš galerijo in prodajaš slike drugih umetnikov.“

Bill tega ni razumel. Sprva je bil razočaran, ko pa je še enkrat premislil, kaj mu je Andrej povedal o trpljenju umetnikov, je spoznal, da ga je Andrej hotel obvarovati težke poti v samouničenje. Je bilo prizadevanje za popolnost — želja, da bi vse vedel, vse razumel in vse spremenil — res vredno, da žrtvuje za te svoje ideale svoje zdravje in osebno srečo? Bill ni hotel vse svoje življenje loviti zvezd, kot je to počel Andrej. Hotel je uživati v svojem delu. S svojim optimizmom in humorjem je hotel pomagati ljudem, namesto da bi do onemoglosti razmišljal o preteklosti in prihodnosti.

Bill ni bil popolnoma prepričan, kaj hoče doseči v življenju, ko je vzel v najem staro hišo na ulici Avgusta. Andrej mu jo je pomagal obnoviti in preurediti v galerijo. In bil je prvi slikar, ki je razstavljal v galeriji Billa Powella.

V družbi mladih umetnikov se je Andreju porodila želja, da bi ponovno začel slikati. Našel si je prostorno svetlo stanovanje nad restavracijo na ulici King, ki ga je uporabljal tudi za atelje.

Bil je vroč poleten dan, ko je Andrej barval okna dnevne sobe. V takem zatohlem, soparnem vremenu je navadno hodil po svojem stanovanju v kratkem kopalnem ogrinjalu, danes pa je še to odvrigel, ker ga ni hotel zamazati z barvo. Nemoteno je barval okenske okvire, dokler ni nekdo potrkal na vrata.

„Samo trenutek,“ je odvrnil Andrej in si nataknil hlače.

„Aretirani ste zaradi neprimerne razkazovanja,“ je resno povedal policaj, ko je Andrej odprl vrata.

„Ali morda nisem solidno oblečen?“

„Sedaj ste, toda . . .“

„Kadar sem sam v svojem stanovanju, lahko hodim okrog tudi nag, če hočem. Toliko olike pa že imam. da sem med ljudmi primerno oblečen. Ni vam treba vohuniti za mano.“

„Nisem vohunil za vami. Nekdo me je poklical, ker vas je skozi okno videl v stanovanju golega. Ljudje na pločniku so se zgražali.“

„Nič neolikanega nisem počel. Nikogar nisem izzival. Samo okna sem barval. Jaz sem pošten, delaven človek, ne pa seksualni perverznej.“

Policaj se je razgledal po stanovanju, da bi bolje spoznal tega čudaka. Ni vedel, ali naj ga odpelje v zapor ali na psihiatrični oddelek v bolnišnico. Andrej se mu je zdel popolnoma zdrav in nenevaren, po drugi strani pa si je mislil, da znajo vsi psihopati previdno skrivati svojo pravo naravo.

„Praviš, da si umetnik?“ je policaj poskušal preveriti njegovo prisebnost. „Lahko to kdo potrdi?“

„Seveda. Bill Powell, sin hamiltonskega župana, vam lahko pove, da nisem psihopat.“

Policaj je takoj poklical Billa Powella in ga vprašal, kakšen človek je Andrej.

„On je izjemen človek. Je sicer čisto normalen, samo včasih pozabi, da ni sam na svetu, še zlasti, kadar je zatopljen v svoje delo. Takrat ne vidi in ne sliši nikogar okrog sebe, in verjetno se tudi ne zaveda, da ga drugi vidijo.“

Po pogovoru z Billom je policaj posvaril Andreja: „Če se še kdaj dogodi kaj takega, vas bom moral odpeljati na policijsko postajo. Veste, zakon je zakon.“

Tako je Andrej spoznal, da je njegova svoboda omejena. Celo v svojem lastnem stanovanju ni smel početi, kar bi sam hotel. Postalo ga je sram, da so ga neznani ljudje na ulici imeli za norca. Moral bi se zavedati, kako nizko je bilo okno dnevne sobe. Moral bi opaziti ljudi, kako so strmeli vanj, preden ga je na to opozoril policaj. Spoznanje, da sam sebi ne more več zaupati, ga je grozno potrlo.

Kot vedno, kadar je izgubil oblast nad samim seboj, si je Andrej tudi tokrat poskušal utopiti svojo žalost v pijači. Nikjer drugje namreč ni mogel dobiti tolažbe, ker je vedel, da ga nihče ne razume.

Odkar je leta 1968 Trudeau postal ministrski predsednik, so se Kanadčani začeli veliko bolj zavedati svoje identitete. Priseljenci niso bili več zaznamovani kot *pritepenci* ali *zelenci*, pač pa so bili v multikulturni kanadski družbi priznani in spoštovani. Kanada je finančno pomagala priseljencem, da so se čimprej prilagodili novemu načinu življenja in se naučili angleščine, obenem pa je istočasno podpirala prizadevanje različnih narodnostnih skupin za ohranitev njihove kulturne dediščine.

Andrej je bil vesel teh sprememb, obenem pa mu je bilo hudo, ker so zanj prišle mnoge prepozno. V štiridesetletnem prizadevanju, da bi se prilagodil življenju v Kanadi, si je nabral toliko grenkobe, da mu je uničila vse upanje v prihodnost. Bolj je sovražil zahodni kapitalistični sistem, bolj je idealiziral domovino. Bolj ko je čutil, da so se njegovemu ustvarjalnemu prizadevanju v Kanadi posmehovali in ga podcenjevali, bolj si je zamišljal, s kakšnim veseljem bi slovenske galerije razstavile njegove slike, saj je končno socialistični sistem temeljil na socialni morali – na filozofiji, ki so jo propagirali pesniki in pisatelji. Prepričan je bil, da bi bila njegova umetnostna načela v domovini spoštovana.

XI.

Andrej se je počutil dokaj čudno, ko se je poleti leta 1970, po petinštiridesetih letih bivanja v Kanadi, prvič vračal na dopust v domovino. Če ga ne bi nagovoril prijatelj Joe Starešinič, še tedaj ne bi zbral dovolj poguma za to potovanje.

„Počutim se, kot da nisem več Slovenec,“ se je skušal izgovarjati. „Le malokdaj imam priložnost, da govorim slovensko. Bojim se, da se tam ne bom znal prav vesti. Vse mi bo tuje, še celo moj lasten brat. Ne bi ga rad osramotil.“

„Ne bodi tak natančnež, Andrej,“ ga je pregovarjal Joe. „Vse bo v redu. Vem, da bo tvoj brat zelo ponosen nate. Ne pozabi vzeti s seboj svojih slik.“

„Rad bi šel tja oblečen kot Indijanec,“ je rekel Andrej. „Da jim pokažem, da sem tudi Kanadčan.“

„To je odlična misel,“ se je strinjal Joe.

Tako sta s prijateljem skupaj odpotovala na nekajtedenski dopust.

Na zagrebškem letališču je Andreja pričakal brat France z družino.

„Pozdravljen, Andrej!“ ga je nagovoril France.

„Hallo, France!“ mu je odvrnil Andrej in ga objemaje potrepljal po rami. „To je torej Andrejček. Imaš zelo lepega sina . . . in Ana je še veliko lepša kot na fotografiji. Tako sem vesel, da imaš tako lepo družino.“

Od veselja sta se oba brata zjokala.

Med vožnjo proti Ljubljani je bil Andrej presenečen, ko je videl, koliko novih hiš je bilo sezidanih ob avtocesti. Bil je čas žetve in po njivah ni bilo veliko konjev, ne volov, niti žanjic in košcev. Stroji so prevzeli težko kmečko delo.

„Vidim, da ste se zelo modernizirali,“ se je čudil Andrej.

„Tudi mi poskušamo dohajati tehnologijo.“

Pogovarjala sta se o dobrih starih časih in o spremembah, ki jih je prinesel novi socialni sistem.

Andrej je sprva govoril zelo počasi, ker je moral sproti prevajati svoje misli iz angleščine. Po nekaj dneh pa je že lahko mislil v svojem materinem jeziku, čeprav je še vedno rabil precej tujih besed, za katere ni našel primerne slovenskega izraza.

„Kaj si pa ti počel vsa ta leta?“ je vprašal France, ko mu je Andrej nekega dne razkazoval fotografije svojih slik.

„Največ sem se ukvarjal z umetnostjo. Opravljal sem seveda tudi druga dela, da sem se preživljal.“

„Tudi jaz slikam,“ je sramežljivo povedal France. „To je nekaj mojih slik,“ je pokazal nekaj pokrajinskih slik, ki so visele na steni.

Za trenutek sta oba utihnila, potem pa je France nenadoma zamenjal temo pogovora.

„Zakaj nisi prišel na obisk že takoj po vojni, kot si obljubil? Mati te je strašno želela videti.“

„Ne sprašuj me tega. O tem raje ne govorim.“

„Mati te je resnično ljubila. Še celo na smrtni postelji je povpraševala po tebi.“

„Bolje, da me ne spominjaš na to.“

„Kakor želiš. Sem pač mislil, da te bo vsaj pogovor o njej pobotal z njo. Vsaj sedaj bi ji lahko odpustil, ko je ni več.“

„Preveč sem trpel, da bi odpustil in pozabil. Bog ve, kako drugačno bi bilo moje življenje, če . . .“

„Saj vendar nisi tako nesrečen.“

„Kot umetnik sem najsrečnejši človek na svetu, toda . . .“

„Toda ti misliš, da moraš trpeti, če ne, nisi srečen. Ti naravnost uživaš v duševnih mukah.“

„Res ne razumeš tega? Kako pa ti lahko sploh slikaš, če ne čutiš tako?“

„Jaz slikam za razvedrilo,“ je odvrnil France. „Najraje slikam pokrajino. Slikanje me pomirja.“

„Kaj pa ti veš o umetnosti?“

„Več niti nočem vedeti. Nočem brskati po preteklosti, da bi bil bolj ustvarjalen. Še takrat, ko mi spomini sami privrejo na dan, je razmišljanje o preteklosti zame boleče.“

„Verjetno je od mene res sebično, da razpravljava o tem. Povej mi raje, France, kako si ti živel vsa ta leta. Slišal sem, da si bil med vojno ranjen.“

Rane niso bile tako hude. Najbolj grozno mi je bilo takrat, ko sem gledal smrti v oči in se spraševal: če jaz ne ubijem njega, bo on ubil mene. Biti ali ne biti! To je najbolj grozen občutek v vojni. Res, da se danes pogosto govori, kako srčno so se vojaki borili in kako hrabro so umirali. Kadar te navda smrten strah, ti ne preostane drugega, kot da se hrabro boriš za svoje življenje.“

Ko se je Andrej naslednji dan sprehajal po Ljubljani, se je čudil amerikanizirani podobi mesta: mladi fantje v oprijetih kavbojkah in dekleta v mini krilih so nosili v rokah tranzistorje in kasetofone, zaljubljenici so se v parkih ob glasbi Beatlov in Rolling Stonesov objemali in ljubkovali, na velikih neonskih napisih so se bohotila angleška imena slovenskih tovarn in podjetij in po trgovinah je bilo na pretek uvoženega blaga . . .

Še vedno je bilo dovolj stvari, ki so dajale Ljubljani starinski videz: stari ljubljanski grad, Mestni trg z znamenitim magistratom, baročna stolnica svetega Nikolaja, Robbov vodnjak, postavljen leta 1751, štirje zeleni bronasti

zmaji, ki so stražili Zmajski most, Tromostovje s spomenikom največjega slovenskega pesnika Franceta Prešerna in s tremi mostovi preko reke Ljubljanice, tržnica, kjer so kmečke ženice v pisanih rutah in črnih predpasnikih prodajale sadje, zelenjavo in ročne izdelke . . . Stare cerkve, knjižnice, muzeji in spomeniki so še vedno krasili Ljubljano. V povojnem času je bilo sezidanih še veliko modernih stavb in stanovanjskih stolpnic, galerij in muzejev ter spomenikov v čast narodnim herojem. Znamenita gostilna Stari Tišler, kjer je Andrej pred odhodom v Kanado s prijatelji popil liter vina, je še stala na istem mestu, kot da se je čas ni dotaknil.

Predmestja je čas veliko bolj spremenil. Kjer so bile včasih vasi, so sedaj stale tovarne in vrstne hiše.

Slovenke, ki so se preselile iz vasi v mesto, so obdržale staro tradicijo in so na oknih in balkonih ponosno razkazovale nageljne in geranje.

Prvega julija sta Andrej in njegov prijatelj Joe Starešinič v znamenitem hotelu Lev slavila Kanadski dan. Po prijetni večerji s sorodniki si je Andrej v veselje gostov oblekel indijansko narodno nošo. Kot *indijanski poglavar* je bil deležen pozornosti vseh gostov. Po večerji je tako oblečen odšel s svojo družbo na sprehod na ljubljanski grad, za njim pa se je vila procesija radovedne otročadi.

„Andrej, pridi naslednjo nedeljo k nam,“ ga je povabil prijatelj, preden so se razšli. „Moj oče bi te zelo rad videl.“

„Zagotovo pridem, če me bo le France utegnil pripeljati,“ mu je odvrnil Andrej.

„Pričakovali te bomo. Ne pozabi prinesiti s seboj indijanske noše!“

V nedeljo so Starešiničevi sorodniki v Metliki pripravili pravo pojedino. Ker v hiši ni bilo dovolj prostora, so zunaj pod kozolcem pripravili omizje za številne goste. Postregli so jim s pečenim odojkom in z ocvrtimi kurami, z različnimi solatami, domačim kruhom in okusno orehovo potico. Metliška črnina je goste razvnela, tako da je med njimi zavladalo pravo slovesno vzdušje. Prepevali so stare ljudske pesmi in napitnice, medtem ko je poln kozarec vina romal od gosta do gosta.

Proti večeru, ko se je družba že začela razhajati, je Joe povabil Andreja, naj gre z njim še na drugo pojedino. „Moj daljni sorodnik je imel danes novo mašo. Iz spoštovanja moram iti k njim, vsaj za pol ure. Bi šel tudi ti z mano? “

„Za tako svečano priložnost nisem dovolj dobro oblečen,“ je ugovarjal Andrej. „Hočeš, da se oblečem v Indijanca? “

„Zakaj pa ne? “ mu je resno odvrnil Joe.

Andrej je bil ravno dovolj potrjen, da je bil pripravljen za norčijo.

Otroci so se zgrnili okoli Andreja, kot da bi bil Pierre Brice iz filma *Winnetou*. Še celo novomašnika je pogled na Indijanca razveselil.

„So bili takšni Indijanci, ki jih je opisoval škof Baraga? “ je zanimalo mladega duhovnika. „Imate tudi vi stike z Indijanci? “

„Ne preveč,“ je odvrnil Andrej. „Živijo sicer v rezervatu nedaleč stran od mene, toda držijo se bolj zase. Pred letom sem se čisto po naključju spoznal z indijansko princeso Almo Green, ko je v knjigarni podpisovala svojo knjigo Prepovedan glas. Ona mi je potem tudi preskrbela to indijansko oblačilo. V svoji knjigi govori o tragični usodi Indijanke in o razočaranju Indijancev nad krščanstvom, ki jim je vsililo vrednote belega sveta, in spletkami priseljencev, s pomočjo katerih so od Indijancev pridobili zemljo. Alma Green je poskušala razložiti belemu človeku, kako Indijanci mislijo, kaj častijo in v kaj verujejo.“

„Škof Baraga, ki je bil včasih kaplan tu v Metliki in je pozneje deloval kot misijonar v Ameriki, je napisal tudi knjigo o življenju in vedenju Indijancev. Ste že kdaj slišali za Barago? “

„Slišal sem, da poteka proces za njegovo beatifikacijo, nisem pa imel priložnosti, da bi prebral kakšno njegovo knjigo, ali da bi obiskal Sault Sainte Marie, kjer je bilo središče njegovega misijonskega delovanja. Ko sem bil še mlajši in sem živel v severnem Ontariu, še nisem vedel za Barago. Sedaj, ko sem star, pa nerad vozim tako daleč. Indijanci so od Baragovih dni doživeli velike spremembe.“

Alma Green mi je potožila, da so od belcev prišle med Indijance številne nadloge – alkoholizem, nezdravo življenje, splavi . . . Mnogi Indijanci, ki so sprejeli vero priseljencev, so bili pozneje razočarani, ko so spoznali, da tudi belci v svoji veri niso dosledni. Ob nedeljah brbrajo molitve, drugače pa živijo nemoralno in nimajo nobenega spoštovanja do Stvarnika, vse svoje sile usmerjajo zgolj na to, da bi si nagrabili čimveč bogastva. Povprečen Kanadčan ve veliko več o Italijanih, Portugalcih, Židih in Poljaki kot o Indijancih.“

Mladi duhovniki so z zanimanjem poslušali Andrejevo pripoved o Indijancih, o njegovem slikanju in o življenju v Kanadi.

Andrej je bil presenečen, da so se duhovniki in semenišniki tako sproščeno pogovarjali z njim. Celotno vzdušje je bilo popolnoma drugačno kot pred šestdesetimi leti, ko je njegov stric Tone slavil novo mašo.

Zdaj se je Andrej živo spominjal tistega dogodka iz svojega otroštva. Nekaj dni za tem, ko mu je sosed povedal, da se bo stric Tone poročil s cerkvijo, sta prišli iz Ljubljane dve gosposki ženski, da bi nadzorovali peko. Ko je prišel veliki dan, so si vsi člani Štriftofove družine naredili nova praznična oblačila in odšli v cerkev. Vse je bilo tako resno in skrivnostno.

„Kaj je bilo s stricem Tonetom? “ je Andrej vprašal brata, ko sta se vračala v Ljubljano.

„Nekaj časa je služboval kot kaplan na Koroškem. Ker je bil zaveden Slovenec, so ga nemčurji obdolžili ne vem česa . . . Bog ve, kaj bi naredili z njim, če ga ne bi Slovenci zakopanega v gnojnem vozu pretihotapili čez mejo? Potem je vsa leta župnikoval nekje na Dolenjskem.“

„Večkrat sem se spraševal, kakšen človek je bil? “

„Kakor sem jaz slišal, je bil dober duhovnik. Ljudje so ga imeli zelo radi, ker ni bil ošaben in gospodovalen. Živel je kot drugi vaščani in ne kot gospod.“

„Kaj pa med vojno? je bil na strani domobrancev? “

„Nikoli! Bolj je bil na strani partizanov. Na skrivaj jim je veliko pomagal.“

„To me pa veseli.“

„Ta tvoj prijatelj Joe je videti zelo dober človek,“ je France poskušal spremeniti pogovor.

„Poznava se še iz vojnih časov. Njegov oče je bil predsednik Lige kanadskih Slovencev v Hamiltonu. Pozneje se je vrnil v domovino, Joe pa je prevzel državno službo v Ottawi. Kdor ima državno službo v Kanadi, je gospod.“

„Tukaj imamo vsi državne službe, samo da vsi ne živimo kot gospodje. Načelno smo seveda vsi enaki – tovariši, v praksi pa to ne drži. O tem seveda nihče ne govori.“

France si je vzel dva tedna dopusta, da je Andreju razkazal Slovenijo. Toliko je bilo stvari, ki jih je Andrej želel videti in spoznati, stvari, ki ga verjetno ne bi nikoli zanimale, če se ne bi preselil v Kanado.

V neki gostilni je France naletel na starega prijatelja in ga je ponosno predstavil Andreju:

„Andrej, to je moj prijatelj Borut. Med vojno sva se skupaj borila.“

„Vesel sem, da vas lahko spoznam,“ je rekel Andrej in mu ponudil roko.

„To je torej tvoj slavni brat – slikar iz Kanade,“ je Borut rekel Francetu.

„Sedimo za tisto mizo v kotu,“ je predlagal France.

„Kaj bomo pa pili? “ je vprašal Francetov prijatelj in hitro dodal: „Že vem. Ta dogodek moramo proslaviti s pristnim kanadskim viskijem. Trikrat Canadian Club,“ je zaklical natakariči.

Takoj so bili postreženi, čeprav so nekateri drugi gostje že celo uro čakali, da jim natakariča pripravi račun.

„Včasih je pa le dobro, če poznaš ljudi,“ je Borut opozoril Andreja na svoj privilegiran položaj v tej gostilni.

Ko so spraznili kozarce, se je Andrej ponudil, da plača za liter vina.

„Vino je za kmeta, ali ne, France? “ je ošabno rekel Borut. „Izpijmo raje še en viski!“

Andrej je bil zatopljen v svoje razmišljanje, ko ga je Borut nagovoril:

„France mi je povedal, da si v Kanadi priznan slikar. Kako gredo v promet tvoje slike? Imaš svojega agenta? “

„Svojih slik ne prodajam,“ je odvrnil Andrej. „To je prostitucija. Ameriška umetnost je največja prostitutka. Agenti proizvajajo umetnike na tekočem traku, samo to niso pravi umetniki. Pravi umetnik mora vedeti, kako in zakaj slika. Tam je Bog, ki je skrivnost ustvarjalnosti. Bog kraljuje v

umetnosti. Pravi umetniki nikoli ne obogatijo. Pravi umetniki iščejo Boga, dokler ga ne najdejo . . . In Bog je pravičen . . . Umetnik, ki ne pozna Boga, sploh ni umetnik. Njegovo delo ni nič vredno, čeprav mu za njegove packarije plačajo milijone.“

Tako razvnet je Andrej celo uro govoril o umetnosti, naglas, kot da bi bil plačan, da predava gostilniškim gostom.

Francetu je bilo zelo nerodno, ko je v navzočnosti sodelavcev poslušal bratov govor o Bogu. Jugoslovanski komunisti so bili namreč prepričani, da Boga ni. Da ne bi žalili vladajočega razreda, so se tudi katoličani počasi privadili, da so v družbi Boga izločevali iz svojega besednjaka, še zlasti v prostorih, kjer je razpelo na steni zamenjala Titova slika.

„Andrej, kako pa ti je všeč tu?“ je Borut načel debato o bolj prijetni temi.

„Ne morem nič reči. Nisem se še kaj dosti razgledal. Iz tega, kar sem videl, pa sklepam, da so ljudje postali pohlepni in ošabni. Živite kot Amerikanci in se ne zavedate, da boste nekoč še drago plačevali za to. Prodali ste se Ameriki in mislite, da boste tako čez noč postali Amerikanci. To ne gre tako.“

„Nikomur se nismo prodali. Naša država je neodvisna. Za nobeno ceno se ne odrečemo svobodi, ki smo si jo priborili s tolikšnimi žrtvami,“ je rekel France.

„Vi še ne veste, kaj je svoboda. Gospodarsko ste tako odvisni od Amerike, da vas le-ta lahko izbriše z zemljevida Evrope, če samo z mezincem pomiga. Ste se že kdaj vprašali, kakšna bi bila vaša svoboda brez ameriških posojil? Amerika ni tako nesebična in dobrosrčna, kot si mislite. Kot miši ste padli v njeno mišnico. Dokler je še kaj sira v mišnici, vas ne skrbi za prihodnost. Šele ko boste poglodalí ves sir, boste ugotovili, kakšno napako ste naredili. Takrat pa bo prepozno. Slovenci ste postali preveč ošabni. Vsak hoče samo lahko delo. Nihče več noče ostati na kmetiji in kmečko delo je zasmehovano kot nekaj nevrednega in sramotnega, medtem ko slovenske ženske pečejo kruh iz ameriške pšenice. Slovenci se bojite krampa kot vrag križa. Še celo trgovski ali natakarski poklic je pri vas zasmehovan.“

„To potrjuje, da smo civiliziran evropski narod,“ je pripomnil Borut. „Ne kot naši južni bratje, ki se kar stepejo za to, kdo bo v Sloveniji jarke kopal. Zakaj pa jim ne bi prepustili težkega dela? Naši ljudje gredo raje v Nemčijo, Švico in ne vem še kam.“

„Ta gospodarska politika se vam bo nekega dne še bridko maščevala.“

„Kaj če bi šli domov?“ je predlagal France, da bi se rešil iz zadrege.

Doma France ni več mogel krotiti svoje jeze.

„Zdelo se je, da si naravnost užival, ko si me sramotil. Nobenega spoštovanja nimaš do mojih prijateljev, ne do našega družbenega sistema. Mislim sem, da si drugačen. Vsa tista pisma, ki si mi jih pisal . . . verjetno je bilo vse laž. Zate ni nikjer prav, ne tu in ne tam. Obnašaš se, kot da bi samo

ti vse vedel, kot da smo vsi drugi naivni butci. Če me misliš še kdaj sramotiti in poniževati pred mojimi prijatelji, se bova pomenila drugače . . .“

Naslednjih nekaj dni se je France ogibal brata, kolikor se je le mogel.

„Ne ženi si tega k srcu,“ je Ana tolažila Andreja. „Še iz vojnih časov Franceta občasno pograbi taka jeza.“

Andrej si je poskušal predstavljati, kako grozno se je moral njegov brat počutiti. Najprej se je odpovedal katoliški veri – potem ko je videl, kako so tudi kristjani pobijali ljudi v imenu vere in Boga. Kako pa naj bi še verjel v Boga po vsem tistem, kar je videl v vojni? Navdušeno je sprejel novo vero – vero v človeka, prepričan, da so ljudje dovolj civilizirani, da lahko brez božje pomoči živijo po načelih bratstva in enakopravnosti.

France je zadnjih nekaj dni premišljeval o teh istih stvareh, ko je sam v gozdu nabiral gobe. Vedel je, da ima Andrej prav, a mu je zameril, da je to pred vsemi naglas povedal. Ko je prišel domov, se je France opravičil Andreju za vse nesramne besede, ki mu jih je bil zmetal v obraz.

„Na! Vzemi to, da se boš branil pred ameriški gangsterji. Mogoče življenje v Ameriki res ni tako čudovito, kot sem mislil. Iz filmov si človek dobi popolnoma drugačno podobo.“

„Kaj pa je to?“ je preplašeno vprašal Andrej.

„Pištola. Prava je. Med vojno sem jo zaplenil nemškemu vojaku.“

„To pištolo je nosil človek, ki si ga ti ubil?“

„Nisem ga ubil. Lahko bi ga, a ga nisem. Tako me je prosil, naj se usmilim vsaj njegovih otrok . . .“

„Si ga potem še kdaj videl?“

„Pred leti me je obiskal z družino. Pokazal sem mu njegovo pištolo. Ne vem, zakaj sem jo vsa ta leta hranil. Zdaj vem, da se lahko ločim od nje. Vzemi jo s seboj v Kanado!“

„France, jaz se ne borim s pištolo! Moje slike so moje orožje, zato jih bogataši nočejo kupovati. S svojimi slikami se borim za revne in zatirane ljudi. Dokler bom revež, kot so oni, mi ne grozi nobena nevarnost. Gangsterji napadajo samo bogataše in tiste, ki si služijo denar na nepošten način. Verjemi mi, takih je v Ameriki veliko. Isto se bo zgodilo tu, če boste posnemali Ameriko. Ljudje bodo zasovražili komuniste zaradi tistih, ki izrabljajo svoj položaj in mečejo slabo luč na vse člane partije. Verjamem, da je delavsko samoupravljanje pravičen sistem, če bi le bili ljudje pošteni. Tako pa je načelo enakopravnosti samo na papirju, medtem ko v praksi postajajo komunisti kapitalisti, ki sproti spreminjajo zakone, kakor ustreza njihovim potrebam.“

France se je nazadnje moral strinjati z Andrejem. Če je bil on pošten komunist, to še ni pomenilo, da so bili vsi člani partije pošteni. Kot nekdanji borec se je France res povzdignil na direktorsko mesto v majhnem državnem podjetju, vendar je še vedno živel v najetem stanovanju v Ljubljani. Še vedno je bil brez vikenda na morju, pa tudi osebnega šoferja ni imel, da bi ga vozil okrog v družbenem vozilu . . .

Razočaran se je Andrej po štirih tednih vrnil v Kanado. Šele tedaj je občutil neizmerno depresijo. Spoznanje, da umetnost v Sloveniji nima več nobene moralne podlage, ga je močno razočaralo. Prepričan je namreč bil, da imajo Slovenci najbolj čisto umetnost na svetu. Sedaj mu je bilo popolnoma jasno, da sodobni slovenski umetniki ustvarjajo za potrebe trga in v okviru ustaljenega ideološkega sistema. Bolj ambiciozni mladi umetniki so se oprijeli moderne ameriške umetnosti, da bi dosegli mednarodno priznanje.

Andrejeve slike niso zanimale nikogar v domovini. Še celo novinarja Dela, ki je nekaj napisal o njem, so bolj zanimale Andrejeve življenjske dogodivščine kot njegove slike.

XII.

Po vrnitvi iz domovine se je Andrej počutil, kot da bi se mu njegova steklena palača zdrobila na koščke. Drugje kot v domovini njegova ustvarjalna domišljija ni mogla iskati zatočišča. Andrejevo upanje v zemeljski raj je zbledelo, kajti spoznal je, da ne bo nikoli uresničeno. Dokler bodo vera, umetnost in politika podvrženi korupciji, bo ideja o zemeljskem raju le utopija. Počutil se je tako sam in nebogljjen. Zavedal se je, da sam ne more ničesar spremeniti. Na svetu je bilo toliko krivic, a se jim ni nihče upiral. Ljudje so živeli iz dneva v dan, kot da jih prav nič ne skrbi za jutri. Znanstveniki so si prizadevali, da bi proizvedli več dobrin, več energije, več orožja... Andrej je spoznal, da znanost prerašča človeški razum kot Frankensteinova pošast. Najbolj strašna pa je bila neprestana bojazen, da bo zaradi napetosti med Vzhodom in Zahodom v nuklearni vojni uničena vsa zemeljska obla. Znanost je pripeljala svet v tako zmedo, da ni bilo nobene možnosti za rešitev. Le kaj lahko nepoznan umetnik, kot je bil Andrej, stori v tem težkem času? Govoriti proti znanosti in tehnologiji bi bilo isto, kot govoriti proti Bogu. Ob preučevanju stare grške mitologije je Andrej spoznal, da so Amerikanci razdrobili Boga na nešteto manjših božanstev. Apollo, bog znanosti, je že popeljal človeka na Luno. Afrodita – boginja lepote, je imela svoj prestol v Hollywoodu. Atena – boginja modrosti, naj bi v New Yorku kontrolirala umetnost. Vsa Amerika je slavila bakhovski festival, kot da se je čas popolnoma ustavil.

Andreju se je zdelo, da so se Amerikanci oprijeli Aristotelovega boga, ki je nekakšen samozavestni duh, tako popoln, da mu ni treba nikoli nič narediti; ki nima nobene želje, ne volje in ne cilja; ki je tako popoln, da ga ni mogoče izpopolniti. Njegovo edino delo je premišljevanje o bistvu stvari – in ker je on bistvo vseh stvari, pač premišljuje o sebi. Ubogi aristotelški bog! je pomislil Andrej. Ubogi ameriški umetniki, ki slavijo tega boga!

Andrej je izrazil vso svojo jezo, vse svoje razočaranje nad znanostjo in tehnologijo v abstraktni sliki, ki je prikazovala, kako čudna, brezlična pošast napada konja. Še sam se ni zavedal vse magične moči te slike, dokler mu niso po naključju na neki razstavi obesili slike narobe in gledalci tega sploh niso opazili. Andrej se je še sam čudil, kako mu je uspelo upodobiti dobro in slabo stran tehnologije in umetnosti na eni sami sliki.

Andreju se je zdelo, da je Podivjana zver njegova najboljša slika. Z njo se je hotel upreti družbi in vsemu svetu, ki je temeljil na znanosti in napačnih

moralnih načelih. To svoje razumevanje je Andrej ovekovečil na platnu in potem mu ni bilo več mar, kaj se bo zgodilo z njim ali s svetom. V svoji depresiji in obupu je večkrat segel po steklenici viskija. Pijača mu je pomagala, da je pozabil na svoje skrbi in bojazni, ki so mu bile sicer vedno v mislih. Osamil se je od tistih nekaj prijateljev, ki jih je imel v Hamiltonu. Televizija mu je postala edina družica. Včasih je po cele dneve poležaval na kavču pred televizijo s steklenico viskija v roki. Ob takih trenutkih se mu je čas čisto ustavil. Tudi slikati ni mogel. Še tistih umetniških in zgodovinskih knjig, ki jih je prinesel iz Jugoslavije, ni mogel brati. Rad bi umrl, a se ga je še celo smrt izogibala. Njegovi izbruhi jeze so sedaj veljali televizijskemu sprejemniku. Kadar je slišal slabo novico, je navadno vanj zalučal prazno steklenico.

Aprila leta 1973 je zvedel za Picassovo smrt. Ta dogodek je na Andrejevo depresijo vplival čudno. Kot da bi se prebudil iz duševne smrti, se je Andrej zbral in začel ponovno slikati — divje pokrajine, surrealistična tihožitja in grozljive portrete. Prijateljem je celo povedal, da ga je obiskal Picassov duh.

Novica o Andrejevem ponovnem zanimanju za slikanje se je hitro razširila po hamiltonskih umetnostnih krogih. V reviji Arts and Facts je Michael Gowling napisal o Andreju celo stran dolg članek. Andrejeva umetnost je bila ponovno odkrita in ocenjena. Njegov revolucionarni umetniški duh je bil sedaj pohvaljen in spoštovan. Novinar je bil še zlasti navdušen nad filozofijo Andrejeve umetnosti. Z Andrejem sta hitro postala dobra prijatelja. Na žalost pa je Michael kmalu za tem odpotoval v Južno Ameriko. Iz Kolumbije mu je pisal zanimivo pismo, ki ga je sklenil takole:

To pismo, prijatelj, ti pišem, da ti izkažem svojo ljubezen. Poznam te le kratek čas, pa se mi zdi, da sva prijatelja že celo večnost. Prepričan sem, da drug drugega močno spoštujeva. Upam, da se ne bova nikoli razšla, pač pa bova skupaj gojila medsebojno razumevanje in skupno ideologijo. Še naprej bova delila najino ljubezen do življenja in branila ljubezen in svobodo. Upam, da se bova drug od drugega učila — ti, učen, preizkušen in zaupen, in jaz, mladosten, ukaželjen in eksperimentalen.

Tvoj tovariš in brat Michael Gowling

Andreja je Michaelovo pismo močno ganilo. Sprevidel je, kako močno ga je potrebovala mlada generacija umetnikov, ki se je znašla odrezana od korenin in je drzno iskala smisel in cilj življenja.

Ameriška mladina je imela dovolj materialnih stvari, a ni imela dosti upanja za prihodnost, ne čiste predstave o resnici, ker je bila ideja resnice preoblikovana tako, da je ustrezala ameriški imperialistični miselnosti. To je bil čas nesmiselne vietnamske vojne, verskega fanatizma, ki so ga propagirali televizijski pridigarji, in politične korupcije, ki jo je razkrila afera Watergate.

Andrej je bil vesel, da ga je vsaj nekaj mladih umetnikov hotelo poslušati in preučevati njegove ideje. Končno je njegovo seme le našlo plodna tla.

Andrej je imel še toliko stvari, ki bi jih rad povedal svetu. Nič več ni imel časa za lenarjenje in popivanje.

Razstava v galeriji Billa Powela mu je omogočila, da so si njegove slike ogledali pravi ljudje.

Avgusta leta 1973 je Dave McFadden, eden najvidnejših hamiltonskih pesnikov, v časopisu *Hamilton Spectator* napisal zanimiv članek o Andreju z naslovom *Zbogom Picasso – hello Stritof*. Andrej sicer ni bil toliko užaljen, ker je Mc Fadden omenil Andrejevo pijančevanje, pač pa ga je razjezilo avtorjevo ugibanje o ceni Andrejevih slik. Andrej svojih slik ni namerno držal sam zase, da bi umetno dvignil ceno, prav tako si ni prizadeval za zemeljsko slavo, kot je to namigoval pisec članka, ki je popolnoma napačno razlagal Andrejev citat: „Če človek živi za ideale trpečih umetnikov in nikomur nič žalega ne stori, če poskuša biti kar se da dober in ne hrepeni samo po denarju in materialnih dobrinah, potem utegnejo biti njegove slike pomembne za prihodnje generacije in lahko postanejo narodni zaklad, dragocenejši od zlata.“

Poleti 1973 je Andrej prejel povabilo, naj sodeluje na slikarski razstavi Festivala prijateljstva v Gore Parku. Tam je spoznal Slovenko, ki je v časopisu prebrala članek o njem in ga želela spoznati tudi osebno.

„Tako sem vesela, da imam končno priložnost, da vas osebno spoznam,“ mu je povedala gospa Žonta, „toliko sem že slišala in brala o vas, zato bi želela videti še vaše slike.“

„Danes razstavljam le nekaj slik, toda če vas zanima, me lahko obiščete na domu, pa vam bom pokazal še druge slike.“

Nekaj tednov pozneje je gospa Žonta obiskala Andreja v njegovem novem stanovanju v domu upokoencev na Hamiltonskem griču. Gospa Žonta je bila preprosta, sočutna ženska in je potrpežljivo poslušala Andreja, ki ji je cele ure razlagal zapletene stvari o umetnosti.

„To je moja najboljša slika,“ je rekel Andrej in pokazal na čudno figuro, ki ni bila videti ne ženska in ne roža. „To je Metamorfoza. Ta slika bo nekoč še lepega denarja vredna. Kritiki jo primerjajo s Picassovimi slikami.“

„Bi mi to sliko prodali? Koliko pa hočete zanjo?“

„Takega denarja nimate, da bi lahko kupili to sliko.“

Gospa Žonta je bila zelo razočarana. Je bila slika res tako dragocena? Andrej je ni niti vprašal, koliko bi bila pripravljena plačati zanjo.

„Zame je prodaja slik kot prostitucija. Bi vi prodali svoje otroke? Moje slike so vse, kar imam. To so moji otroci.“

Gospa Žonta se je Andrej, ki je brez prijateljev in sorodnikov osamljen preživelj svoja stara leta, močno zasmilil. Ko je videla, kako vesel je bil tega, da se je lahko z njo po domače pogovoril, mu je obljubila, da ga bo kmalu spet obiskala.

Tako je gospa Žonta začela obiskovati Andreja. Prinašala mu je različne dobrote, od domače juhe do potice in drugih sladkarij.

Andreja je njena pozornost močno ganila. Ni mogel prehvaliti njene potice. Te sladice v Kanadi že dolgo ni jedel, ker je preveč komplicirana, da bi jo sam pekel. Še juhe si navadno ni sam kuhal. Živel je večinoma ob konzervirani hrani ter ob sadju in zelenjavi.

Andrej ji je bil resnično hvaležen za njeno pozornost. Čeprav je bil pri svojih petinsedemdesetih letih še krepak mož, se mu je poznalo, da pogrēša slovensko druŹbo. S starostjo so mu privreli na dan boleči mladostni spomini. Vesel je bil, da je končno našel nekoga, s komer se je lahko pogovarjal o teh stvareh. Med razgovorom se je večkrat razneŹil in je jokal kot otrok, spet drugič je kričal in preklinjal, kot da sovraŹi ves svet.

Iz sočutja in iz naklonjenosti do rojaka ga je gospa Źonta obiskovala po nekajkrat na leto, na Zahvalni dan pa ga je običajno povabila domov na večerjo.

Andrej se ji je za njeno dobroto oddolŹil tako, da ji je poklonil vrsto svojih slik. Zdelo se mu je, da bo prav ona znala ceniti njegove slike.

XIII.

Proti koncu 1974. leta je Andrej srečal umetnostnega kritika in zgodovinarja, ki je imel podobno mnenje o umetnosti kot on. Barry Lord, bivši urednik revije Arts Canada, umetnostni kritik pri časopisu Toronto Star in direktor narodne galerije (National Arts Gallery), je obiskal Hamilton v okviru promocije svoje najnovejše knjige Zgodovina kanadskega slikarstva. Za Andreja je bil pogovor s tem navdušenim mladeničem enkratno doživetje.

Lord je poleg estetskega in dekorativnega vidika umetnost razumeval tudi kot socialno in politično dejavnost. Kot član Kanadskega osvobodilnega gibanja (Canadian Liberation Movement) je odklanjal slike, ki so služile zgolj interesom meščanske družbe. Zavzemal se je za neodvisno kanadsko miselnost. V svoji knjigi je postavil jasno ločnico med pravo kanadsko umetnostjo in tisto, ki je služila zgolj kolonialističnim voditeljem Francije, Anglije in v dvajsetem stoletju – Amerike. Zanj je najboljša kanadska umetnost tista, ki ponazarja prizadevanje delovnih ljudi za svobodo in dostojanstvo. Najbolj ceni Emily Carr, ki je vztrajno upodabljala kulturo kanadskih prvotnih prebivalcev. Med živečimi umetniki v svojem delu razpravlja o znanih umetnikih, kot sta Greg Curnoe in John Boyle, pa tudi o neznanih slikarjih, kot sta Jan Wyers in William Panko.

„Žal mi je, da te nisem spoznal prej, preden sem napisal to knjigo,“ je rekel Andreju, ko je videl sliko Rudarji.

Andrej je vse dotlej čutil, da ga njegovo prepričanje o moralnem imperativu umetnosti potiska ob rob. Zdaj pa je srečal človeka z akademsko izobrazbo, ki je odklanjal umetnost zaradi umetnosti v prepričanju, da je vloga umetnosti v vsakodnevem življenju. Njuna pogleda na umetnost pa nista bila povsem enaka. Lord ni govoril o duhovni razsežnosti umetnosti, ki je bila tako pomembna za Andreja.

Potem ko je bil v Rodni grudi objavljen članek o Andreju, ga je nekega dne obiskala mlada Slovenka, ki si je želela ogledati njegove slike. V kupu skic je našla nenavaden linorez.

„Kdaj pa ste to naslikali?“ je pokazala na črno-bel portret Tita.

„Med vojno. Že takrat sem vedel, da bo Tito nekoč velik človek. Medtem ko je kralj Peter zbežal v London, je Tito ostal s svojim ljudstvom. Bil je neodvisen mislec in se je po vojni postavil po robu Rusom in Amerikancem. Pomisli, kako ga danes ves svet spoštuje. Na njegovo pobudo je bilo

ustanovljeno gibanje neuvrščениh, ki omogoča majhnim revnim narodom, da se uveljavijo v svetu.“

„To se mi pa kar nekam čudno zdi. Večina ljudi, ki sem jih doslej srečala v Kanadi, se boji, ali pa noče izreči besede pohvale o Titu. Jaz osebno ga zelo spoštujem. Rojena sem bila po vojni in zato ne morem soditi, kdo je bil kriv za bratomorno vojno v naši domovini. Samo to vem, da je življenje v Jugoslaviji zdaj mnogo boljše, kot je bilo pred vojno, še zlasti za revne ljudi. Država je poskrbela za stanovanja, brezplačno zdravstvo in šolstvo, za starostne pokojnine . . . Ljudje se počutijo varne in preskrbljene.“

„Tito je karizmatičen voditelj. Celo protikomunisti ga občudujejo.“

„Zdi se mi zelo zanimivo, da ste vi njegovo veličino slutili že pred tridesetimi leti. Mislim, da bi bil Tito zelo vesel, če bi mu ob obisku v Kanadi podarili ta linorez.“

„To bo državni obisk. Nihče ne bo mogel do njega. Kanadska policija ga bo strogo varovala, še zlasti zato, ker pričakujejo proteste političnih emigrantov. Nemogoče bi mi bilo priti do njega.“

„Jugoslovanski konzulat bi mu lahko sliko izročil v vašem imenu.“

„Jaz sem že star in ne morem hoditi na konzulat. Še po vizo ne morem tja.“

„Če želite, bom jaz uredila, da Tito dobi vašo sliko. Kar meni prepustite to skrb.“

Na žalost ni bilo dovolj časa za izročitev Andrejevega darila Titu ob njegovem obisku v Torontu. Andrej je že skoraj pozabil na vso stvar, ko je nekega dne dobil uradno zahvalo iz Titovega kabineta v Beogradu.

Andrej je bil v domu upokojencev zelo osamljen in potr. Tudi slikati ni več mogel. Vsak dan je redno odšel na sprehod v trgovino, da je tam lahko brezplačno na hitro prelistal jutranji časopis. Po televiziji je najraje gledal poročila. V zadnjem času je zgolj iz radovednosti sledil programu televizijskih evangelistov. Še najbolj pa se je zamotil z branjem knjig, ki so ga skoraj povsem zasvojile. Ob obisku v Jugoslaviji si je nakupil vrsto knjig, ki jih je zdaj mrzlično prebiral. V iskanju svojega porekla je v duhu poromal v zgodovino, prek dveh svetovnih vojn do začetkov krščanstva in predkrščanske dobe. Spotoma se je ustavil v devetnajstem stoletju, ko je Napoleon poskušal oživeti Ilirijo. S pomočjo knjig se je seznanil z reformacijskim gibanjem, ki je Slovence prineslo prvi prevod Biblije in prve slovenske knjige. Prevezel ga je opis starega slovanskega običaja, po katerem so od šestega stoletja naprej na Koroškem ustoličevali slovenske vojvode in kneze. To je bil eden prvih znanih sistemov demokracije v svetu. S pomočjo knjig se je Andrej seznanil s slovanskima misijonarjema sv. Cirilom in Metodom iz Soluna, ki sta pred tisočletjem postavila temelje slovanske abecede.

Z novim zanimanjem je prebiral, kako so se Slovani v šestem stoletju naselili na ozemlju današnje Slovenije. Andrej si je prej zamišljal, da so

prvotni prebivalci na tem ozemlju preprosto izginili, ali pa, da so se pridružili Keltom, ki so živeli v Angliji in Franciji. Potem ko je zadnjih petdeset let opazoval, kako so se priseljenci naseljevali v Kanado, mu je bilo bolj jasno, kako poteka proces asimilacije. Zavedal se je, da kultura staronaseljencev na ozemlju Slovenije ni kar tako izginila, pač pa se je verjetno stopila s kulturo novonaseljencev, kajti po naravi ljudje ohranijo vrednote in običaje, ki jih je vredno ohraniti. Začel je razmišljati, da morda bogata slovenska kultura vsebuje ne samo slovanske, pač pa tudi keltske prvine. Iz predсловanske dobe so ostali mnogi običaji in zgodbe, ki so se v obliki pravljič prenašale iz roda v rod. Je kralj Artulija isti kot kralj Arthur, ki ga opevajo britanske legende? Je okrogla miza kralja Matjaža ista kot slavna mitična okrogla miza v Camelotu? Je mogoče, da imajo Slovenci skupno prazgodovinsko dediščino z Britanci?

Andrejeva domišljija je kar prekipevala, ko je izvedel, da je bil rimski cesar Konstantin, ki mu pripisujejo zasluge za pokristjanjenje rimskega imperija, rojen v Sisku, na ozemlju današnje Jugoslavije. Sv. Hieronim, eden prvih cerkvenih očetov, je bil rojen komaj kakih sto kilometrov od Andrejeve rojstne vasi. Ta cerkveni mož je v četrtem stoletju napovedal propad rimskega cesarstva in krvave boje na ozemlju tedanje Ilirije. Njegova prerokba se je tudi uresničila, ko se je leta 395 Rimsko cesarstvo razdelilo na Vzhodno in Zahodno. Šele zdaj je Andrej razumel, zakaj sta si Amerika in Sovjetska zveza razdelili pokroviteljstvo nad Jugoslavijo in zakaj si je Tiro tako prizadeval, da bi zgradil most med Vzhodom in Zahodom. Andreju se je zdelo, da ima Jugoslavija v svetu posebno poslanstvo — preprečiti hladno vojno med Vzhodom in Zahodom, preden bo sovraštvo med svetovnjima velesilama prekipelo v globalno katastrofo.

Poleg zgodovine je Andreja zanimala tudi mitologija in lingvistika. V bogatih slovenskih običajih je prepoznal stare keltske tradicije: kult herojev, oboževanje dreves, pesmi v obliki ljudskih balad. V ustaljenih krščanskih običajih so se skrivali tudi močni slovanski vplivi. V globoki vdanosti Mariji, Materi Božji, je Andrej prepoznal antično češčenje slovanskih boginj Žive in Vesne.

Z vsemi temi novimi spoznanji je Andrej ponovno poskušal analizirati moderno umetnost. Zdelo se mu je, da se je umetnost razvila do najvišje stopnje, od koder ni več poti naprej. Nazaj k preprostosti se mu je zdela edina možna pot. V umetnosti se je dogajal velik preobrat. To ga je spominjalo na Michaela, ki mu je v pismu iz Kolumbije omenil umetnino, sestavljeno iz črk, ki jih je moč brati hkrati z leve na desno in z desne na levo. Na misel mu je prišel citat iz Svetega pisma, kjer je bil omenjen simbol zveri. Andrejevi možgani so začeli delovati kot računalnik. Zdelo se mu je, kot da mu nekdo vstavlja ideje in besede v njegove misli. Vse se mu je zdelo kot neka čudna igra besed.

„God — dog, God — dog . . .“ mu je odmevalo po glavi. Tu je skrivnost mističnega simbola zveri, Bog — pes, je pomislil Andrej. Besede so se mu

zdele polne čudežnih moči, kot njegova slika zveri, ki je bila narobe obrnjeni genij.

Ko je začel mešati angleške in slovenske besede, je postal še bolj ekstatičen. Narečna izgovorjava slovenske besede bog se mu je zdela slična angleški besedi ‚book‘. V Svetem pismu je pisalo, da je beseda, ki je pri Bogu, Bog. Je knjiga Bog? Je umetnost Bog? Verjetno je samo tista umetnost, ki je pri Bogu, Bog. Kot programiran računalnik se je še naprej igral z besedami, ki jih je tokrat poskušal deliti. Prišel je do čudnega razodetja, da je beseda Jezus sestavljena iz slovenske narečne besede „jaz“ in iz angleške besede „us“, ki pomeni drugi sklon osebne zaimka „mi“.

Ta fantazija je Andreja čisto prevzela. Počutil se je, kot da ga je Bog povzdignil v neko višjo obliko eksistence, kjer je vse znano in razumljivo. Citati iz Svetega pisma so mu v luči novega spoznanja odkrivali novo razodetje. Imeni Ljubljana in Slovenija sta se mu zdeli sila pomembni, kot da bi se vse novozavežno svetopisemsko sporočilo vrtelo okoli teh dveh imen. V navalu asociacij se je Andreju vsilil citat iz Nove zaveze: „In temu ljudstvu bom dal to mesto, ki se bo imenovalo ljubljeno mesto . . .“ Emona, predhodnica Ljubljane, je bila zgrajena kot taborišče rimskih vojakov v začetku prvega tisočletja. Ime za Boga je ljubezen, po angleško love. Ta beseda se skriva v besedah Slovenija in človek. Andreja je prevzela čudežna moč besed. Kot omamljen je sedel za mizo in buljil v knjige, ki jih ni mogel več ne brati, ne razumeti.

To je bila za Andreja čisto nova izkušnja, drugačna od ustvarjalnih transov, ki jih je doživljal včasih. Na srečo je bil še toliko priseben, da si ni poskušal z viskijem pomiriti občutka krivde, da je kot Adam užival prepovedane sadove od drevesa spoznanja. Kaj vse bi dal, da bi se lahko umiril, da bi se mu misli spet vrile v nekdanje tokove.

Potem ga je po vsem telesu čudno spreletelo. Sam sebe se ni več zavedal. Kot da ga je prevzela nezavedna intelektualna moč, se je počutil duhovno združen s Cankarjem, Prešernom, Van Goghom, Picassom . . . Popolnoma je razumel velike genije in njihova dela. Ne tako, da bi to lahko komu razložil, pač pa na znotraj. Vse Cankarjeve zgodbe je videl v slikah. Prevzel ga je občutek krivde, da si ni dovolj prizadeval, da bi med Slovenci in Kanadčani širil Cankarjevo neizmerno ljubezen do matere, do domovine in do Boga.

Andrej je občutil božjo bližino, njegovo dobroto in pravičnost, kot da bi mu Bog sedel nasproti in mu gledal v dušo. Podzavestno je vzel v roke svinčnik in začel risati. Imel je občutek, da hoče v risbo zajeti celotno človeštvo, celotno vesolje, celo Boga samega.

Ko se je prebudil iz hipnoze, je pred njim na mizi ležala na videz sila enostavna risba. Iz nekaj preprostih črt je bil sestavljen lik ženske, ki v naročju drži otroka. Nobene svečane obleke ni bilo na njej, nobenih barv.

Risba se mu je zdela kot podoba Boga, ki je materina ljubezen – bistvo življenja.

Vedel je, da je njegova roka narisala sliko na kos papirja, pa vendar je bil prepričan, da si njegovi možgani ne bi mogli izmisliti nekaj tako edinstvenega.

To je bila Andrejeva zadnja izvirna risba.

XIV.

Ob praznovanju stoletnice Cankarjevega rojstva je Andrej razstavljal svoje slike v domu Vzajemne podporne zveze Bled, v Beamsvillu pri Hamiltonu. Tu je ponovno srečal Toneta.

„Zdaj šele vidim, kaj ti najraje slikaš,“ ga je nagovoril Tone.

„Se morda midva poznavata?“

„Pred dvajsetimi leti sem delal pri tebi. Od takrat se nisi čisto nič spremenil. Še vedno si videti tak, kot si bil.“

„Tone, si to res ti? Kje si bil vsa ta leta?“

„Po vsej Ameriki. Največ v Chicagu.“

„Kaj pa te je prineslo nazaj?“

„Tam nisem mogel več zdržati. Ljudje so tukaj veliko bolj prijazni, zrak je tu bolj čist . . . in bolj varno je tu . . . Pa seveda – vsi moji sorodniki so tu. Človek se naveliča živeti v tuji deželi čisto sam.“

„To ti rad verjamem. Obišči me kdaj na Hamilton Mountain.“

Ko se je Tone leta 1981 preselil v okolico mesta Niagara Falls, je Andreja pogosto obiskal. Često ga je vzel s seboj na slovenske piknike in koncerte. Andrej se je čudil napredku Slovencev. Ko je prišel v Kanado on, so se kot osamljene ptice srečevali po slovanskih gostilnah v Britanski Kolumbiji, zdaj pa se srečujejo v svojih lastnih domovih, ki so zrastle kot gobe po dežju po vsej Kanadi, pa po slovenskih cerkvah v Torontu, Hamiltonu in Winnipegu. Število slovenskih priseljencev in njihovih potomcev je naraslo na kakih 60.000. Kar lepo število za tako majhen narod.

Malo pred Božičem leta 1981 je Radijski klub Slovenski večer organiziral razstavo del slovenskih slikarjev, ki ustvarjajo v Kanadi. Moj brat Tone je predlagal, da povabimo tudi Andreja Štritofa. Ob tej priložnosti sem prvič osebno spoznala Andreja. K nam je prišel že na predvečer razstave.

Presenetila me je njegova atletska postava, ki si jo je zgolj po zaslugi redne telovadbe obdržal vse do visokih let. Lase in kratko pristrižene brke je imel popolnoma bele, tako da je bil videti kot kak pravljичni modrijan. Sprva se mi je zdel molčeč in skoraj pretirano prijazen, potem pa se je le počasi privadil, da me ni več klical gospa. Govoril je počasi in v lepi slovenščini.

Pogovor je nanesel na umetnost. Tedaj pa je Andrej hitro prevzel besedo, mi pa smo ga lahko le osuplo poslušali in mu tu pa tam kaj pritrčili.

Pređen je šel spat, je vse svoje slike razstavil po sobi, kot da bi ga bilo strah spati na tuji postelji.

Poleg Andreja sta razstavljala svoje slike tudi Zora Forlani in Janko Čadež. Andrejeve slike so bile nekaj čisto posebnega, tako po vsebini kot po stilu. Naših ljudi njegove umetnine niso preveč zanimale, razen slike Trije godci, ki je zaradi živih barv in zaradi tematike, ki je Slovencem pri srcu, pritegnila pozornost obiskovalcev.

Andrej je bil neizmerno srečen, da je svoje slike lahko pokazal rojakom v Torontu. Zvečer od samega razburjenja dolgo ni mogel zaspati.

„V umetnosti kraljuje Bog,“ mi je razlagal, ko sva sama sedela v dnevni sobi pozno v noč. „Aškerc je rekel: ‚Ne verjemite v bogove, ki vam jih oznanjajo preroki. Vaš Bog je vaš um, vaš razum, vaše srce . . .‘ Bog je ustvarjalna sila, ki poustvarja in transcendirata. Jaz sem iskal Boga in ga nisem našel v teoloških dogmah, ne na univerzi. Bog ne visi na stenah cerkva in ne uči na umetnostnih akademijah. Bog je inspiracija, ki je navzoča v vsakem človeku. Tiste religiozne slike iz preteklosti niso več primerne za današnjo dobo. Portreti svetnikov in mučencev niti malo niso podobe trpečih ljudi. Svetniki na slikah so videti, kot da bi pravkar prišli iz frizerskega salona. Tako upodabljanje svetnikov je v popolnem nasprotju s svetopisemskim izročilom, ki poudarja lepoto duše.“

Andrej se je tako razvnel, da me ni pustil do besede.

„Kaj je lepota?“ je nadaljeval. „Lepota je sublimacija. Umetnik naj ne bi slikal lepih stvari – njegove slike naj bodo te lepe stvari, ki bodo pri ljudeh vzbudile občutek notranje lepote. V današnji dobi si umetniki prizadevajo, da bi izluščili bistvo stvari. Ponazoriti hočejo duhovno lepoto – trpljenje Kristusa in mučencev. Ves tisti kič v cerkvah je stvar preteklosti.“

„Andrej, kdaj pa ste bili nazadnje v cerkvi?“ sem ga vprašala.

„Ne spominjam se več, kdaj sem nazadnje videl cerkev od znotraj.“

„Potem ne veste, da so po drugem vatikanskem koncilu cerkve čisto poenostavili. Zdaj jih krasi le še nekaj osnovnih stvari – križ in kakšna moderna slika ali kip. V cerkveni umetnosti ni nič več poudarjena telesna lepota.“

Andrej mi je komaj verjel. Ni si mogel predstavljati cerkve brez kičaste umetnosti.

Tako sem tudi sama začela razmišljati, zakaj je prišlo do tistih velikih sprememb v cerkveni umetnosti. Pozorno sem ga poslušala, ko mi je razlagal stvari o umetnosti, ki me nikoli prej niso zanimale. Po mizi je razgrnil fotografije svojih slik in mi začel razlagati vsako sliko posebej.

„Ta slika je Prvi sneg,“ je pokazal na fotografijo pokrajinske slike. Grobe poteze rjave in zelene barve so se zlivale v valovito spomladansko pokrajino, ki so jo še tu pa tam pokrivala krpe snega. Slika me je močno spominjala na slog Skupine sedmih.

„Je to vaša najboljša slika?“

„Sam nisem prepričan v to, toda kritiki mislijo tako. Oni pač ocenjujejo

po kanadskem standardu in ta slika zadovoljuje okus Skupine sedmih. Povečuje kanadske gozdove in gibanje v naravi.“

„Preprostost te slike me močno spominja na Emily Carr.“

„Če hočeš moje mnenje, potem ti povem, da so zame slike Skupine sedmih preveč enostavne. Ne povejo veliko. Poglej mojega Drvarja – koliko sporočil je v tej sliki!“

„Mislim, da mora imeti človek veliko domišljije, da lahko razume to sliko.“

„To je kubizem, vendar slika ni tako razdrobljena in zapletena, kot so Picassova dela.“

„Meni so bolj všeč realistične slike, kot na primer Indijanec.“

„Moji prijateljici, gospe Žonta, pa je najbolj všeč tale,“ je Andrej pokazal na sliko, ki je spominjala na žensko in rožo hkrati.

„Kaj pa predstavlja?“

„To je nadrealizem. Tej sliki pravim Metamorfoza.“

„Kaj pa je metamorfoza?“

„Ne morem ti povedati točno. Je neke vrste transformacija.“

„Kakšna transformacija?“

„Še vedno pojejo v slovenskih cerkvah tisto pesem Lepa si, lepa si, roža Marija?“

„Da. Ta pesem verjetno ne bo nikoli zamrla. Kaj pa ima ta pesem skupnega s to sliko?“

„Verjetno veš, da so sv. Terezijo, enega največjih krščanskih mistikov, klicali Mala Cvetka.“

„Seveda. Saj so me starši imenovali po njej.“

„Zakaj pa te stvari lahko sprejmeš brez ugovaranja?“ me je Andrej vprašal, da bi me opozoril na logiko svoje surrealistične slike.

„Slikovno si stvari zamišljam veliko težje. Če bi komu rekli, da je to slika Marije ali sv. Terezije, bi vam prav gotovo rekel, da ste nori. Mogoče bi lahko koga prepričali, da je to Vesna, slovanska boginja pomladi. Verjetno je v človeški naravi, da prilagaja stvari človeški obliki. Toda v nasprotno smer ne gre. To je verjetno cena višja civilizacije. Ljudje se oddaljujemo od rastlinskega in živalskega sveta. Človeka primerjamo z rastlinami samo v primeru, ko je na smrt bolan. Kadar je nezavesten in priključen na cevke in aparate, pravimo, da samo še vegetira.“

„Pa si rekla, da ta slika nima pravega pomena,“ me je prekinil Andrej. „Vidiš, kako zanimivo se da razmišljati ob njej.“

„Nisem rekla, da slika ni lepa in zanimiva. Rekla sem, da je ne bi marala v moji hiši, ker pač spada v galerijo, kjer jo lahko vidi veliko ljudi.“

„Prav to sem hotel slišati!“

„Resno mislim. Skoraj vse vaše slike so preveč zahtevne, da bi si z njimi krasili hiše. Ne bi rada po cele dneve gledala Rudarjev. Misel na trpeče ljudi bi me navdajala z depresijo. Če bi kar naprej buljila v Podivjano zver, bi se mi zmešalo. To so slike, ki se človeku vtisnejo v spomin, če jih vidi samo za

trenutek. Večina slik ima moč, da človeka spodbudi k razmišljanju, da bi dojel skrivnostno sporočilo.“

„Imaš prav. Prave umetnosti ne more ocenjevati poklicni kritik. Prava umetnost govori iz srca in duše umetnika srcu in duši gledalca. Toda vmes mora biti neko skupno zanimanje, ki sproži razmišljanje.“

„Tako razumem umetnost tudi jaz. Jaz bi kupila kvečjemu Drvarja, ker ima pomen za mojega moža. On namreč dela z lesom in bi si sliko lahko obesil v svoji pisarni, kjer bi si jo lahko ogledali ljudje s podobnim zanimanjem. Ne bi pa je obesila v dnevno sobo, tudi če mi jo daste zastonj.“

„Spoštujem tvojo odkritost,“ je rekel Andrej.

„Kaj pa nameravate narediti z vašimi slikami?“

„To so moji otroci. To je edina stvar, kar imam. Moram jih imeti pri sebi. To je moja posmrtnost.“

„Vaši otroci so zdaj že po dvajset, trideset let stari, pa vam niso še ničesar prinesli. Če bodo viseli samo v vašem stanovanju, ne bodo mogli opraviti svojega poslanstva. Kaj pa bo z njimi, ko boste umrli?“

„Ljudje iz Ottawé bodo iskali moje slike. Navadno se zgodi tako, da postane umetnik iskan in slaven šele po smrti. Poglejte Emily Carr ali Picassa.“

„Vi niste Emily Carr, še manj pa Picasso. Doslej niste prodali še nobene slike in tudi kaj dosti se niste potrudili, da bi vaše slike razstavili na pravih krajih, kjer bi jih ljudje lahko videli. Kako morete potem pričakovati, da bo kdo drugi storil to za vas po vaši smrti?“

„Ker sem registriran kot kanadski slikar in so moje slike narodno bogastvo.“

„Tako mislite vi. Tista registracija nič ne pomeni. Svoje slike lahko vzamete s seboj v grob — nihče jih ne bo pogrešal. Morali bi jih pokazati kanadski publiki, nekatere bi lahko tudi prodali.“

„Verjetno imaš prav. Ljudje sodijo slike po tem, za kakšno vsoto so bile prodane v galerijah ali na licitacijah. To je še vedno mogoče. Lahko bi se na primer dogovorili, da dam Drvarja na licitacijo in ga tvoj mož kupi po izredno visoki ceni, na primer za petdeset tisoč dolarjev, kar bi mu jaz seveda takoj vrnil. To bi dvignilo cene vsem mojim slikam. Zbiralci umetnosti bi se kar stepli zanje.“

„Čudovit načrt, a žal neizvedljiv. Licitator bi zahteval svojih petdeset odstotkov provizije.“

To je Andreja privedlo nazaj na trda tla.

„Moj pošteni in pravični Bog mi ni dal milijonskega bogastva, dal pa mi je dovolj ponosa in samostojnosti, da lahko s poštenim življenjem izpolnim svoje poslanstvo na zemlji. Prepričan sem, da bom živel do leta 2000. Ni važno, kje bodo razmetane moje kosti, pomembno pa je, kje bo moja duša.“

„Bilo bi res lepo, če bi živeli še dvajset let, toda človek nikoli ne ve, kdaj bo moral zapustiti ta prelepi svet. V vaših letih bi si morali stvari boljše urediti. Kaj pa, če zbolite?“

„V oporoki imam vsa navodila. Gospa Žonta bo iz stanovanja odstranila vse moje stvari, če se mi kaj zgodi, in moj nečak Andrej bo moj edini dedič.“

„Ste kaj posebej uredili za vaše slike?“

„Niti ne.“

„Mislim, da bi bilo potrebno. Kako pa naj sicer gospa Žonta ve, kaj narediti z njimi. Ste kdaj pomislili, da bi jih podarili kaki galeriji? Božidar Jakac je poklonil vso svojo zbirko galeriji v Sloveniji. Tako bi si vsaj zagotovili, da bodo prišle v prave roke.“

„Hvala, da si me spomnila na to. Pisal bom moji svakinji Ani, naj se ona v Sloveniji pozanima, kaj bi se lahko uredilo glede mojih slik.“

Misel na dom ga je čisto raznežila. Jokal je kot otrok, ko mi je pripovedoval o svoji materi, ki je prodala njegovo domačijo, o očetu, ki mu je umrl v rani mladosti, pa o bratu Francetu, ki so ga pred kakim letom pokopali na ljubljanskih Žalah.

Ta stran Andrejeve osebnosti me je navdala z zavestjo, kako hudo je človeku, če je čisto sam v tujem svetu. Od takrat sem ga večkrat povabila za kak dan na naš dom. S sorodniki smo ga pogosto vabili na naša družinska slavlja. Še zlasti je bil vesel, kadar sta ga brat ali sestra povabila v Niagara Falls na češnje. Kot da se mu je v naši družbi nenadoma vrnilo veselje do življenja, je ponovno začel razmišljati o umetnosti. Zaradi slabega vida in tresočih se rok, ni več mogel slikati, čeprav je imel željo, da bi naslikal veliko sliko kralja Matjaža. Navdušeno je načrtoval obisk v domovini, prepričan, da mu bo tam uspelo organizirati samostojno razstavo.

XV.

France je bil že dolgo časa pokopan, ko je Andrej poleti 1984. leta drugič obiskal svojo domovino. Andrejček je bil že srednješolec Andrej, ki je v modernem ansamblu igral ameriške popevke. Ana je bila še vedno tako prijazna in skrbna, kot se jo je Andrej spominjal s prejšnjega obiska. Priskrbeli mu je voznika, da ga je z avtomobilom prevažal po Sloveniji. Skupaj so obiskali vrsto muzejev, galerij in drugih zanimivih stvari. Andrej se je imel čudovito, ni pa mu uspelo urediti ničesar glede svojih slik. Kadarkoli je poskušal s kom govoriti o njih, je sobesednik hitro spremenil temo pogovora. Nihče mu ni hotel naravnost povedati, da se slovenske galerije ne zanimajo za dela neznanega izseljenskega umetnika, ki ni imel nobene samostojne razstave v kaki znani galeriji, za slikarja, katerega slike niso bile na prodaj. V Sloveniji je bilo že dovolj drugih umetnikov, katerih slava se je razširila vse do New Yorka. Kdo naj bi se potem ukvarjal s trmastim starcem, katerega dela niso bila razstavljena nikjer drugje kot v Hamiltonu.

S čudnimi občutki se je Andrej vrnil v Kanado.

„Kako ti je bilo všeč tam?“ ga je vprašal Tone, ko ga je s Pearsonovega letališča peljal domov v Hamilton.

„Veliko se je spremenilo, kot sem že davno predvideval, da se bo. Ljudje niso več tako ošabni. Inflacija je grozna. Cene se dvigajo vsak dan in dinar nima nobene veljave več. Ljudje lahko na mesec kupijo le določeno število kuponov za bencin. Če hočejo potovati v tujino, morajo zastaviti denarni polog. Nezadovoljni so zaradi južnih bratov, ki so se razpasli po vsej Sloveniji. V mnogih restavracijah in trgovinah morajo Slovenci govoriti srbohrvaško, da jih osebje razume. V Ljubljani so skoraj vse stojnice v rokah južnjakov. V gradbeništvu imajo z delavci z juga še večji problem. Najprej pride v Ljubljano en sam moški, potem pripelje za sabo še svojo družino in prisili podjetje ali državo, da mu dodeli primerno stanovanje. Za njim pridejo potem še vsi sorodniki in se nastanijo v zasilnih barakah. To povzroča že kar resne težave. Slovenci, ki čutijo, da to ogroža njihovo identiteto, kar javno kažejo rasno diskriminacijo.“

„Mislim, da je to cena za višjo civilizacijo. Isti problem je tudi tu, le da je drugače izražen – D. P. namesto južni brat. Dokler ljudje ne bodo sami hoteli opravljati težkega, nespoštovanega dela, se bodo pač morali sprijazniti s priseljenci, ki so pripravljene prevzeti to breme. Ko si ti priseljenci sčasoma

pomagajo na višji položaj, podjetniki iz kake druge nerazvite dežele uvozijo nove ljudi.“

„Vse to je res, Tone, toda Kanada se zaveda, da so priseljenci del njene družbe. Slovenci pa niso pripravljeni na posledice svoje slabe gospodarske politike.“

„Slišal sem, da se veliko število Slovencev iz zahodne Evrope vrača v domovino.“

„To je razveseljivo, a obenem predstavlja nov problem. Slovenci, ki se vrnejo iz kapitalističnih držav, so drugačni kot domačini. So veliko bolj prebrisani in podjetni. S svojimi prihranki v devizah si zidajo elegantne domove. Obrtnikom plačujejo v nemških markah, kar je seveda prepovedano, toda oblastniki to namerno spregledajo, ker dobijo tudi svojo podkupnino v devizah. Izkušeni povratniki odpirajo v Sloveniji svoja podjetja in pri tem uporabljajo vse luknje v zakonu, da se izognejo davkom. Navaden slovenski obrtnik z njimi ne more tekmovati. To povzroča zavidanje in nevoščljivost.“

„Če bi se ti vrnil domov, bi lahko tam udobno živel s svojo pokojnino?“

„O tem sem že razmišljal, ko sem bil tam. Ana me je povabila, da lahko živim pri njej. Mogoče se bom odločil za to. Kljub vsem problemom je življenje tam še vedno bolj enostavno kot tu.“

Po kratkem času je bil Andreju obisk v Sloveniji le še prijeten spomin, nekaj, o čemer je razmišljal, kadar ga je potrla kaka neprijetna novica, ki jo je slišal po televiziji.

Za veliko noč, ko je bil spet v družbi svojih sorodnikov, je Andrej sam začel pogovor glede prihodnosti svojih slik.

„Rad bi jih podaril Slovincem. Nobenega denarja ne maram zanje, samo zagotovilo bi rad, da ne bo z njimi nihče prekupčeval. Rad bi jih dal nekemu, ki je pošten in jih bo ohranil za bodoče rodove Slovencev.“

„Poskušaš lahko pri slovenskih društvih ali pa pri cerkvi,“ mu je predlagal Tone.

„Tam se nihče ne zmeni za moje slike. Raje imajo po stenah obešene koledarje in plakate.“

„Veliko sem delal z društvii in lahko rečem, da za našo zvrst umetnosti med njimi ni veliko zanimanja,“ je pristavil moj mož. „Poskušal se bom pozanimati, ali bi jih hotela vzeti kakšna galerija v Sloveniji.“

„To je poskušala že Ana, pa mi je nazadnje predlagala, naj slike prodam in prinesem s seboj v Slovenijo raje denar, če bi se odločil, da se vrnem za stalno.“

„Ste se že odločili, da se odselite v domovino?“ ga je vprašal Lojze.

„Preden ne uredim stvari glede svojih slik, ne morem nikamor. Tudi če ne grem nikamor, moram nekaj urediti. Nekega dne lahko kar zaspim in se več ne zbudim. Moram nekaj urediti, da svojih slik ne bi prodali skupaj s staro kramo. Ljudje so tako neumni, da bi še slike odvrgli in na trgu prodali samo okvirje.“

„Mislim sem, da je za tvoje slike odgovorna gospa Žonta,“ je pristavil Tone.

„Kaj pa ona ve o umetnosti? Ona je samo odgovorna, da v primeru moje smrti slike odstrani iz stanovanja. Jaz bi želel, da bi moje slike ostale skupaj in se ohranile za bodoče rodove kanadskih Slovencev. Mogoče bo nekoč nekdo znal ceniti moje delo. Te slike predstavljajo petdeset let mojega trdega dela, petdeset let mojega življenjskega boja. Predstavljajo vse moje vedenje o življenju in svetu. So izraz moje slovenske in kanadske duše. So narodni zaklad, ki ga ne more kupiti noben denar.“

„Vem, da visoko cenite svoje slike, toda drugi jih ne vrednotijo tako,“ sem mu skušala dopovedati. „Podobno je z mojimi pesmimi. Slabše mi še objavijo, najboljše mi pa zavržejo. Jaz sama vem, da so dobre, a ne morem o tem nikogar prepričati. To me včasih zelo jezi, pa se tolažim s tem, da je bilo vedno tako.“

„Na to mislim, kadar govorim o trpečih umetnikih. Vsi veliki umetniški geniji so s težavo spravili svoje ideje na svetlo.“

„Koliko umetnikov pa je imelo dobre ideje, a niso uspeli!“ sem pripomnila. „Trebajo biti na pravem mestu ob pravem času . . . pa še dobre zveze noraš imeti. Danes so dobre zveze še pomembnejše kot kakovost.“

Andrej je začel jokati. Spoznal je, da je v življenju zamudil veliko priložnost. Počutil se je kot svetopisemski mož, ki je svoj talent zakopal v zemljo. S svojimi slikami je hotel ljudem toliko povedati, a žal ni bilo nikogar, ki bi razumel njegov jezik. Nobena galerija ni marala njegovih slik, še zastonj ne. Skoraj pol stoletja je preživel v družbi umetnikov, pa s svojo umetnostjo ni nikamor prišel. Kako pa naj sedaj pričakuje, da mu bo po smrti kdo drugi pridobil slavo.

„Bi vi vzeli moje slike?“ me je vprašal. „Ne bi želel, da moji otroci ostanejo sirote.“

„Ne maramo kar tako vzeti vaših slik. Kaj pa bomo z njimi?“ sem mu odgovorila v imenu vseh sorodnikov.

„Imate otroke. Oni jih bodo ohranili za prihodnje rodove.“

„Toda jaz ne vem ničesar o slikarstvu,“ sem mu ugovarjala.

„Veliko veš o umetnosti. Ti si edina oseba, ki me resnično razume. Naučila se boš razumeti moje slike.“

„Zdi se, da ste o tem prepričani.“

„To čutim – in v presojanju ljudi se redko motim. Sicer pa sem prepričan, da vi ne boste prodajali mojih slik, ker ne rabite denarja. Ti si sama umetnica in boš vedela, kaj storiti z mojimi slikami.“

„Sama ne morem prevzeti te odgovornosti.“

„Saj imaš veliko sorodnikov. Če stopite skupaj, vam ne bo težko. Če imate čas in denar za druge stvari, vam tudi za ohranitev teh slik ne bo škoda časa.“

Andreju nisem mogla ugovarjati, ker sem vedela, da če mu mi ne bomo pomagali, mu tudi nihče drug ne bo. Po nekaj družinskih sestankih in po

posvetovanju z odvetnikom, smo se odločili, da prevzamemo odgovornost za Andrejeve slike pod pogoji, ki jih je on postavil. Pravzaprav je vse svoje pogoje strnil v eno samo zahtevo, da slike ohranimo za bodoče generacije kanadskih Slovencev kot spomin na prvega slovenskega slikarja v Kanadi, in da jih nudimo na razpolago vsem slovenskim društvom, ki bi Andrejeva dela želela razstavljati, skratka, da skrbimo za slike tako, kot bi skrbel on sam. Njegova največja želja je sicer bila, da bi Slovenci v Torontu odprli svojo galerijo, kjer bi visele slike vseh kanadskih slovenskih slikarjev.

Tako je Andrej jeseni 1985. leta izročil del svojih slik Štritofovemu skladu.

Ker je imel moj mož Lojze na razpolago večjo pisarniško sobo, smo tam odprli začasno galerijo.

Andrej se je od svojih slik težko ločil. Da bi to ločitev lažje prebolel, je Andrej skupaj s slikami odpotoval za teden dni k nam v Toronto, da mi je pomagal razvrstiti slike, obenem pa sem mu pomagala urediti vse potrebno za potovanje v Slovenijo, kjer je z drugimi izseljenskimi slikarji razstavljal svoje slike v Cankarjevem domu.

Ko je s slikami zapuščal svoje stanovanje, se je počutil kot oče, ki se odpravlja z otroki na dolgo potovanje.

„Še eno sliko vam moram dati,“ je rekel Andrej, ko smo se z griča spuščali proti Hamiltonu, „sliko, ki so mi jo kritiki najbolj pozitivno ocenili. Bill Powell jo ima v svoji galeriji. Kaj, če bi se ustavili pri njem?“

„Hi, maestro!“ je vzkliknil Bill, ko je na vratih zagledal starega prijatelja.

„To so moji novi prijatelji iz Toronta,“ je Andrej predstavil Lojzeta in mene. „Pomagali mi bodo urediti zadevo z mojimi slikami. Veš, letos sem bil povabljen, da razstavljam v Ljubljani.“

„To me pa zelo veseli,“ je rekel Bill. „Končno si si to pošteno zaslužil.“

Bill se je obrnil proti Lojzetu in dodal: „Andrej mi je kot oče.“

Prijateljstvo, ki je žarelo iz njunega objema in pogovora, je potrdilo Billovo izjavo.

„Želim ti veliko sreče na razstavi,“ je rekel Bill, preden sta se poslovila. „Vesel sem, da si končno našel prijatelje, ki bodo nekaj storili, da pridejo tvoje slike med ljudi.“

„V tem smo popolnoma neizkušeni. Vas lahko kdaj prosimo za pomoč?“ je vprašal Lojze.

„Seveda. Tu je moja številka,“ mu je Bill ponudil svojo posetnico.

Andrej je ostal v Torontu ves teden in nadzoroval čiščenje svojih slik.

„Ti vaši otroci potrebujejo nova oblačila,“ sem rekla Andreju, ko sem si ogledala cenene lesene okvirje, prepojene s cigaretним dimom. „Če jih damo v nove okvirje, bodo slike videti veliko lepše.“

„Ni tako pomembno, kakšne so videti, ampak kaj predstavljajo,“ je rekel Andrej. „Razložiti ti moram filozofijo mojih slik.“

„Filozofija me ne zanima. Ta je za izobražence.“

„Moja filozofija je zelo preprosta, kot na primer moja slika Mati narava.“

Zemlja je mati vsega življenja. Sonce je kot oče. Ko je Sonce prvič poljubilo Zemljo, je ta spočela otroka. In ta otrok je vse na Zemlji. Brez Sonca ne bi bilo življenja. To je kot nekakšna poetična skrivnost. Fantazija. Življenje je skrivnost. Umetnost je laž, ki pomaga razodeti resnico, kot je rekel Picasso. Umetnost je harmonija, harmonija pa je Bog. Bog je, kadar mož in žena ustvarjata novo življenje. Bog je občutek ljubezni, popolna predanost. Boga ni v instiktivnem spolnem nagonu, tako kot prave umetnosti ni v samozadovoljevanju. Umetnost mora služiti višjemu cilju. Ljubezen do Boga je radost ustvarjalnosti. Človek je ustvarjalen, kadar je popolnoma združen z Bogom. V takem duševnem stanju se človek niti ne zaveda, ali je moški ali ženska; sam sebe se ne zaveda. V tem podzavestnem stanju poskuša razumeti skrivnosti življenja. Bog ga vodi skozi te skrivnosti in mu razodeva stvari, ki so drugim ljudem prikrite. Jaz lahko slikam te skrivnosti samo takrat, kadar sem v tem duševnem stanju. Ko se predramim, ne morem ničesar več popraviti, ničesar izbrisati ali dodati. Tudi če vem, da slika ni dokončana, je ne morem dokončati. Tako je nastala moja slika Luč sveta. Kadar sem jo pogledal, sem se zavedal, da je nedokončana, toda dokončati je nisem mogel. Slika je pač končana, ko je nedokončana. To je paradoks, toda vse naše znanje je v bistvu paradoks. Vemo, da je naše človeško znanje omejeno, vendar živimo, kot bi vse vedeli. Tu je tisti Bog. Mi se zavedamo, da obstoja absolutno znanje, ki nam ga Bog počasi razodeva, toda nihče ne ve kje, kdaj in komu bo to znanje razodeto. Kot romarji potujemo v temi z nepopolno lučjo. Kot sova čaka umetnik v temi na iskro nove modrosti, s katero bi dopolnil luč sveta.“

Po tem uvodnem predavanju o filozofiji je Andrej prešel na bolj zapletene stvari. Začudeno sem ga poslušala, ko je nadaljeval svoj samogovor.

„Umetnost ni prizadevanje za neko idealno lepoto. Umetnik si prizadeva, da bi upodobil svoje duhovne vrednote, svoj odnos do sveta, v katerem živi. Njegov cilj je ustvariti nekaj, kar bi vsebovalo psihološko podobo njegovega soočenja s svetom. Ideja umetnika je tvorba. Vse njegovo življenje se zlije v to tvorbo: nežnost, nostalgija, hotenje, jeza . . . vse to je v njem, poleg tega pa še vrsta drugih vtisov, bolj živih, bolj skrivnostnih, pogosto bolj raznolikih in bolj nežnih, kot so vtisi drugih ljudi. Kot so rekli stari Pitagorejci: Umetnost je harmonija raznolikosti v soglasju z nasprotji. Osnovno pravilo v umetnosti in v življenju je ravnotežje med nasprotujočimi silami. Umetnik občuti to nasprotje kot živčno napetost. Umetnikovi možgani so razburkano morje, polno izrazov, odzivov in doživetij: kakor tudi čustev in občutkov. Ni rečeno, da ima umetnik več takih doživetij in čustev kot drugi ljudje, toda pri umetniku so ta čustva in občutki v bolj razburkanem stanju. Umetnika to bolj vznemirja in ga sili, da izrazi svoja čustva. Prizadevanje za kontinuiteto je pri njem močnejše. Umetnik se namreč zaveda, da človeško življenje ni omejeno na eno samo življenje. Človek se ne more znebiti stika s preteklostjo, kakor tudi ne more preprečiti, da njegovo življenje ne bi vplivalo na prihodnost. Duhovno življenje, kateremu umetnost pripada, je gibanje v nad-

naravnost. Vzrok, ki vleče človeka k podvigu, je pogosto neznan. Pot je pogosto zamotana in zaprta, toda nekdo vedno pride na pomoč. Rešitev nam omogoča skrivnostno vgrajena moč vizije.“

„Kaj pa mislite s tem?“ sem ga prekinila. „Kaj pa sploh je preroška vizija?“

„Preroška vizija je božji dar, ki ga umetniki navadno občutijo kot težko breme, ki bi ga radi odložili, a ga ne morejo. Prezirani in zaničevani se upirajo humanosti.“

„Tega ne razumem,“ sem mu rekla. „Če je preroška vizija božji dar, potem mora biti nekaj lepega, nekaj veselega.“

„Umetniku se zdi tako. Občutek, da slediš Jezusu, da si zato preziran in neprijeten, ker slediš Jezusovemu nauku, te dviga v evforijo. To je sladkost trpljenja, ki jo je naš največji pisatelj Ivan Cankar nešteto krat omenjal.“

„Verjetno je samožrtvovanje naša skupna slovenska dediščina. To naše hlastanje po popolnosti je naš blagoslov in naše prekletstvo. Zato vi verjetno ne morete sprejeti kapitalističnega sistema, ker nasprotuje vsemu, v kar smo kadarkoli verjeli. To kopičenje bogastva v rokah male skupinice ljudi nasprotuje našemu krščanskemu prepričanju,“ sem mu odvrnila.

„Svojega prepričanja nočem prodati. Raje od lakote umrem.“

„Vi ste eden izmed redkih ljudi, ki so ostali zvesti pravi umetnosti.“

„V pravi umetnosti ni kompromisov, ker je umetnost sporočilo, ki izpričuje umetnikovo dožemanje resničnosti tako, kot jo umetnik občuti v podzavesti. Vedno si prizadevam, da bi zajel to resničnost in jo upodobil na platnu, da bi prikazal nevidne stvari s pomočjo vidne resničnosti. To zveni paradokсно toda v bistvu resničnost predstavlja skrivnost naše biti. Prizadevam si najti bit, ki je samo ena in nesmrtna — najti jo v živalih in v ljudeh, v nebesih in peklu, ki skupaj tvorita svet, v katerem živimo. Pri umetniku postane intuicija vse bolj zavestna in instinkt vse čistejši. Skupaj tvorita inteligenco, ki ni samo možganska, ki ni samo preračunljiva, pač pa razumska in čustvena.“

„Mislim, da je Jung pisal o tej razsežnosti umetnosti, o prvotnih simbolih in kolektivni zavesti,“ sem ga prekinila. „Verjetno vas Kanadčani niso razumeli, ker ste se tako trmasto oklepali naše slovenske kulturne dediščine. Nas so vedno učili, naj bomo ponižni in naj si ne kopičimo bogastva. Obenem pa so od nas pričakovali, da bomo individualisti in so nam obenem ponujali vzornike, ki so bili tako popolni, da jih ni bilo moč posnemati, kaj šele presegati. Mi smo del tistega vztrajnega slovenskega naroda, ki se nikoli ni pustil podjarmiti tujcem.“

„Upravičeno smo lahko ponosni na našo narodno identiteto. Naš narod ima pomembno zgodovinsko vlogo v Evropi. Graditi mora most med Vzhodom in Zahodom. Mi, slovenski umetniki, imamo zgodovinsko dolžnost, da vodimo ljudi k resnici in pravici.“

„Kot je videti, so mnogi slovenski umetniki pozabili na to svojo dolžnost. Slovenski preroki so zaspali, kot spijo vitezi kralja Matjaža.“

„Umetniki ne bodo nikoli izumrli. To nam je zagotovil Bog. Verjemi mi, da se bodo Matjaževi vitezi nekega dne zdramili in začeli braniti dostojanstvo svojih ljudi.“

XVI.

Andreju so se na starost roke preveč tresle, da bi lahko slikal, čeprav je imel še polno načrtov. Upanje, da bodo njegove slike končno prišle med ljudi, ga je navdalo z novo voljo do življenja. Veselil se je razstave v Sloveniji, ki jo je 1985. leta organizirala Slovenska izseljenska matica, in srečanja z drugimi slovenskimi umetniki, hkrati pa je upal, da si bo obenem uredil vse potrebno za stalno vrnitev v domovino.

Iz Slovenije se je vrnil precej razočaran. Bil je preveč ponosen, da bi komu razlagal svojo bolečino. Njegovi prijatelji smo sklepali, da je bilo nekaj narobe, ker Andrej ni hotel ničesar več slišati o stalni vrnitvi v domovino. Potem ga je nekega dne še gospa Žonta okregala, ker je oddal večino svojih slik.

„Lahko bi dobil zanje nekaj deset tisoč dolarjev, pa ste jih dali tistim ljudem zastonj. Saj jih niti ne poznate! Njim gre samo za vaše slike in nič drugega. Mislila sem, da ste bolj pametni.“

„Ne rabim vašega nasveta,“ ji je odvrnil Andrej, „ne vašega varstva. Dovolj sem star, da vem, kaj delam. Po zaslugi tistih ljudi iz Toronta so moje slike visele v najbolj imenitnem kulturnem centru v Sloveniji, kjer si jih je ogledalo na tisoče Slovencev. Vem, da ljudem v Torontu lahko zaupam. Verjemite mi, da lahko prepoznam dobre ljudi, če jih srečam.“

„Tako enostavno ste se jim dali ujeti. Ne bo dolgo, ko bodo začeli prodajati vaše slike. Bolje bi bilo, da bi jih vi sami prodali.“

Ko je videla, da Andrej ne bo spremenil svoje odločitve, se mu je poskušala opravičiti.

Pozimi 1985. leta se je Andreju močno poslabšalo zdravje. Še bolj ga je potrlo, ko je videl, kako osamljeni umirajo starci v njegovem stanovanjskem bloku. Vse pogosteje je začel razmišljati o smrti. Potreboval je pomoč, svoja vsakdanja dela je vse težje opravljal. Moji sorodniki in jaz smo ga pogosto obiskovali, vendar je živel predaleč od nas, da bi lahko dnevno skrbeli zanj. Večkrat smo mu predlagali, da bi si našel nekoga, ki bi mu pomagal skrbeti za nakupovanje, kuhanje, čiščenje, pranje... Andrej pa je bil preveč ponosen, da bi priznal, da sam zase ne more več skrbeti.

Nekega dne je ob enajstih zvečer poklical Toneta. Po glasu se mu je poznalo, da je čisto obupan.

„Lahko prideš sem? Ne vem, če bom vzdržal do jutri.“

„Kaj pa je Andrej? Si bolan? Naj pokličem rešilni avto?“

„Ne rabim zdravnika. Prijatelja rabim. Z nekom moram govoriti, sicer se mi bo zmešalo.“

Čez pol ure je bil Tone že pri njem. Andrej je bil videti čisto iz sebe.

„Vse gre narobe,“ je potarnal. „Izgubil sem vse svoje prihranke. Ne najdem bančne knjižice. Sploh se ne spomnim, kam sem jo dal. Povej mi, kaj se dogaja z mano.“

„Star postajaš, Andrej. Tega se ti ni treba sramovati. Za stare ljudi je čisto normalno, dso pozabljivi . . . in zaskrbljeni in osamljeni. Ponosen si lahko, da si tako dolgo skrbel sam zase. Želim, da bi tudi jaz tako zdrav dočakal osem križev. Toda ko enkrat presežeš to starost, se moraš pač bolje pripraviti na prihodnje dni. Naj poskrbijo zate drugi. Ne mislim samo na denar. Bančno knjižico bomo že našli, če je ne najdemo, ti bo banka izdala drugo. Ves tvoj način življenja bo treba spremeniti, to te jezi. Pri tvojih letih ti res ne bi bilo treba nositi špecerije v deseto nadstropje, ne kuhati in prati . . . Vsa ta dela ti jemljejo preveč moči. Telesno in duševno si preutrujen. Moral si boš drugače urediti življenje. To lahko narediš zdaj, ko si še kolikor toliko zdrav. Ko boš zares zbolel, bodo drugi odločali o tebi. Žal mi je, da ti moram to povedati jaz.“

Nato pa mu je Tone rekel:

„Še vedno si dovolj pri moči, da greš lahko v Slovenijo in ostaneš pri svakinji.“

„Pri Ani ne bi želel ostati. Nočem ji biti v breme.“

„Če nočeš živeti pri njej, greš lahko v starostni dom. Tako boš vsaj med svojimi ljudmi. Na starost človek rad govori v svojem materinem jeziku. V Sloveniji bi bilo verjetno zate bolj prijazno okolje. Poleg tega si tam s svojo pokojnino lahko privoščiš bivanje v najboljšem starostnem domu.“

Andreju je odleglo, ko je prišla na dan njegova največja bojazen. Tone mu je povedal resnico, ker mu je hotel pomagati. Tako mu pred Tonetom ni bilo več treba skrivati svojega strahu.

„Sam ne morem več . . . Ne morem se seliti nikamor, še potrebnih dokumentov si ne morem preskrbeti sam in te svoje krame ne morem spraviti iz stanovanja. Sam tega ne zmorem. Ne preostane mi drugega, kot da čakam, da me odnesejo od tod.“

„Nisi tako nebogljen! Imaš prijatelje, ki smo ti pripravljene pomagati. Samo povej nam, kaj hočeš. Mi ti lahko povemo, kakšne možnosti imaš, odločiti pa se moraš sam.“

„Tu ne morem več ostati. Noge me boljijo in moj spomin mi ne deluje več tako dobro kot včasih. Iz otroštva se vsega spominjam čisto jasno, ne morem pa se spomniti, kam sem včeraj vtaknil bančno knjižico.“

Ko je temeljito premislil, kar mu je povedal Tone, se je Andrej odločil, da se vrne v Slovenijo. Tone mu je pomagal urediti vse potrebne dokumente na jugoslovanskem konzulatu in v Jugobanki.

Konec poletja je bil Andrej pripravljen na nov začetek v domovini, kjer mu je Ana našla sobo in oskrbo v starostnem domu sredi Ljubljane.

V prostoru, ki je služil kot začasna galerija, smo mu prijatelji pripravili poslovilno zabavo. Andrej ni imel veliko prijateljev, da bi jih povabil. Bil je presenečen, ko je videl polno sobo ljudi, ki so mu s svojo navzočnostjo izkazali spoštovanje. Večina slovenskih slikarjev iz Kanade in ljubiteljev umetnosti je bila med gosti in celo dva slovenska duhovnika iz hamiltonske župnije. Za Andreja je bil to nepozaben dogodek, njegova zadnja priložnost, da kanadskim Slovencem razloži svoje slike.

Še največ pozornosti je vzbudila risba Mati in otrok.

„To je Marija,“ je razlagal Andrej. „Ta Marija nima krone, ne prstanov, ne elegantnih oblačil. Ta Marija ni ne bela, ne črna, ne rdeča, ne rumena. To je naša univerzalna mati, ki si jo vsak lahko zamišlja po svoje. Bog sam jo je narisal. Jaz sam ne bi bil zmožen narisati česa takega.“

„Bolj ko gledam to sliko, bolj skrivnostna se mi zdi,“ sem pripomnila. „Če usmerim pogled na sredino slike, se mi zdi, da vidim zarodek v maternici, če se osredotočim na zunanost, vidim mater, ki objema svoje dete.“

Andrej se je rahlo nasmehnil. Pogled mu je splaval bogve kam. Verjetno se je za trenutek spet preselil v tisti svet, kjer kraljuje materina ljubezen, kjer Stvarnik skrbi za vse svoje otroke in še celo za nerojena bitja.

Andrej se je bridko zjokal, ko se je poslavljajal od svojih slik – svojih otrok. V tolažbo mu je bila zavest, da so ostale v dobrih rokah. Ločitev od slik mu je olajšal album, v katerem so bile fotografije vseh njegovih slik, tako da jih bo lahko pokazal rojakom v domovini.

Še težja kot ločitev od slik je bila ločitev od Kanade. Po šestdesetih letih mu je bilo težko zapustiti deželo, na katero ga je vezalo mnogo prijetnih in neprijetnih spominov. Skupaj z drugimi Kanadčani se je Andrej prebijal skozi veliko gospodarsko krizo v začetku tridesetih let, skupaj s kanadskimi delavci se je boril za boljše življenjske pogoje, skupaj s kanadskimi umetniki si je prizadeval za boljši svet. Šest desetletij je Andrej opazoval, kako se je Kanada razvijala v eno najbolj industrializiranih dežel na svetu. Skupaj z ostalimi Kanadčani se je veselil, ko je opazoval, kako se je Kanada počasi osvobajala kolonialističnih vezi z Veliko Britanijo, dokler ni končno postala popolnoma samostojna. Kot naturalizirani Anglež je Andrej postal kanadski državljan in se je skupaj z drugimi prebivalci Kanade veselil, ko je leta 1965 kanadska zastava z javorovim listom na vsem kanadskem ozemlju zamenjala državno zastavo Velike Britanije, in ko so leta 1967 Kanadčani dobili svojo himno O, Kanada. Skupaj z drugimi Kanadčani je Andrej v sedemdesetih letih skrbel za usodo Kanade, katere enotnost je ogrožalo separatistično gibanje v Quebecu. Tudi če je bil njegov delež malenkosten, je bil Andrej kljub temu zelo ponosen na svojo novo domovino.

Še posebej pa je bil vesel, da so njegove slike, ki so predstavljale njegovo

šestdesetletno bivanje v tej deželi, ostale v Kanadi, da bodo prihodnjim rodovom Slovencev pričale o izseljenski zgodovini.

Pred selitvijo v domovino je Andrej podaril v Štritofov sklad še druge slike, ki jih je želel pustiti v Kanadi, in zbirko knjig. Andrej bi jih rad podaril kaki knjižnici v Sloveniji, pa za te njegove knjige, porumenele od cigaretnega dima, ni bilo nobenega zanimanja.

Andrejevo pohištvo je bilo v tako slabem stanju, da ga celo Armada rešitve ni marala. Tudi konzerve, ki jih je Andrej leta hranil v omari, je Tone raje zavrgel, kot da bi jih podaril revežem. Barve, ki jih je imel Andrej kar čedno zalogo, so bile čisto suhe in neuporabne in papir za risanje porumenel. Vse drugo, kar je bilo primerno, da Andrej ponese s seboj v domovino, je Tone spraval v en sam kovček.

Iz Kanade je Andrej odšel tako, kot je pred šestdesetimi leti prišel – z nekaj najnujnejše obleke. Potovanje je bilo tokrat veliko bolj prijetno. Peljal se je z jugoslovanskim letalom, s katerim je potovala tudi skupina kanadskih romarjev, namenjenih v Medjugorje.

„Ste tudi vi s skupino?“ ga je nagovorila ženska srednjih let, ki je sedela poleg njega.

„S katero skupino?“

„Mislila sem, da potujete v Medjugorje.“

„Še nikoli nisem slišal za ta kraj.“

„Veste, to je kraj, kjer se prikazuje Marija. Kjer se dogajajo čudeži.“

„Marija se je prikazala tudi meni, a se ni nihče zmenil za to. Še celo narisal sem jo, z Jezuškom v naročju, pa so se ljudje požvižgali na mojo sliko.“

Iz potovalke je potegnil kopijo svoje risbe Mati in otrok in jo ponudil sopotnici:

„Upam, da boste v moji domovini našli zdravje za vašo dušo.“

Ženska ga je samo čudno pogledala, še bolj pa njegovo abstraktno risbo, potem pa se je poglobila v prebiranje jagod na rožnem vencu.

Tudi Andrej je pomislil na nebesa, kjer so ob okroglih mizah kot Matjaževi vitezi sedeli pesniki, pisatelji, slikarji, filozofi, teologi, znanstveniki in vsi dobri ljudje. Potem si je nerodno nataknil slušalke in poslušal prijetno domačo glasbo.

Pred več kot pol stoletja, ko je prihajal v Kanado, so si slovenski fantje med vožnjo krajšali čas s petjem. Zdaj so Andreja kratkočasili Slakovi fantje, ki so mu tiho šepetali na uho že skoraj ponarodelo himno izseljenskih povratnikov:

Sem dolga leta čutil bol
in skrival sem solze,
a želje, da bi šel domov,
bolele so srce . . .

Andreju so po licih spolzele debele solze.

pa je preživljal še neznosne ustvarjalne muke; njegovo delo so hvalili in občudovali mnogi, celo strokovna kritika mu je priznavala izjemen talent in vendar je ostal več en iskalec. Ob koncu poti ostaja kot slikar in umetnik na pol poti, ker je tudi umetnost, kot jo dojemamo, eno samo neskončno iskanje.

Cvetka Kocjančičeva, avtorica te nenavadne povesti, življenjske zgodbe slovenskega izseljenca v Kanadi, se je lotila pisanja o slikarju Andreju Štritofu po dolgoletnem spremljanju dogodkov in dogajanj med kanadskimi Slovenci. Še posebej je usmerila svoj interes v zgodovinsko problematiko tamkajšnjih Slovencev in prav pričujoče delo odstira delen razgled v minula desetletja kanadskih Slovencev. Cvetka Kocjančičeva je bila rojena 1949 v Brusnicah pri Novem mestu, tam končala srednjo ekonomsko šolo, takoj potem pa se je za številnimi brati in sestrami preselila v Kanado. Zdaj že prek dvajset let živi v Torontu. Doslej je v Slovenskem lovskem vestniku v Kanadi in v reviji Rodna gruda objavila tudi več svojih črtic in pesmi.

J. P.

Andrej Štritof, doma iz Cajnarjev pri Cerknici, se je v Kanado preselil leta 1925, začel novo življenjsko pot v gozdovih Britanske Kolumbije kot navaden gozdarski delavec, pozneje se je za delom selil po številnih kanadskih industrijskih središčih in se nazadnje, pred vrnitvijo v domovino, ustavil v Hamiltonu. Iz domotožja, vsakdanjih tegob, brezposelnosti in razdvojenosti med staro in novo domovino se je reševal z umetnostjo, ki pa mu je dajala več osebnega zadovoljstva kot javnega priznanja. Najbrž bo kar držala oznaka njegovega kanadskega umetniškega prijatelja Billa Powela, ki je v nekem pogovoru dejal o njem, da je »nesrečni upornik« ...